



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα: «Το Μεγάλο μας Σπίτι ως χώρος κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού. Μια μελέτη περίπτωσης.»

Εισηγητής: Μιχαλάκη Ελένη

A.M. 15117

Επόπτρια καθηγήτρια: Ρουφίδου Ειρήνη

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2021



UNIVERSITY OF WEST ATTICA

SCHOOL OF ADMINISTRATIVE, ECONOMICS AND SOCIAL SCIENCES

Degree/Diploma Thesis

Title: "Our Big Home as a place of socialization of the young child. A case study "

Student Name: Michalaki Eleni

Registration Number: 15117

Supervisor Name: Roufidou Eirini

Athens, September 2021



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα: «Το Μεγάλο μας Σπίτι ως χώρος κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού. Μια μελέτη περίπτωσης.»

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Εισηγητή

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΡΟΥΦΙΔΟΥ ΕΙΡΗΝΗ

Α΄ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ : ΠΑΠΑΗΛΙΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

Β΄ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΑΓΓΕΛΗ ΒΑΡΒΑΡΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΜΙΧΑΛΑΚΗ ΕΛΕΝΗ

Η πτυχιακή εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

α/α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΑΔ/ΛΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1.	ΡΟΥΦΙΔΟΥ ΕΙΡΗΝΗ	ΛΕΚΤΟΡΑΣ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ	
2.	ΑΓΓΕΛΗ ΒΑΡΒΑΡΑ	ΛΕΚΤΟΡΑΣ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ	
3.	ΠΑΠΑΗΛΙΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ	ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ/ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

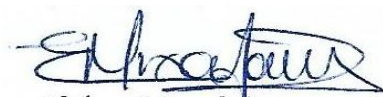
Η κάτωθι υπογεγραμμένη Μιχαλάκη Ελένη του Παναγιώτη, με αριθμό μητρώου 15117 φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Τμήματος Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία δηλώνω υπεύθυνα ότι:

Είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής/διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

ΡΟΥΦΙΔΟΥ ΕΙΡΗΝΗ, ΛΕΚΤΟΡΑΣ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

Η Δηλούσα



Ψηφιακή Υπογραφή Επιβλέποντα

Ελένη Μιχαλάκη

Στο συνοδοιπόρο της ζωής μου,
τον Νίκο μου
στους θησαυρούς μου
τη Λυδία και τον Κωστή!

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την πτυχιακή αυτή εργασία θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους εκείνους που με την στήριξή τους με βοήθησαν στην εκπόνηση της παρούσας μελέτης.

Η εργασία αυτή αποτελεί αποτέλεσμα μιας πολύ μεγάλης προσπάθειας που είχε ως αφετηρία το μεγάλο μου ενδιαφέρον για την κοινωνική ανάπτυξη του μικρού παιδιού, με κύριο στόχο τη βαθύτερη κατανόησή της πορείας που διαγράφει προς την κοινωνικοποίησή του.

Η επιλογή του θέματος και η επιστημονική επίβλεψη της εργασίας ανήκουν στην καθηγήτριά μου Κα Ειρήνη Ρουφίδου. Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες για την επιστημονική γνώση και ερευνητική εμπειρία που μοιράστηκε μαζί μου με τον πιο επικοινωνιακό τρόπο, μέσα από μια ευαίσθητη και ψυχαναλυτική ματιά που ασκούσε σε εμένα μια ιδιαίτερη γοητεία. Όλο αυτό τον καιρό, η υποστήριξή της σε πολλαπλά επίπεδα, επιστημονικό και ανθρώπινο ήταν πολύτιμη και καθοριστική.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλες τις καθηγήτριες και τους καθηγητές μου στη σχολή που με το αμείωτο ενδιαφέρον τους μετέδωσαν τις γνώσεις τους σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Ας μου επιτραπεί να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την Κα Αγνή Ζακοπούλου που μας μετέδωσε με τον πιο ζωντανό τρόπο την αγάπη της για τη Françoise Dolto και το πολύτιμο έργο πρόληψης που επιτελούσε μέσα από τη δημιουργία του Πράσινου Σπιτιού στη Γαλλία.

Δεν θα μπορούσα να ξεχάσω την πολύτιμη βοήθεια και συνεργασία των φίλων συμφοιτητριών και συμφοιτητών μου, που με ενδιαφέρον μοιράστηκαν μαζί μου τις παιδαγωγικές τους γνώσεις και προβληματισμούς γύρω από την προσχολική αγωγή σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μας. Τους ευχαριστώ πολύ!

Θα ήθελα ακόμα να ευχαριστήσω την εξαιρετική επιστημονική ομάδα του Μεγάλου μας Σπιτιού για την υποδοχή, φιλοξενία, το μοίρασμα, το πλαισίωμα και όλη τους την ενθάρρυνση στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Η συνεισφορά τους ήταν πολύτιμη και εξαιρετικά υποστηρικτική. Με την ζωντανή και αδιάκοπη παρουσία τους στο ΜμΣ επιτελούν ένα πολύτιμο έργο πρόληψης και συνεισφοράς στο κοινωνικό σύνολο απaráμιλλης ανθρωπιστικής αξίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένεια μου που μοιράστηκα μαζί τους το όνειρο μου και το υποστήριξαν με έναν τρόπο αληθινό και ουσιαστικό.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προβληματική.....σελ. 13

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού μέσα από κλασσικές και σύγχρονες αναπτυξιακές θεωρίες.....σελ.16

1.1 Τα συναισθήματα.....σελ.16

1.2 Πρώιμες αλληλεπιδράσεις.....σελ.19

1.3 Σύγχρονες αναπτυξιακές θεωρίες.....σελ.25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού μέσα από μια ψυχαναλυτική προσέγγιση....σελ.31

2.1 Η πρωτογενής σχέση με τη μητέρασελ.32

2.2 Η οικοδόμηση του αντικειμένου.....σελ. 34

2.3 Η αντικειμενοτρόπος σχέσησελ. 37

2.4 Κρίσιμες στιγμές κατά τη συγκρότηση της προσωπικότητας του παιδιού.σελ.40

2.4.1 Η κρίση προσωπικότητας.....σελ. 40

2.4.2 Το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα.....σελ. 42

2.5 Η είσοδος του παιδιού στην ομάδα. Οι σχέσεις μεταξύ των παιδιών.....σελ. 44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Η Françoise Dolto και το όραμα της για ένα έργο πρόληψης.....σελ. 46

3.1 Το Πράσινο Σπίτι της Françoise Dolto.....σελ.49

3.1.1 Οι βασικές αρχές του Πράσινου Σπιτιού.....σελ. 53

3.1.2 Οι επιθυμητοί στόχοι.....σελ. 54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. Μεθοδολογία.....σελ. 57	σελ. 57
4.1 Ερευνητική μέθοδος.....σελ. 57	σελ. 57
4.2 Ερευνητική διαδικασία.....σελ.58	σελ.58
4.3 Δείγμα.....σελ.60	σελ.60
4.3.1.Χαρακτηριστικά δείγματος.....σελ.61	σελ.61

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.

1 . Το Μεγάλο μας Σπίτι.....σελ.63	σελ.63
1.1. Η δημιουργία του Μεγάλου μας Σπιτιού.....σελ. 63	σελ. 63
1.2. Τι είναι το Μεγάλο μας Σπίτι.....σελ.65	σελ.65
1.3. Οι βασικές αρχές του Μεγάλου μας Σπιτιού.....σελ. 69	σελ. 69
1.4.Δομή και Οργάνωση.....σελ.70	σελ.70
1.5. Πρόσωπα υποδοχής.....σελ.70	σελ.70
1.6. Θεμελιώδεις έννοιες: Υποδοχή και πρόληψη.....σελ.73	σελ.73
1.6.1. Υποδοχή.....σελ.73	σελ.73
1.6.2. Πρόληψη.....σελ.77	σελ.77

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Τα δεδομένα των παρατηρήσεων και των καταγραφών: Ανάλυση.....σελ. 81	σελ. 81
2.1. Ο χώρος.....σελ. 82	σελ. 82
2.1.1. Όταν ο χώρος επενεργεί.....σελ.82	σελ.82
2.2. Το παιδί.....σελ.83	σελ.83
2.2.1. Το αίτημα από τα παιδιά και ο συμβολικός τρόπος έκφρασης του.....σελ.84	σελ.84
2.2.2. Η συνάντηση με την εικόνα του εαυτού.....σελ.86	σελ.86
α) Παίζοντας με την εικόνα του εαυτού.....σελ.86	σελ.86
β) Ανακαλύπτοντας την εικόνα του εαυτού.....σελ.86	σελ.86
2.2.3. Η ανακάλυψη του άλλου.....σελ.87	σελ.87
2.2.4. Η διαπραγμάτευση και εσωτερίκευση του κανόνα.....σελ.89	σελ.89
2.2.5. Αλληλεπιδρώντας στο παιχνίδι.....σελ.91	σελ.91

2.3. Πρόσωπα Υποδοχής.....σελ. 93	σελ. 93
2.3.1. Πλαισίωμα της εμπειρίας του παιδιού με το λόγο.....σελ.94	σελ.94
2.3.2. Πλαισίωμα του παιχνιδιού με το λόγο.....σελ.96	σελ.96
2.3.3. Οι διαφορετικές ερμηνείες και η σημασία της ομάδας.....σελ.98	σελ.98
2.3.4. Αναγνώριση του παιδιού ως υποκειμένου.....σελ.100	σελ.100
2.4. Γονείς.....σελ.101	σελ.101
2.4.1. Προσωπικές αναμνήσεις του συνοδού από τη δική του παιδική ηλικία-η συνάντηση με το μικρό παιδί μέσα του.....σελ.101	σελ.101
2.4.2. Ψυχικό άνοιγμα.....σελ.103	σελ.103
2.4.3. Συμμετοχή και αλληλεπιδράσεις των γονέων-συνοδών: η αμοιβαιότητα στο επίκεντρο.....σελ.106	σελ.106
2.4.4. Η παρουσία και απουσία του γονέα.....σελ.107	σελ.107
2.4.5. Οι απόψεις των γονέων-συνοδών για το ΜμΣ.....σελ.110	σελ.110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Συνεντεύξεις: Σημαιολογική ανάλυση περιεχομένου.....σελ.114	σελ.114
3.1 Υποδοχή της ιδέας του «Μεγάλου μας Σπιτιού». Η έννοια της υποδοχής και τα πρόσωπα υποδοχής.....σελ.114	σελ.114
1.2 Ο ρόλος και η λειτουργία των προσώπων υποδοχής στο ΜμΣ.....σελ. 118	σελ. 118
1.3 Οι δυσκολίες και τα συναισθήματα.....σελ.120	σελ.120
1.4 Η προσφορά της δομής του ΜμΣ, όπως διαγράφεται μέσα από την εμπειρία και τον λόγο των προσώπων υποδοχής.....σελ.126	σελ.126

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

1. Συμπεράσματα.....σελ.132	σελ.132
2. Δυσκολίες.....σελ.141	σελ.141
3. Προτάσεις και Ερευνητικές προεκτάσεις.....σελ. 142	σελ. 142
Βιβλιογραφικές παραπομπές.....σελ.144	σελ.144

Περίληψη

Το ερευνητικό ενδιαφέρον της εργασίας αυτής με θέμα «Το Μεγάλο μας Σπίτι ως χώρος κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού. Μια μελέτη περίπτωσης» επικεντρώνεται γύρω από την κοινωνική ανάπτυξη του μικρού παιδιού με σκοπό να διερευνηθεί η πορεία προς την κοινωνικοποίησή του. Κύριος στόχος είναι η μελέτη της ιδιαίτερης αυτής δομής ως χώρος πρώιμης κοινωνικοποίησης, προκειμένου να αναδειχθεί η συμβολή του χώρου, ο ρόλος των προσώπων υποδοχής και των συνοδών προσώπων στην πορεία της κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού καθώς και τη θέση που αυτό έχει μέσα στο ΜμΣ.

Η θεωρητική προσέγγιση έγινε κυρίως μέσα από την ψυχαναλυτική οπτική καθώς αυτή αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο της λειτουργίας του ΜμΣ. Μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση, τις καταγραφές και τη συνέντευξη από τα τρία πρόσωπα υποδοχής αναδείχθηκε η σημασία του χώρου και ο ενθαρρυντικός ρόλος των προσώπων υποδοχής στα πρώτα βήματα του παιδιού προς την κοινωνικοποίηση του. Στο ΜμΣ το παιδί αναγνωρίζεται ως υποκείμενο και ενθαρρύνεται να συναντήσει τον άλλον μέσα σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας που του εξασφαλίζει η παρουσία των γονιών του ή των οικείων ενηλίκων που το συνοδεύουν. Αυτοί μέσα σε ένα περιβάλλον που τους δίνει ασφάλεια και απουσιάζουν οι κοινωνικές νόρμες αναγνωρίζουν και ενθαρρύνουν την ανάγκη των παιδιών τους να συναντήσουν συνομήλικους τους και να κάνουν τα πρώτα τους κοινωνικά βήματα.

Λέξεις κλειδιά: Υποδοχή, κοινωνικοποίηση, ψυχαναλυτική οπτική, παιδί, υποκείμενο.

Abstract

The research interest of this thesis titled "Our Big Home as a place of socialization of the young child. A case study" focuses on the social development of the young child in order to explore the path to socialization. The main goal is to study this particular structure as a place of early socialization in order to highlight the contribution of the space, the role of the "welcomers" and accompanying persons in the course of socialization of the young child and the place it has in Our Big Home.

The theoretical approach was made mainly through the psychoanalytic perspective as this is the theoretical background of Our Big Home. Through the participatory observation, the recording data and the interview by the three welcomers, the importance of the space and the encouraging role of the "welcomers" in the first steps of the child towards his

socialization were highlighted. In Our Big Home the child is recognized as a subject and is encouraged to meet the other in conditions of emotional security provided by the presence of his parents. They recognize and encourage their children's need to meet their peers and take their first social steps in an environment that gives them security and is free of social norms.

Key words: welcome, socialization, psychoanalytic perspective, child, subject.

Εισαγωγή-Προβληματική

Κατά τη διάρκεια της παρουσίας μου σε Βρεφονηπιακούς σταθμούς για την υλοποίηση των εργαστηριακών μου μαθημάτων και της Πρακτικής Άσκησης στο Επάγγελμα αλλά και από την εμπειρία μου ως μητέρα παιδιών προσχολικής ηλικίας, βρέθηκα πολλές φορές σε συνθήκες συναισθηματικής φόρτισης τόσο από την πλευρά των μικρών παιδιών όσο και από την πλευρά των γονέων και των παιδαγωγών, οι οποίες σχετίζονται με την είσοδο του παιδιού στο Βρεφονηπιακό Σταθμό. Δυσκολίες και δυσφορικά συναισθήματα που συνδέονται με τον αποχωρισμό των μικρών παιδιών από τους γονείς τους και την ομαλή μετάβαση και ένταξη τους στους χώρους του Βρεφονηπιακού Σταθμού. Πρόκειται για μια νέα και πρωτόγνωρη συνθήκη για το πολύ μικρό παιδί κατά την οποία αποχωρίζεται για πρώτη φορά την οικογένεια του και κάνει τα πρώτα του βήματα στον κοινωνικό χώρο του Παιδικού Σταθμού.

Πολλές φορές αναρωτήθηκα πώς θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε τις καλύτερες προϋποθέσεις για την σημαντική και ταυτόχρονα δύσκολη αυτή μετάβαση του μικρού παιδιού. Εάν υπάρχει τρόπος που θα μπορούσαμε να ενθαρρύνουμε την είσοδο του μικρού παιδιού στην πρώτη παιδική κοινωνία εξασφαλίζοντας τις καλύτερες συνθήκες για την ψυχοσυναισθηματική του υγεία και ανάπτυξη. Ένας ακόμη προβληματισμός συνίσταται στο πώς θα μπορούσαν να προετοιμαστούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα μικρά παιδιά αλλά και οι γονείς τους για να ενθαρρύνουν το επόμενο βήμα της ανάπτυξης του παιδιού τους στην κοινωνική του ζωή. Τί είναι αυτό που τελικά συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση των πολύ μικρών παιδιών;

Έχοντας τις παραπάνω ανησυχίες η γνωριμία μου με το Μεγάλο μας Σπίτι (ΜμΣ) αποτέλεσε μια πολύτιμη εμπειρία και αφετηρία για περαιτέρω μελέτη, αναζήτηση και αναστοχασμό. Ως εκ τούτου η δυνατότητα παρουσίας μου στο χώρο του ΜμΣ που συνδεόταν με μια ακατάπαυστη επιθυμία για μελέτη, έρευνα και αναζήτηση απαντήσεων. Μια μελέτη περίπτωσης (case study) όπως είναι η συγκεκριμένη εργασία δίνει τη δυνατότητα μελέτης του ΜμΣ, των βασικών αρχών λειτουργίας του, των στόχων που επιτελεί, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την ιδιαιτερότητα που το χαρακτηρίζει ως μια δομή πρώιμης κοινωνικοποίησης μοναδική στην Ελληνική πραγματικότητα.

Η σπουδαιότητα μελέτης μιας τέτοιας ιδιαίτερης δομής αναδεικνύεται τόσο από το επιστημονικό θεωρητικό υπόβαθρο στο οποίο στηρίζεται όσο και από τις βασικές αρχές λειτουργίας της και τους στόχους που επιδιώκει να επιτελέσει. Πιο συγκεκριμένα, το

ΜμΣ είναι μια δομή ανοιχτή στη κοινότητα, όπου υποδέχεται το μικρό παιδί ηλικίας 0-4 ετών σε ένα πρώτο κοινωνικό ιστό μετά το ασφαλές πλαίσιο της οικογένειας και πριν την είσοδό του στον Παιδικό Σταθμό. Η υποχρεωτική παρουσία του ενήλικα συνοδού δημιουργεί μια ασφαλή βάση που επιτρέπει στο παιδί να κάνει τα πρώτα του βήματα προς την κοινωνικοποίησή του. Το ΜμΣ ενθαρρύνει το γονέα να μοιραστεί τις αγωνίες του που συνδέονται με τον γονεϊκό του ρόλο, να έρθει σε επαφή με άλλους γονείς που τους απασχολούν παρόμοια ζητήματα και κυρίως τους υποστηρίζει να αποδεχτούν, να επιτρέψουν και τελικά να διευκολύνουν το παιδί τους στα επόμενα βήματα της κοινωνικής του ζωής με την είσοδό του στην κοινωνία των συνομηλίκων. Μέσα από την παραπάνω προσέγγιση αναδεικνύεται η σπουδαιότητα μελέτης του ΜμΣ ως χώρου κοινωνικοποίησης των πολύ μικρών παιδιών καθώς προσφέρει τη δυνατότητα να φωτίσει μια διαφορετική παιδαγωγική οπτική με επίκεντρο το ίδιο το παιδί και τις ανάγκες του στα πρώτα βήματα της κοινωνικοποίησής του, εξαιρετικά χρήσιμη για όλους τους παιδαγωγούς και γενικότερα για εκείνες τις ομάδες των επιστημόνων από ασχολούνται με το παιδί στα πρώτα χρόνια της ανάπτυξης του.

Κύριος στόχος της εργασίας αυτής είναι να μελετήσει το ΜμΣ και να διερευνήσει τη συμβολή του στη κοινωνικοποίηση των μικρών παιδιών δίνοντας απαντήσεις στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποια είναι τα στοιχεία του χώρου που επιδρούν και διευκολύνουν την κοινωνικοποίηση των μικρών παιδιών;
- Ποια είναι η θέση του παιδιού;
- Ποιος ο ρόλος των Προσώπων Υποδοχής;
- Ποια η θέση και η συμβολή των συνοδών προσώπων;

Μέσα από την προσεκτική διερεύνηση και ανάλυση του ΜμΣ ως χώρου κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού επιχειρείται να αποτυπωθεί όλο το δυναμικό πλαίσιο των συναντήσεων και αλληλεπιδράσεων του μικρού παιδιού κατά την είσοδο του στην πρώτη παιδική κοινωνία των συνομηλίκων του, προσπαθώντας να δώσει απαντήσεις στα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα αλλά και σκέψεις για περαιτέρω προβληματισμό.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.

1. Η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού μέσα από κλασσικές και σύγχρονες αναπτυξιακές θεωρίες.

Στην παρούσα μελέτη το ερευνητικό ενδιαφέρον στρέφεται γύρω από την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Ωστόσο η θεωρητική αναφορά για την κοινωνική ανάπτυξη περιορίζεται από τη γέννηση του παιδιού μέχρι και την ηλικία των τεσσάρων ετών, δεδομένου ότι η παραπάνω περίοδος αντιστοιχεί στην ηλικιακή σύνθεση των παιδιών που επισκέπτονται το Μεγάλο Μας Σπίτι και η προβλεπόμενη έκταση μιας πτυχιακής εργασίας είναι περιορισμένη.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία σύντομη αναφορά στη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και στις πρώιμες αλληλεπιδράσεις του βρέφους με το πρωταρχικό άτομο που το φροντίζει, που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι η μητέρα. Καθώς το θέμα των πρώιμων αλληλεπιδράσεων μητέρας και βρέφους έχει απασχολήσει πολλούς θεωρητικούς της ψυχολογίας μεταξύ των οποίων ψυχαναλυτές, αναπτυξιολόγους, ηθολόγους, στην εργασία αυτή θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε κλασσικές και σύγχρονες θεωρίες.

Σημειώνεται ότι στο δεύτερο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της εργασίας αναλύεται πιο εκτεταμένα η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού μέσα από μια ψυχαναλυτική οπτική. Στην ψυχαναλυτική προσέγγιση της κοινωνικής ανάπτυξης του μικρού παιδιού δίνεται μεγαλύτερη έμφαση διότι η παρούσα μελέτη αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης που εστιάζεται στην κοινωνικοποίηση του μικρού παιδιού έτσι όπως επιτελείται μέσα στο πλαίσιο του Μεγάλου Μας Σπιτιού. Όπως θα αναλυθεί διεξοδικά στα επόμενα κεφάλαια το Μεγάλο Μας Σπίτι αποτελεί έναν θεσμό πρώιμης κοινωνικοποίησης ο οποίος στηρίζεται στην ψυχαναλυτική θεωρία και αναγνωρίζει την συνεχή παρουσία του ασυνειδήτου. Για την καλύτερη κατανόηση του συγκεκριμένου θεσμού, θεωρήθηκε σκόπιμη η εκτενής αναφορά στη θεωρία του Spitz για την κοινωνική ανάπτυξη του μικρού παιδιού.

1.1. Τα συναισθήματα

Τα παιδιά είναι κοινωνικά από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Τα παιδιά όταν βρίσκονται στην ομάδα των συνομηλίκων παρατηρούν τους πιο επιδέξιους φίλους τους και μέσα από την αλληλεπίδραση και τον συγχρωτισμό έχουν τη δυνατότητα να

αναπτύξουν νέες ικανότητες και δεξιότητες. Τα βρέφη μαθαίνουν από τα άλλα παιδιά και οι αλληλεπιδράσεις που έχουν μεταξύ τους συμβάλλουν στη κατάκτηση νέων βημάτων στην πορεία της κοινωνικής και συναισθηματικής τους εξέλιξης (Feldman, 2009, σελ. 246)

Παρατηρώντας κανείς τα βρέφη καταλαβαίνει ότι οι εκφράσεις του προσώπου τους υποδηλώνουν τις συναισθηματικές τους καταστάσεις. Διαπολιτισμικές έρευνες καταδεικνύουν την καθολικότητα των εκφράσεων του προσώπου του βρέφους που αντανακλούν τα βασικά συναισθήματα παρουσιάζοντας εντυπωσιακές ομοιότητες μέσα στα διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Ένα ακόμη στοιχείο που προκύπτει από τις έρευνες είναι ότι η μη λεκτική έκφραση των συναισθημάτων παρουσιάζει πολλές ομοιότητες μεταξύ των ανθρώπων ανεξαρτήτως της ηλικίας που έχουν. Η διαπίστωση αυτή συνέβαλλε στο συμπέρασμα των ερευνητών μεταξύ των οποίων οι Eckerman και Izard (2004) ότι *«ο άνθρωπος γεννιέται με την ικανότητα να εκφράζει τα βασικά του συναισθήματα»* (Feldman, 2009, σελ. 247).

Έρευνες έχουν δείξει ότι το βρέφος από πολύ νωρίς εμφανίζει μια ποικιλία συναισθηματικών εκφράσεων. Πιο συγκεκριμένα, μελέτες που στηρίζονται στις παρατηρήσεις μητέρων αναφορικά με τη μη λεκτική συμπεριφορά του βρέφους αναδεικνύουν ότι τα βρέφη ήδη από τον πρώτο μήνα της ζωής τους μπορούν να εκφράσουν ενδιαφέρον και χαρά. Άλλα συναισθήματα που εκφράζονται είναι ο θυμός, η έκπληξη, ο φόβος και η λύπη. Άλλες έρευνες που χρησιμοποίησαν το Σύστημα Κωδικοποίησης Εκφράσεων Προσώπου MAX του Carroll Izard έδειξαν ότι το ενδιαφέρον, η δυσφορία και η απέχθεια μπορούν ένα εκφραστούν πολύ πρώιμα, ακόμα και από τη στιγμή της γέννησης ενώ τα υπόλοιπα συναισθήματα εμφανίζονται στην πορεία της ζωής του βρέφους (Feldman, 2009, σελ. 247).

Σύμφωνα με τον Jaac Panksepp (2003) καθώς το ανθρώπινο είδος εξελίσσεται τα συναισθήματα αντανακλούν τις προσπάθειες του ανθρώπου να προσαρμοστεί στο περιβάλλον που ζει και αναπτύσσεται. Συγκεκριμένα, σε βιολογικό επίπεδο, η έκφραση των βασικών συναισθημάτων από τα παιδιά λειτουργεί προστατευτικά για αυτά καθώς κινητοποιεί το περιβάλλον τους, τους ανθρώπους που τα φροντίζουν για επερχόμενους κινδύνους και ταυτόχρονα ικανοποιεί τις θεμελιώδεις ανάγκες που έχουν για φροντίδα και ασφάλεια. Σε πολιτισμικό επίπεδο, οι Trevarthen και Tronick (2005) υποστηρίζουν ότι μέσα από την έκφραση των συναισθημάτων επιτυγχάνεται η σύνδεση των κοινωνικών

ατόμων, η δημιουργία σχέσεων με ομάδες και την ευρύτερη κοινότητα, συμβάλλοντας στη αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας και των αξιών που εμπεριέχονται σε αυτήν. Ο Vygotski (1978) προσανατολισμένος προς αυτή την κατεύθυνση αναφέρει στην κοινωνικοπολιτισμική του θεωρία ότι *«όλες οι σύνθετες μορφές συλλογισμού και κατανόησης αναπτύσσονται ως συνέπεια των σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ των ατόμων»*. (Lightfoot, Cole and Cole, 2009, σελ. 304).

Οι C. Lightfoot, M. Cole & S.R. Cole (2009, σελ. 305) αναφέρονται στα κοινά σημεία και τις διαφωνίες που υπάρχουν μεταξύ των αναπτυξιολόγων σχετικά με τα συναισθήματα. Ενώ αναγνωρίζουν τον σημαντικό ρόλο που έχουν τα συναισθήματα στο βιολογικό και πολιτισμικό τομέα διαφωνούν τόσο ως προς τη φύση των συναισθημάτων όσο και ως προς την προέλευση και ανάπτυξή τους. Πιο συγκεκριμένα οι διαφορετικές απόψεις εστιάζονται στο είδος των συναισθημάτων που βιώνονται κατά τη βρεφική ηλικία και την ενήλικη ζωή με το ερώτημα που ανακύπτει κατά πόσο τα συναισθήματα που βιώνει το μικρό παιδί στα πρώιμα χρόνια της ζωής του μοιάζουν με τα συναισθήματα στην ενήλικη ζωή ή εάν οι ομοιότητες αυτές παρατηρούνται στην πορεία της ανάπτυξής του. Η δεύτερη διαφωνία συνδέεται με την προέλευση των συναισθημάτων εκείνων που δεν εμφανίζονται κατά τη γέννηση, όπως είναι τα συναισθήματα της ντροπής, της περηφάνειας, της ενοχής, κ.α. αλλά εκδηλώνονται κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του μικρού παιδιού σε ενήλικα. Παρακάτω παρατίθενται τρεις διαφορετικές θεωρήσεις για την πρώιμη συναισθηματική ανάπτυξη, που αντανακλούν τις διαφορετικές οπτικές στο χώρο των αναπτυξιολόγων.

Σύμφωνα με τη θεωρία της σταδιακής διαφοροποίησης των συναισθημάτων, τα βρέφη εκδηλώνουν γενικές συναισθηματικές αντιδράσεις οι οποίες σταδιακά και στην πορεία του χρόνου αποκτούν την μορφή των βασικών συναισθημάτων. Σε αντίθεση με την άποψη αυτή, ο Carroll Izard και οι συνεργάτες του πρότειναν την θεωρία των διαφοροποιημένων συναισθημάτων σύμφωνα με την οποία τα βρέφη από την πρώτη στιγμή της γέννησης τους έχουν την ικανότητα να βιώνουν διακριτά θεμελιώδη συναισθήματα που παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με τα αντίστοιχα των ενηλίκων. Υποστηρίζεται επίσης ότι το μικρό παιδί καθώς μεγαλώνει αποκτά όλο και περισσότερο την ικανότητα να ελέγχει και να ρυθμίζει τα συναισθήματά του, γεγονός που συνδέεται με την ανάπτυξη του προμετωπιαίου φλοιού του εγκεφάλου. Η τρίτη θεωρία εστιάζεται στο βρέφος και αντιμετωπίζει τα συναισθήματα ως οντογενετικές προσαρμογές. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, τα συναισθήματα και ο τρόπος που εκφράζονται από τα

βρέφη, μεταβάλλεται και εξελίσσεται επειδή συμβάλλει στην επιβίωση και ανάπτυξη τους. Όσοι συμμερίζονται την προσέγγιση αυτή δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στις συνθήκες κατά τις οποίες τα βρέφη βιώνουν και εκφράζουν τα διάφορα συναισθήματα, στον τρόπο με τον οποίο κινητοποιείται και επηρεάζεται το περιβάλλον τους καθώς και στις αλληλεπιδράσεις που παρατηρούνται με το άτομο που τα φροντίζει. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εξέλιξη της φύσης του χαμόγελου. Το βρέφος στην αρχή της ζωής τους παρουσιάζει τα ενδογενή χαμόγελα που οφείλονται σε εσωτερικές σωματικές αντιδράσεις και όχι σε ερεθίσματα που προσλαμβάνει από το περιβάλλον του. Λίγο αργότερα, τα χαμόγελα που παρατηρούνται αποτελούν μια μικρή αντίδραση απέναντι σε κάποιο ερέθισμά που αντιλαμβάνονται από το περιβάλλον τους όπως για παράδειγμα το άκουσμα της οικείας φωνής της μητέρας. Στον δεύτερο με τρίτο μήνα τα βρέφη εμφανίζουν το κοινωνικό χαμόγελο με το οποίο ανταποκρίνονται στους άλλους και στη συνέχεια αυτό προκαλεί αντιδράσεις από το περιβάλλον τους. (Lightfoot, Cole & Cole, 2009).

1.2. Πρώιμες αλληλεπιδράσεις

Οι μελέτες για την κοινωνική ανάπτυξη του βρέφους επικεντρώνονται περισσότερο στις πρώτες αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται μεταξύ του βρέφους και του προσώπου που το φροντίζει, που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι η μητέρα. Οι μελέτες αυτές θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν σε ψυχαναλυτικές, ηθολογικές και σύγχρονες αναπτυξιακές, παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω.

α) Ψυχαναλυτική προσέγγιση

Για τον Freud οι πρώτες αλληλεπιδράσεις του βρέφους με το άτομο που το φροντίζει παίζουν καθοριστικό ρόλο όχι μόνο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του αλλά και σε όλη την πορεία της κοινωνικής του εξέλιξης. Σύμφωνα με τον Freud (όπως αναφέρεται στο Lightfoot, Cole and Cole, 2009, σελ. 313) «στην ενήλικη ζωή η σχέση με τη μητέρα γίνεται το πρωτότυπο για όλες (...) τις σχέσεις αγάπης και για τα δυο φύλα». Υποστήριζε ότι ο άνθρωπος κινητοποιείται σε μεγάλο βαθμό από τις βιολογικές του ενορμήσεις, προκειμένου να ικανοποιήσει τις βασικές βιολογικές του ανάγκες όπως είναι η πείνα και η δίψα. Όταν οι ανάγκες αυτές ικανοποιηθούν, επέρχεται μια βιολογική ισορροπία που με την σειρά της επιφέρει ηρεμία και ευχαρίστηση. Μέσα από τη θεωρία αυτή αναδεικνύεται η μεγάλη σημασία της ευχαρίστησης και η αναζήτηση της ως βασική αρχή

της ζωής. Η σημασία που έδινε ο Freud στον πρώιμο δεσμό είχε μεγάλη αποδοχή στην επιστημονική κοινότητα ωστόσο τα αίτια που απέδιδε στη δημιουργία του έγιναν αντικείμενο έντονης κριτικής, καθώς θεωρούσε ότι αυτά περιορίζονταν στην ικανοποίηση της ανάγκης του βρέφους για τροφή. (Lightfoot, Cole and Cole, 2009, σελ. 313)

Οι Brazelton και Cramer (1991) αναφέρουν ότι οι μελέτες που διενεργήθηκαν από τους Rene Spitz και Anna Freud κατέδειξαν την καταλυτική σημασία του πρώιμου δεσμού που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας και βρέφους και την μεγάλη επίδραση που έχει σε όλη τη διάρκεια της ανάπτυξης του παιδιού. Τα συμπεράσματα αναδύθηκαν μέσα από την παρατήρηση και μελέτη της παθολογίας που παρουσίαζαν τα παιδιά που είχαν στερηθεί την μητρική φροντίδα καθώς μεγάλωναν σε ιδρυματικές συνθήκες ή σε συνθήκες πολέμου.

Σύμφωνα με τον Bowlby (όπως αναφέρεται στο Brazelton and Cramer, 1991) η Melanie Klein θεωρούσε ότι η δημιουργία του δεσμού μεταξύ μητέρας και βρέφους εξυπηρετεί πολύ περισσότερες ανάγκες από την απλή ικανοποίηση των φυσικών αναγκών, σε αντίθεση με ότι πίστευε ο Freud. Η Klein θεωρούσε ότι η μητέρα από πολύ νωρίς παίζει πολύ σημαντικό ρόλο καθώς αντιπροσωπεύει τον εξωτερικό κόσμο που κάποιες φορές μπορεί να είναι καλός ενώ κάποιες άλλες κακός. Επίσης αναγνώριζε τις διαφορετικές λειτουργίες που επιτελεί το παιχνίδι για το παιδί, καθώς μέσα από αυτό έχει τη δυνατότητα και την ελευθερία να εκφράζει και να επικοινωνεί τα συναισθήματά του, να μεταφέρει τις ασυνείδητες φαντασιώσεις του καθώς και τις αγωνίες και τα συναισθήματα που το απασχολούν. (Σημειώσεις Παπουλίδη, Α., 2019)

Ο Donald Winnicott αναγνώριζε ότι το βρέφος από την αρχή της ζωής του είναι πρόσωπο που έχει ανάγκη να το γνωρίσει κάποιος. Εισήγαγε την έννοια της «αρκετά καλής μητέρας», περιγράφοντας ότι είναι εκείνη που το γνωρίζει καλύτερα από τον οποιοδήποτε και το κατανοεί. Η αφοσιωμένη μητέρα χειρίζεται τις πρώιμες φάσεις της ζωής του βρέφους και παρόλο που κάτι τέτοιο αναγνωρίζεται ως εξαιρετικά σημαντικό, την ίδια στιγμή εξαρτάται ελάχιστα από την ευφυΐα της μητέρας, την καλλιέργειά της ή τις εκπαιδευτικές της επιδόσεις. Η αφοσιωμένη μητέρα κατά το Winnicott είναι εκείνη που είναι απλά ο εαυτός της, που λειτουργεί με τη διαίσθησή της, και απολαμβάνει όλη τη φροντίδα που αυθόρμητα παρέχει στο παιδί της. (Winnicott, 1976).

Στην αρχή της ζωής του βρέφους, η «αρκετά καλή μητέρα» προσαρμόζεται σχεδόν απόλυτα και ολοκληρωτικά στις ανάγκες του προκειμένου να τις ικανοποιήσει,

προσφέροντας τη μητρική της φροντίδα. Σταδιακά καθώς το βρέφος μεγαλώνει, η μητέρα αναγνωρίζει την ικανότητα του παιδιού της να αντιμετωπίζει και να αντέχει όλο και περισσότερο την αλλαγή της στάσης της, δηλαδή την προσαρμογή της στις ανάγκες του βρέφους με λιγότερο απόλυτο τρόπο. Σύμφωνα με τον Winnicott η απογοήτευση και η ματαίωση που μπορεί να βιώσει το μικρό παιδί από την παραπάνω αλλαγή στάσης της μητέρας μπορεί να επιφέρει ωφέλημα αποτελέσματα, καθώς θα το βοηθήσει να αντιληφθεί την πραγματικότητα σε πιο ρεαλιστικές διαστάσεις αναδεικνύοντας την αγαπητή αλλά και μισητή όψη των αντικειμένων. Επισημαίνεται από τον Winnicott ότι για να είναι το βρέφος σε θέση να αντιληφθεί την εξωτερική πραγματικότητα και να συνδεθεί μαζί της θα πρέπει τον πρώτο καιρό η προσαρμογή της μητέρας στις ανάγκες του βρέφους να είναι απόλυτη και ολοκληρωτική (Winnicott, 1976).

Η ενεργητική αυτή προσαρμογή της μητέρας είναι εξαιρετικά σημαντική για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του βρέφους. *«Αν το βρέφος πρόκειται τελικά ν' αναπτυχθεί σε ένα υγιές, ανεξάρτητο και κοινωνικά σκεπτόμενο, ενήλικο άτομο, αυτό εξαρτάται απόλυτα από το αν θα του δοθεί μια καλή αρχή»*, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Winnicott (1976, σελ. 19). Αυτή η καλή αρχή θεμελιώνεται μέσα από το δεσμό με τη μητέρα του που στηρίζεται στην αγάπη και την φροντίδα που αναλαμβάνει να του προσφέρει. Η μητέρα καταλαβαίνει το βρέφος καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον, το αναγνωρίζει ως πρόσωπο από την πρώτη στιγμή και απολαμβάνει να είναι η ίδια ολόκληρος ο κόσμος για το παιδί της. Επίσης, αναγνωρίζει ότι η φροντίδα της έχει θεμελιώδη σημασία για την υγιή ανάπτυξη του βρέφους και τη δημιουργία πολύτιμων και πλούσιων εμπειριών για αυτό.

Με την ενεργητικότητα της, τη ζωντανή της παρουσία και τη συναισθηματική διαθεσιμότητά της η μητέρα δημιουργεί ένα ουσιαστικό ψυχολογικό και συναισθηματικό πλαίσιο που συμβάλλει αποτελεσματικά στην υγιή συναισθηματική ανάπτυξη του βρέφους. Το βρέφος, από τη πλευρά του αρχίζει σταδιακά να αναγνωρίζει τη μητέρα του ως πρόσωπο, καθώς αντιλαμβάνεται και εισπράττει την ικανοποίηση που εκείνη νιώθει από την φροντίδα που του παρέχει. Έτσι ο Winnicott αναφερόμενος σε αυτόν τον ιδιαίτερο δεσμό που δημιουργείται ανάμεσα στη μητέρα και το βρέφος υποστηρίζει ότι *«Δεν υπάρχει αυτό που λέμε μωρό»-εννοώντας πώς αν βαλθείτε να περιγράψετε ένα μωρό, θα καταλήξετε στην περιγραφή του μωρού και κάποιου άλλου. Το μωρό δεν μπορεί να υπάρξει μόνο του, γιατί ουσιαστικά αποτελεί τμήμα μιας σχέσης»* (Winnicott, 1976, σελ. 101).

Ο Winnicott μίλησε για τον αντικατοπτρικό ρόλο της μητέρας και τη σημασία του μητρικού καθρεφτισματος για το βρέφος. Αναφέρει χαρακτηριστικά *«Στην ατομική συναισθηματική ανάπτυξη ο πρόδρομος του καθρέφτη είναι το πρόσωπο της Μητέρας»* (Winnicott, 1971, σελ. 192). Το βρέφος όταν κοιτάζει τα μάτια της μητέρας του, αρχίζει να βλέπει τον εαυτό του, με την έννοια ότι στα μάτια της αντικατοπτρίζεται η εικόνα που εκείνη έχει διαμορφώσει για το παιδί της. (Winnicott, 1971)

Σύμφωνα με τον Winnicott, όπως αναφέρεται από την Dethiville (2014), το πρόσωπο της μητέρας και κυρίως τα μάτια της λειτουργούν ως καθρέφτης μέσα από τον οποίο το παιδί δομεί την εικόνα του εαυτού του. Έτσι, καθώς το παιδί καθρεφτίζεται στη μητέρα του δεν συναντάει απλά την εικόνα του εαυτού του όπως όταν κοιτάζεται σε έναν καθρέφτη αλλά στην αντανάκλαση αυτή βλέπει όλες τις προσδοκίες της μητέρας του που αποτυπώνονται ακόμα και με έναν ασυνείδητο τρόπο.

Με την έννοια «κράτημα» ο Winnicott αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο η μητέρα κρατά το βρέφος, και το προστατεύει σε σωματικό και ψυχικό επίπεδο. Η λειτουργία του κρατήματος στηρίζεται περισσότερο στη διαίσθηση που χαρακτηρίζει τις μητέρες και λιγότερο στην ικανότητα κατανόησή τους. Το «κράτημα» περιγράφει την προσπάθεια της μητέρα να ταυτιστεί και να προσαρμοστεί πλήρως με το βρέφος της (Winnicott, 1976). Η λειτουργία του κρατήματος δημιουργεί ένα ευνοϊκό πλαίσιο για τη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης καθώς και την συναισθηματική ανάπτυξη του βρέφους. Επίσης, όταν το κράτημα συνδυάζεται με μια συνεχή και επαναλαμβανόμενη μητρική φροντίδα βοηθάει το βρέφος να αποκτήσει την αίσθηση της συνέχειας της ύπαρξης του εαυτού του. (Σημειώσεις Α. Παπουλίδη, 2019)

Η Margaret Mahler ήταν από τις πρώτες που μελέτησε τις αλληλεπιδράσεις που παρατηρούνται στις διαπροσωπικές σχέσεις στα πολύ μικρά παιδιά (Brazelton & Cramer 1991). Υποστήριξε ότι η ψυχολογική γέννηση του ατόμου, η οποία χρειάζεται χρόνο για να αναπτυχθεί και να λειτουργήσει δεν συμπίπτει με τη βιολογική, η οποία χρονικά προηγείται. Η Mahler μελετώντας την αλληλεπίδραση μητέρας βρέφους διαπίστωσε ότι το βρέφος περνάει από διάφορα στάδια μέχρι να αντιληφθεί και να δομήσει την εικόνα του εαυτού του. Έτσι κατά την αυτιστική φάση που αντιστοιχεί στους δυο πρώτους μήνες της ζωής του παιδιού, το βρέφος ανταποκρίνεται στις βιολογικές του ανάγκες χωρίς να επενδύει σε εξωτερικά ερεθίσματα. Στη συμβιωτική φάση που διαρκεί από τον 2^ο έως τον 4^ο μήνα, το βρέφος αναπτύσσει τον πρώτο του συναισθηματικό δεσμό με τη μητέρα

χωρίς να διαθέτει την ικανότητα να διαφοροποιηθεί από εκείνη. Στην φάση του αποχωρισμού-εξατομίκευσης που διαρκεί από τον 4^ο μήνα μέχρι το τέλος του τρίτου έτους, το βρέφος διαφοροποιείται από την μητέρα του και αναπτύσσει την αίσθηση του εαυτού του (Σημειώσεις Α. Παπουλίδη, 2019).

β) Ηθολογική προσέγγιση

Σύμφωνα με τους B.Brazelton & B. Cramer (1991) η ηθολογική προσέγγιση αναγνωρίζει τον ενεργητικό ρόλο του βρέφους στις αλληλεπιδράσεις του με τη μητέρα καθώς και την ικανότητά του να συμμετέχει στη διαμόρφωση των πρώιμων σχέσεων μαζί της. Οι ηθολόγοι ανέδειξαν τη στάση του βρέφους στην αλληλεπιδραστική αυτή σχέση με τη μητέρα του, υποστηρίζοντας ότι το βρέφος με την συμπεριφορά του είναι σε θέση να προκαλέσει τις μητρικές αντιδράσεις, να αντλήσει ικανοποιήσεις για τον εαυτό του και να διατηρήσει μια σχετική ανεξαρτησία μέσα στη δυαδική αυτή σχέση.

Μέσα από τις παρατηρήσεις των ηθολόγων σε ζώα που επικεντρώνονταν στη σχέση μητέρας-νεογέννητου έχουν αναδειχθεί ηθολογικές έννοιες, οι οποίες αποδείχτηκαν πολύτιμες για την κατανόηση του βρέφους και του πρώιμου δεσμού που δημιουργεί με τη μητέρα του. Οι έννοιες αυτές αποτυπώνουν τις εγγενείς δυνάμεις και την ενέργεια που υπάρχει ανάμεσα στο γονιό και το παιδί του που συμβάλλει στη δημιουργία του δεσμού και στην ανάγκη να αντιληφθεί ο ένας τον άλλον. Ο ηθολόγος Konrad Lorenz διατύπωσε την έννοια της κρίσιμης φάσης για να περιγράψει την περίοδο εκείνη κατά την οποία η ενέργεια στο βρέφος και στο γονέα είναι ιδιαίτερα αυξημένη και συμβάλλει στον αμοιβαίο συντονισμό, τη δεκτικότητα και προσαρμογή του ενός προς τον άλλον. Επίσης, ο Lorenz μίλησε για το φαινόμενο της αποτύπωσης που προήλθε από το πείραμα του με τα χηνάκια τα οποία ακολουθούσαν τη γονική φιγούρα αμέσως μετά την εκκόλαψη τους. (Brazelton & Cramer, 2009).

Ο John Bowlby Βρετανός ψυχίατρος και ψυχαναλυτής, επηρεασμένος από το έργο των ηθολόγων μελέτησε την ψυχική υγεία των παιδιών μεταπολεμικά στη Βρετανία τα οποία είχαν στερηθεί τις οικογένειες τους και φιλοξενούνταν σε ιδρύματα. Μέσα από τις παρατηρήσεις του διαπίστωσε ότι ο πρώτος αποχωρισμός του παιδιού από τη μητέρα του δημιουργούν αισθήματα πανικού που εκδηλώνονται με κλάματα και εκρήξεις οργής. Στη συνέχεια το παιδί εκδηλώνει σημάδια κατάθλιψης και διακατέχεται από αισθήματα απελπισίας. Εάν η αποστέρηση από τη μητέρα συνεχιστεί και δεν δημιουργηθεί μια

καινούργια σταθερή σχέση που θα του προσφέρει ασφάλεια το παιδί εκδηλώνει μια συμπεριφορά που ο Bowlby την περιέγραψε ως αποσύνδεση και εκφράζεται με την αδιαφορία προς τους άλλους ανθρώπους. Η μελέτη αυτή οδήγησε τον Bowlby στη διατύπωση της Θεωρίας του Δεσμού που θεωρήθηκε πολύ επαναστατική και συνέβαλε σημαντικά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο δημιουργείται ο δεσμός μητέρας-παιδιού. (Lightfoot, Cole & Cole, 2009)

Σύμφωνα με τους Lightfoot, Cole & Cole (2009) ο Bowlby υποστηρίζει ότι ο δεσμός βρέφους-μητέρας αναπτύσσεται κατά τα δυο πρώτα χρόνια της ζωής του βρέφους εξασφαλίζοντάς του μια ισορροπία μεταξύ της πρωταρχικής του ανάγκης για ασφάλεια και της έμφυτης ανάγκης του για εξερεύνηση και ανακάλυψη του κόσμου που τον περιβάλλει. Ο δεσμός αυτός περνάει από τέσσερα διαδοχικά στάδια και παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω:

1. Η προ δεσμού φάση, που αντιστοιχεί στις 6 πρώτες εβδομάδες της ζωής του βρέφους, χαρακτηρίζεται από μια στενή επαφή που δημιουργείται μεταξύ του βρέφους και των ατόμων που το φροντίζουν. Την περίοδο αυτή το βρέφος δεν αναστατώνεται εάν μείνει μόνο του με ένα πρόσωπο που δεν είναι οικείο για εκείνο.
2. Η φάση του «δεσμού εν των γίνεσθαι» αφορά στο διάστημα που το βρέφος είναι 6 εβδομάδων έως 6-8 μηνών. Τώρα η αντίδραση του βρέφους διαφοροποιείται απέναντι στα οικεία και μη οικεία πρόσωπα και καθώς πλησιάζει προς την ηλικία των 7 μηνών δείχνει την προτίμηση του για τα άτομα που τα φροντίζουν και δυσφορία για τα μη γνώριμα και οικεία άτομα ή αντικείμενα.
3. Η φάση του «καθαυτού δεσμού» αναφέρεται στο διάστημα που το βρέφος είναι 6-8 μηνών έως 18-24 μηνών. Η μητέρα αποκτά ξεχωριστό ρόλο για το βρέφος καθώς του εμπνέει αισθήματα ασφάλειας, γίνεται το σημείο αναφοράς του όταν θέλει να ανακαλύψει το περιβάλλον γύρω του και επιστρέφει σε αυτήν κάθε φορά που το έχει ανάγκη προκειμένου να πάρει δύναμη, να νιώσει ασφάλεια και να συνεχίσει τις εξερευνητικές του. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από το άγχος του αποχωρισμού που βιώνει το βρέφος και εκδηλώνεται με αναστάτωση και δυσφορία κάθε φορά που χάνει την μητέρα του από το οπτικό του πεδίο ή μένει μόνο του στο δωμάτιο που βρίσκεται. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία ρυθμίζεται η σχέση του βρέφους με τα άτομα που το φροντίζουν σε σωματικό και συναισθηματικό επίπεδο. Έτσι, όταν η μεταξύ τους απόσταση γίνεται μεγάλη τότε κάποιος από όλους ενεργοποιείται προκειμένου να μειώσουν την μεταξύ τους απόσταση.

4. Η φάση των αμοιβαίων σχέσεων που σηματοδοτείται από την ηλικία των 18-24 μηνών και έπειτα. Τώρα η μητέρα και το παιδί έχουν δημιουργήσει μια αμοιβαία σχέση όπου και οι δυο προσπαθούν να διατηρήσουν την ισορροπία σε αυτήν. Στις περιπτώσεις που ασχολούνται με κάτι χωριστά, πολύ συχνά θα διακόψουν αυτό που κάνουν για να ανακτήσουν την μεταξύ τους εγγύτητα που επιθυμούν και έχουν ανάγκη.

Όταν ένας σταθερός δεσμός επιτευχθεί τότε αυτός βοηθάει τα βρέφη να νιώθουν αισθήματα ασφάλειας για το διάστημα κατά το οποίο αποχωρίζονται τη μητέρα τους ή το άτομο που τα φροντίζει, που σταδιακά αυτό αυξάνεται τόσο σε διάρκεια όσο και σε συχνότητα. Σημειώνεται ότι η δημιουργία του δεσμού χρονικά συμπίπτει με την περίοδο εκείνη κατά την οποία αρχίζουν να διαφαίνονται οι δυνατότητες των βρεφών για νοητική αναπαράσταση. Ο Bowlby πίστευε ότι η συμβολική σκέψη του παιδιού που έχει αρχίσει να δομείται συμβάλλει έτσι ώστε ο δεσμός μητέρας-βρέφους να λειτουργεί ως ένα εσωτερικό πρότυπο. Το παιδί, δημιουργεί μια νοητική κατασκευή που προέρχεται από την εμπειρία που έχει βιώσει και χρησιμοποιεί το δεσμό με τη μητέρα του ως μοντέλο στις αλληλεπιδράσεις τους με τους γονείς τους και με τους άλλους (Lightfoot, Cole & Cole, 2009).

1.3 Σύγχρονες αναπτυξιακές θεωρίες

Από το 1960 έχουν επέλθει πολύ σημαντικές αλλαγές στο χώρο της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας και συγκεκριμένα στον τρόπο με τον οποίο οι ψυχολόγοι αντιλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν το βρέφος. Σύμφωνα με τον Robert Fantz, Αμερικανό Αναπτυξιακό ψυχολόγο, όπως αναφέρεται στον Κουγιουμτζάκη (2001), που ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη μελέτη της αντίληψης των βρεφών, τα βρέφη 2-3 μηνών έχουν πολύ περισσότερη επιλεκτική αντίληψη από ότι πίστευαν οι επιστήμονες την εποχή εκείνη. Μέσα από τις μελέτες του για το «προτιμησιακό κοίταγμα» ή τον οπτικό προσανατολισμό των βρεφών διαπίστωσε ότι τα βρέφη έδειχναν να προτιμούν τα πιο σύνθετα ερεθίσματα με ιδιαίτερη προτίμηση στο ανθρώπινο πρόσωπο και είχαν την ικανότητα να εντοπίζουν τις μικρές διαφοροποιήσεις στο σχήμα ή την υφή των πραγμάτων όταν αυτά βρίσκονταν το ένα δίπλα στο άλλο. Άλλες έρευνες αναδεικνύουν ότι ορισμένα νέα γεγονότα ήταν περισσότερο ελκυστικά για τα βρέφη τα οποία προσέλκυαν την προσοχή τους και τα κινητοποιούσαν, ωστόσο όταν αυτά αποκτούσαν μια επαναληψιμότητα τα βρέφη έχαναν το αρχικό τους ενδιαφέρον (Κουγιουμτζάκης, 2001)

Από τις παραπάνω έρευνες αναδεικνύεται ότι τα βρέφη είναι σε θέση να αντλούν επιλεκτικά πληροφορίες από το περιβάλλον τους όταν εκείνα το επιθυμούν. Διαθέτουν την ικανότητα να διακρίνουν ή ακόμα και να αναγνωρίζουν κάποια αντικείμενα ή γεγονότα όταν αυτά αποτελούν μέρος της εμπειρίας τους για κάποιο χρονικό διάστημα. Έχει παρατηρηθεί ότι βρέφη αμέσως μετά τη γέννηση παρουσιάζουν μεγάλη εγρήγορση όταν εκτεθούν σε αισθητηριακά ερεθίσματα του περιβάλλοντος, όπως για παράδειγμα όταν αγγίζουν κάτι με το χέρι τους, ή ακούσουν ένα ήχο ή ακόμα και όταν δουν ένα κινούμενο αντικείμενο. Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις οδήγησαν τους επιστήμονες της δεκαετίας του '70 να αναγνωρίσουν τις γνωστικές ικανότητες που διαθέτουν τα βρέφη ηλικίας 2-3 μηνών οι οποίες τους επιτρέπουν να διακρίνουν και να επεξεργάζονται τα αντικείμενα που βρίσκονται έξω από το σώμα τους αλλά πολύ κοντά σε αυτό (Κουγιουμτζάκης, 2001).

Μια από τις σημαντικές ανακαλύψεις στο χώρο της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας είναι αυτή που συνδέεται με το επικοινωνιακό σύστημα των βρεφών και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τις αντιδράσεις του επικοινωνιακού τους συντρόφου κατά την αλληλεπίδραση (εκφράσεις προσώπου και φωνοποιήσεις). Σημαντικοί εκπρόσωποι της αναπτυξιακής ψυχολογίας όπως ο Trevarthen, ο Stern, ο Brazelton αναγνωρίζουν ότι το βρέφος από πολύ νωρίς διαθέτει ικανότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας και παίζει ενεργητικό ρόλο στην αλληλεπίδραση με τη μητέρα του. (Σημειώσεις Α. Παπουλίδη, 2019). Σύμφωνα με τον Trevarthen (όπως αναφέρει ο Κουγιουμτζάκης, 2001) το βρέφος διαθέτει ένα βαθμό συνείδησης που του επιτρέπει να αναγνωρίσει κάποιο άλλο πρόσωπο ως ενεργό μέλος στην επικοινωνία μαζί του και από το οποίο μπορεί να αντλήσει πληροφορίες που το ενδιαφέρει. Κοινές απόψεις συμμερίζεται και ο Γιάννης Κουγιουμτζάκης (2016, σελ.6) στο βιβλίου του «Τα Συν-της Συγκίνησης: Ψυχολογία εμβρύων, βρεφών και νηπίων» που αναφέρει: *«Τα βρέφη όχι μόνο δεν είναι «μωρά» αλλά είναι «εξαρχής πρόσωπα, που διαθέτουν έναν συνεκτικό εαυτό έτοιμο να επικοινωνήσει και να μοιραστεί με τον άλλο προθέσεις και συγκινήσεις - ένας εαυτός εξαρχής κοινωνικά και συντροφικά προσανατολισμένος»*

Τα βρέφη από πολύ νωρίς μπορούν να αντιληφθούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που διαφοροποιούν τους ανθρώπους από τα αντικείμενα. Επίσης, διαθέτουν ένα πλήθος συναισθηματικών εκφράσεων που μοιράζονται κατά την επικοινωνία τους με κάποιο άλλο πρόσωπο για να αποδώσουν τις ψυχικές καταστάσεις που βιώνουν (Κουγιουμτζάκη, 2001)

Στο πλαίσιο του ενδιαφέροντος των αναπτυξιολόγων για τις επικοινωνιακές ικανότητες των βρεφών, διενεργήθηκαν έρευνες που χρησιμοποίησαν ως μονάδα ανάλυσης την δυάδα μητέρα – βρέφος. Οι έρευνες αυτές είχαν στόχο την παρατήρηση και καταγραφή της αυθόρμητης αλληλεπίδρασης τους βρέφους με τη μητέρα του κυρίως στο πλαίσιο του σπιτιού και λιγότερο σε τεχνικές συνθήκες εργαστηρίου, καθώς θεωρούσαν ότι τα βρέφη αντιλαμβάνονταν τις συνθήκες αυτές και συχνά τις αγνοούσαν ή προσπαθούσαν να τις αποφύγουν (Κουγιουμτζάκης, 2001).

Τα νεότερα δεδομένα σχετικά με τις ικανότητες των βρεφών σε συγκεκριμένες συνθήκες προέκυψαν από την ανάλυση μαγνητοσκοπήσεων και κινηματογραφήσεων κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού καθώς επίσης και από τις απαντήσεις των μητέρων αναφορικά με όσα έλεγαν απευθυνόμενες προς τα βρέφη τους αλλά και για εκείνα που έλεγαν αναφερόμενες σ' αυτά. Μέσα από τις απαντήσεις αυτές των μητέρων αναδύθηκε η σημασία που απέδιδαν στις συναισθηματικές αντιδράσεις των βρεφών καθώς και η αναγνώρισή τους ως πρόσωπα (Κουγιουμτζάκης, 2001).

Ο Berry Brazelton (όπως αναφέρεται στο Κουγιουμτζάκης, 2001, σελ. 15) όταν ως παιδίατρος εξέταζε τα νεογέννητα για την εκτίμηση της νευρολογικής τους κατάστασης διαπίστωσε ότι το πρόσωπο και η φωνή του ανθρώπου προσελκύουν σημαντικά την προσοχή του νεογέννητου και η ομιλία και τα χάρδια της μητέρας επηρεάζουν το επίπεδο εγρήγορσής τους.

Ο Αμερικανός ψυχίατρος και θεωρητικός της ψυχανάλυσης Daniel Stern (1974) μέσα από τις μελέτες του ανέδειξε τη σημασία της βλεμματικής επαφής στην πρώιμη επικοινωνία του βρέφους με τη μητέρα. Υποστήριξε μάλιστα, ότι κατά την επικοινωνία αυτή ο κάθε σύντροφος δύναται να διακόψει την βλεμματική επαφή στην προσπάθεια του να περιορίσει την προσοχή ή ακόμα και να τη στέψει προς τον εαυτό του, σε μια συνθήκη κατά την οποία και οι δύο μπορούν να δουν και να αντιληφθούν όλα όσα συμβαίνουν, μέσα από την αντανάκλαση που υπάρχει στα μάτια του επικοινωνιακού τους συντρόφου» (Κουγιουμτζάκης, 2001)

Ο Stern μαζί με τους συνεργάτες του επέδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τη μελέτη του παιχνιδιού των βρεφών ηλικίας 3-4 μηνών με τις μητέρες τους. Μέσα από τις παρατηρήσεις και τις μελέτες που έκαναν στα σπίτια, το φυσικό χώρο των συμμετεχόντων, διαπίστωσαν ένα είδος «συνομιλίας» το οποίο χαρακτηρίζονταν από συντονισμό και συγχρονισμό και το οποίο πλαισιωνόταν από τις εκφράσεις της φωνής,

του προσώπου και της βλεμματικής επαφής που είχαν μεταξύ τους (Κουγιουμτζάκης, 2001).

Το 1968 ο Trevarthen και οι συνεργάτες του ξεκίνησαν μια σειρά ερευνών με επίκεντρο τις πρωτοσυνομιλίες του βρέφους κατά την αλληλεπίδραση του με τη μητέρα στο Κέντρο Γνωστικών Σπουδών του Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Harvard. Για την καλύτερη συλλογή και οργάνωση των παρατηρήσεων τους κινηματογράφησαν τη μητέρα και το βρέφος και έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στις εκφράσεις του προσώπου τους. Από τη μελέτη των δεδομένων ο Trevarthen διαπίστωσε ότι η αντίληψη των βρεφών για το περιβάλλον τους, η ικανότητα τους να διακρίνουν ανθρώπους από αντικείμενα καθώς και η επικοινωνιακή τους ικανότητα ήταν μεγαλύτερη από εκείνη που πίστευαν οι ψυχολόγοι την περίοδο εκείνη. (Κουγιουμτζάκης, Μαρκοδημητράκης & Κοκκινάκη, 2007).

Ως προς την ικανότητα επικοινωνίας των βρεφών, ο Trevarthen υποστήριξε ότι αυτή επηρεάζεται από τις έμφυτες προδιαθέσεις του και αποτυπώνεται μέσα από τις μυϊκές εκφράσεις του βρέφους. Μέσα στο πλαίσιο της επικοινωνίας, το βρέφος με τις εκφράσεις του επηρεάζει και καθορίζει τη συμπεριφορά του ενήλικα συντρόφου του, ο οποίος με τη στάση του επηρεάζει τη συμπεριφορά του βρέφους. Παρατηρείται έτσι μια ψυχολογική συρρύθμιση, όπως χαρακτηριστικά την ονόμασε ο Trevarthen αναφερόμενος στον αμοιβαίο συντονισμό μεταξύ μητέρας και βρέφους στο ψυχολογικό επίπεδο. Ο Trevarthen θεωρούσε ότι *«κατά τη βρεφική ηλικία υφίσταται και λειτουργεί ένας έμφυτος, εξαιρετικά σύνθετος μηχανισμός που προδιαγράφει τη συνεργατική νοημοσύνη των ενηλίκων, μηχανισμός πιο γενικός από εκείνον της γλώσσας»* (Κουγιουμτζάκης, Μαρκοδημητράκης & Κοκκινάκη, 2007, σελ.495). Στη σχέση μητέρας-βρέφους, το βρέφος ξεκινάει την αλληλεπίδραση όπου αντιδρά φιλικά προς την μητέρα. Εκείνη, καθώς ερμηνεύει τη συμπεριφορά του βρέφους ως έκφραση των συναισθημάτων που βιώνει, ανταποκρίνεται σε αυτό εκφράζοντας τη δική της συναισθηματική κατάσταση. Έτσι, παρατηρείται ένα μοίρασμα των ξεχωριστών εμπειριών που βιώνει ο κάθε σύντροφος, το κάθε ξεχωριστό υποκείμενο κατά την αλληλεπίδραση. Σύμφωνα με τον Trevarthen (όπως αναφέρει ο Κουγιουμτζάκης, Μαρκοδημητράκης & Κοκκινάκη, 2007) η μητέρα και το βρέφος συγκροτούν μια διαπροσωπική δυάδα που προηγείται από τη συγκρότηση του εαυτού του βρέφους και επικοινωνούν μεταξύ τους μέσα από μια αμοιβαία συναλλαγή και μοίρασμα εμπειριών. (Κουγιουμτζάκης, Μαρκοδημητράκης & Κοκκινάκη, 2007, σελ. 495)

Ο Trevarthen όρισε αυτήν την πολύ καλά οργανωμένη και αμοιβαία αλληλεπίδραση μεταξύ του βρέφους και της μητέρας, ως πρωτογενή διυποκειμενικότητα, όπου και οι δυο επικεντρώνονται σε αυτήν την αλληλεπίδραση που δημιουργείται μεταξύ τους. (Lightfoot, Cole & Cole, 2009). Για τον Trevarthen, η διυποκειμενικότητα είναι έμφυτη στα βρέφη και συνίσταται στην ικανότητά τους για αμοιβαία συναλλαγή και επικοινωνία με κάποιο άλλο άτομο. Πρόκειται για μία διεργασία κατά την οποία μεταφέρονται νοητικά μηνύματα μεταξύ των επικοινωνιακών συντρόφων που συμμετέχουν σε αυτή (Lightfoot, Cole & Cole, 2009). Σύμφωνα με τον Κουγιουμτζάκη, στην διυποκειμενική επικοινωνία τα άτομα που λαμβάνουν μέρος είναι σε θέση να αναγνωρίσουν σημαντικά στοιχεία από τον υποκειμενικό κόσμο του άλλου μεταξύ των οποίων τις προθέσεις, τα κίνητρα, τα συναισθήματα, τις ιδέες του. (Κουγιουμτζάκης, Μαρκοδημητράκης & Κοκκινάκη, 2007, σελ. 495)

Η περίοδος της πρωτογενούς διυποκειμενικότητας παρατηρείται τον 2^ο-3^ο μήνα της ζωής του βρέφους, κατά την διάρκεια της οποίας τα βρέφη αναγνωρίζουν τη μητέρα τους, δείχνουν μια προτίμηση σε αυτή και έχουν πολύ συγκεκριμένες προσδοκίες από εκείνη, προκειμένου να τα υποστηρίξει τη συνέχεια της αναπτυξιακής τους πορείας. Η μητέρα, προσπαθεί να ανταποκριθεί στις προσδοκίες αυτές προσαρμόζοντας τη συμπεριφορά της και ικανοποιώντας τις ανάγκες του βρέφους. Έτσι συντελούνται οι πρώτες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των δυο συντρόφων με το βρέφος να προσπαθεί με το δικό του τρόπο και μέσα που διαθέτει να ανταποκριθεί στην μητρική ομιλία (φωνοποιήσεις, εκφράσεις προσώπου, στάση σώματος). Σημειώνεται, ότι κάθε δυάδα μητέρας-βρέφους χαρακτηρίζεται από το δικό της ξεχωριστό και ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης και επικοινωνιακής συνδιαλλαγής (Κουγιουμτζάκης, Μαρκοδημητράκης & Κοκκινάκης, 2007).

Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του βρέφους παρατηρείται μια διαφοροποίηση της διυποκειμενικότητας που γίνεται με τη βοήθεια των προσώπων που είναι σημαντικά για το βρέφος και αποδίδεται στην ανάπτυξης του βρεφικού εγκεφάλου.

Η περίοδος της δευτερογενούς διυποκειμενικότητας ορίζεται την περίοδο που το βρέφος είναι μεταξύ 9-12 μηνών. Πρόκειται για μια νέα μορφή αλληλεπίδρασης που είναι περισσότερο σύνθετη και επικεντρώνεται στην εξωτερική πραγματικότητα που υπάρχει πέρα από τη δυάδα μητέρας- βρέφους. Τώρα η διυποκειμενικότητα γίνεται τριαδική και παίρνει τη μορφή μητέρα-αντικείμενο-βρέφος (Κουγιουμτζάκης, Μαρκοδημητράκης &

Κοκκινάκη, 2007). Πρόκειται για μια πολύ σημαντική στιγμή στην αναπτυξιακή πορεία του βρέφους καθώς τώρα στην νέα αυτή μορφή επικοινωνίας με τη μητέρα του μοιράζεται σκέψεις και συναισθήματα για τον κόσμο που το περιβάλλει (Lightfoot, Cole & Cole, 2009)

Μέσα από την ερευνητική δουλειά του DeCasper σχετικά με τις προγεννητικές εμπειρίες των εμβρύων και τις μετέπειτα ακουστικές προτιμήσεις των νεογνών αναδεικνύεται ότι ο ισχυρός δεσμός μητέρας βρέφους δημιουργείται πολύ πριν τη γέννηση. Το βρέφος δείχνει μια προτίμηση για τις φωνοποιήσεις της μητέρας, τα χαρακτηριστικά της ομιλίας της και της φωνής της, καθώς πρόκειται για ακούσματα με τα οποία είναι εξοικειωμένο από την εποχή της ενδομήτριας ζωής του κατά τους τελευταίους μήνες της κύησης (Κουγιουμτζάκης, 2001).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η Κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού μέσα από μια ψυχαναλυτική προσέγγιση.

Κάθε ανθρώπινο όν όταν γεννιέται φέρει νοητικές, θυμικές και πνευματικές δυνατότητες που χαρακτηρίζουν το ανθρώπινο είδος. Για να μπορέσουν οι δυνατότητες αυτές να εξελιχθούν και να μετασχηματιστούν σε δεξιότητες είναι αναγκαία όχι μόνο η ανάπτυξη και ωρίμανση των βιολογικών διαδικασιών του ανθρώπου αλλά και οι αλληλεπιδράσεις του με τους άλλους. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές παίζουν τόσο καθοριστικό ρόλο που όταν εκλείπουν ή είναι δυσλειτουργικές, επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό η ανάπτυξη του ανθρώπου, η οποία επιβραδύνεται, παλινδρομεί και το πνεύμα βυθίζεται στην αφάνεια. Η δυνατότητα του ανθρώπου να δημιουργήσει σχέσεις και δεσμούς με τους άλλους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη θυμική και νοητική του ανάπτυξη, η οποία επηρεάζεται αντίστοιχα από το πλήθος και την συνθετότητα των διαπροσωπικών σχέσεων που συνάπτει ο άνθρωπος (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Ο άνθρωπος δεν γεννιέται κοινωνικός, αλλά όπως αναφέρει και ο H. Wallon για το παιδί, *«είναι ένα ον ολοκληρωτικά και πρωτογενώς προσανατολισμένο προς την κοινωνία»*. (Ριβιέ, 1990, σελ. 19). Το παιδί διαγράφει μια εξελικτική πορεία στην κοινωνικότητα του από τις πρώτες στιγμές της ζωής του έως το τέλος περίπου της εφηβείας. Η πορεία αυτή αποτυπώνεται στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού και παρουσιάζει εξαιρετικό επιστημονικό ενδιαφέρον. Για να μπορέσει κανείς να μελετήσει την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού και την πορεία της κοινωνικοποίησής του είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη δυο συνιστώσες. Η μια αφορά στους κοινωνικούς παράγοντες που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην πορεία αυτή και η δεύτερη αναφέρεται στις μόνιμες αλληλεπιδράσεις μεταξύ του θυμικού και της νόησης κατά την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Η πορεία της κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, δεδομένου ότι ο άνθρωπος όταν γεννιέται δεν έχει συνείδηση του εαυτού του και δεν μπορεί να ξεχωρίσει το εγώ από το μη εγώ («αδυσιασμός του νεογέννητου»). Σταδιακά, κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης του παιδιού, που επιτελείται μέσα από τις ανταλλαγές του με το άμεσο περιβάλλον, το παιδί θα οδηγηθεί στην ανακάλυψη και τη συνάντηση με τον Άλλο, θα διαφοροποιηθεί σταδιακά και θα συγκροτήσει βαθμιαία την εικόνα του εαυτού του. Κατά την πορεία της κοινωνικής του ανάπτυξης, το παιδί θα

μπορέσει να δημιουργήσει διαφοροποιημένες σχέσεις με τα άτομα του περιβάλλοντος του με ξεχωριστή σημασία για εκείνο (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα επιχειρηθεί μια συνοπτική αναφορά στις κυριότερες φάσεις της κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού, από τη στιγμή της γέννησής του μέχρι την ηλικία των 4 ετών. Θα προσεγγιστεί η περίοδος κατά την οποία το Εγώ του παιδιού δεν υπάρχει αλλά σταδιακά οικοδομείται μέσα από την αντικειμενοτρόπο σχέση που δημιουργεί με τη μητέρα του μέχρι και την πρώτη είσοδο του στην ομάδα και τις σχέσεις που αναπτύσσει με τους όμοιους του.

2.1 Η πρωτογενής σχέση με τη μητέρα

Η σχέση του παιδιού με τη μητέρα θεωρείται μοναδική. Σύμφωνα με τον Winnicott (1976) η πρώτη αυτή σχέση που δημιουργεί το παιδί με την μητέρα είναι καθοριστικής σημασίας και αποτελεί την πραγματική βάση για όλες τις σχέσεις που θα δημιουργήσει στην πορεία της ζωής του. Πρόκειται για μια σχέση πολύ ιδιαίτερη η οποία εξελίσσεται και αλλάζει μορφή κυρίως κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού.

Όπως αναφέρει η Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ (1990) η σχέση του παιδιού με τη μητέρα κατά το πρώτο χρόνο χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω στοιχεία:

α) το πέρασμα από το φυσιολογικό στάδιο, που βρισκόταν κατά την περίοδο της εμβρυικής του ζωής όπου οι σχέσεις μαζί της ήταν «παρασιτικές», σε ένα ψυχολογικό στάδιο. Στο δεύτερο αυτό στάδιο, η σχέση του παιδιού με τη μητέρα διαγράφει μια εξελικτική πορεία με αφετηρία μια συμβιωτική σχέση μαζί της, στη συνέχεια τη δημιουργία της αντικειμενοτρόπου σχέσης μέχρι τη σύναψη διαφοροποιημένων σχέσεων με ξεχωριστή σημασία για το παιδί,

β) τη διαφοροποίηση που υπάρχει στη ψυχική δομή των δυο οντοτήτων. Η μητέρα είναι μια διαμορφωμένη προσωπικότητα σε αντίθεση με το βρέφος στο οποίο δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί το Εγώ του,

γ) «πρόκειται για μια σχέση που δεν υπάρχει ακόμα ως σχέση», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Spitz (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990, σελ.27). Για να υπάρχει μια σχέση θα πρέπει οι εμπλεκόμενοι σε αυτή να αναγνωρίζουν συνειδητά τους εαυτούς τους ως διακριτές προσωπικότητες. Ωστόσο ο «αδυσίασμος» που χαρακτηρίζει το νεογέννητο δεν του επιτρέπει κάτι τέτοιο καθώς ακόμα δεν είναι σε θέση να διακρίνει το Εγώ από το μη Εγώ και να έχει συνείδηση του εαυτού του. Το νεογέννητο αδυνατεί να διαχωρίσει το σώμα

του από τα αντικείμενα που το περιβάλλουν με χαρακτηριστικό παράδειγμα το στήθος της μητέρας που το θεωρεί μέρος του εαυτού του. Επίσης, δυσκολεύεται να διαχωρίσει τις υποκειμενικές καταστάσεις που βιώνει με την αντικειμενική πραγματικότητα,

δ) τη συμβιωτική φύση της σχέσης. Το βρέφος είναι πλήρως εξαρτημένο από τη μητέρα του καθώς αδυνατεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Κύριο μέλημα της μητέρας είναι να προσαρμοστεί και να συντονιστεί με το βρέφος της ικανοποιώντας τις θεμελιώδεις ανάγκες που έχει για τροφή, ασφάλεια, φροντίδα και υγεία. Η μητέρα υποκαθιστά το Εγώ του βρέφους που ακόμα δεν έχει συγκροτηθεί και λειτουργεί με έναν διττό ρόλο που άλλοτε αντιπροσωπεύει την εξωτερική πραγματικότητα ενώ άλλες φορές λειτουργεί μεσολαβητικά ανάμεσα σε αυτή και το βρέφος της. Σε αυτήν την συμβιωτική περίοδο, η μητέρα δεν κατέχει ακόμα την ξεχωριστή και προνομιούχα θέση που θα αποκτήσει στη συνέχεια, καθώς το βρέφος δεν είναι σε θέση να τη διαχωρίσει από τον εαυτό του ούτε όμως και από τα άλλα αντικείμενα ή πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος.

Σημειώνεται, ότι την περίοδο αυτή έχει αναπτυχθεί μια μορφή πρώιμης επικοινωνίας ανάμεσα στη μητέρα και το βρέφος. Η μητέρα, με οδηγό την αγάπη της, την αφοσίωσή της και το ένστικτο της είναι σε θέση να αποκωδικοποιεί και να ερμηνεύει τη συμπεριφορά του παιδιού της και μέσα από τις αντιδράσεις του, να αντιλαμβάνεται τις ανάγκες που κάθε στιγμή έχει προκειμένου να ανταποκριθεί και να τις ικανοποιήσει. Σύμφωνα με τον Spitz (όπως αναφέρεται στη Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) το βρέφος με τον δικό του τρόπο καταγράφει και εσωτερικεύει όλες τις συνειδητές και ασυνείδητες συναισθηματικές διαθέσεις της μητέρας του. Αυτές επηρεάζουν τις εμπειρίες που βιώνει το βρέφος καθώς και τις αντιδράσεις του προς τη μητέρα του οι οποίες με τη σειρά τους επενεργούν στη συμπεριφορά της.

Σύμφωνα με την Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, (1990) ο Freud αναφερόμενος στην περίοδο που το βρέφος πλησιάζει προς το τέλος του 1^{ου} χρόνου μίλησε για την «επιλογή του αντικείμενου» όπου για πρώτη φορά η ικανοποίηση των ενορμήσεων του παιδιού δεν συνδέεται αποκλειστικά με το σώμα του αλλά συντελείται μέσα από τη σύνδεση με ένα εξωτερικό αντικείμενο. Το αντικείμενο αυτό είναι η μητέρα ή κάποιο άλλο πρόσωπο φροντίδας που αναλαμβάνει το ρόλο της μητέρας. Η σύνδεση αυτή περιγράφεται από τους ψυχαναλυτές ως η αντικειμενοτρόπος σχέση, *«ό,τι δηλαδή θα μπορούσε να ορίσουμε ως συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα σ' ένα υποκείμενο και σ' ένα προσωποποιημένο*

αντικείμενο, με πρώτο «αντικείμενο» φυσικά τη μητέρα» (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990, σελ. 19).

Από την παραπάνω αναφορά, φαίνεται ότι η σχέση του βρέφους με τη μητέρα του κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής του εγγράφεται σε δυο επίπεδα. Το πρώτο συνδέεται με τη σταδιακή οικοδόμηση του πραγματικού, όπου μέσα από μια σειρά νοητικών, θυμικών διεργασιών και προόδων του παιδιού συντελείται η διαφοροποίηση του υποκειμένου (παιδιού) από τα αντικείμενα (είτε πρόκειται για πρόσωπα ή πράγματα). Παράλληλα, η σχέση μητέρας και παιδιού εγγράφεται σε ένα δεύτερο επίπεδο όπου η σχέση αυτή έχει διαμορφωθεί από ένα αρχαϊκό τρόπο ανταλλαγής και επικοινωνίας με τον καθένα να γνωρίζει τα αισθήματα του άλλου παρά τις διαφοροποιήσεις στον ψυχισμό τους (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, (1990).

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, για την καλύτερη κατανόηση της κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού και το είδος των σχέσεων που σταδιακά διαμορφώνει, είναι σημαντική η παράλληλη αναφορά στην εξέλιξη της νόησης και του θυμικού καθώς κατέχουν καθοριστικό ρόλο σε όλη αυτή την εξελικτική πορεία του παιδιού. Για τον λόγο αυτό η μελέτη της κοινωνικοποίησης του παιδιού δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν ένα είδος αποτύπωσης των επιρροών του κοινωνικο-πολιτισμικού περιβάλλοντος στο παιδί αλλά να συνδέεται με την εξέλιξη των δυο παραπάνω τομέων και με την ενεργητική συμμετοχή και ανταπόκριση του ίδιου του παιδιού.

Πριν γίνει αναφορά στην δημιουργία της αντικειμενοτρόπου σχέσης, είναι σημαντική η συνοπτική παρουσίαση της θεωρίας του Piaget για την οικοδόμηση του αντικειμένου.

2.2 Η οικοδόμηση του αντικειμένου

Ο Piaget μέσα από τη θεωρία του για τη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού δίνει πληροφορίες για τη γέννηση της νόησης. Μέσα από τις έρευνες του γίνεται αντιληπτό ότι ο κόσμος του νεογέννητου είναι χαοτικός και απουσιάζει η ικανότητα του να διακρίνει το εγώ και το μη εγώ. Το υποκειμενικό και το αντικειμενικό δεν υπάρχουν στην αρχή αλλά διαμορφώνονται σταδιακά. Ο Piaget περιέγραψε τα στάδια μιας πορείας κατά την οποία οικοδομείται ένα ένας σταθερός κόσμος για το βρέφος, όπου τα αντικείμενα αποκτούν την ιδιότητα της μονιμότητας και γίνονται αντιληπτά ως ανεξάρτητα και διακριτά από το αυτό. Σημειώνεται, ότι οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα του Piaget αφορούν τη συμπεριφορά του βρέφους απέναντι στα άψυχα αντικείμενα (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Σύμφωνα με τον Piaget, (όπως αναφέρεται στη Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) η διαφοροποίηση και αποδέσμευση του παιδιού από το αντικείμενο πραγματοποιείται όταν αυτό αναζητά ενεργητικά το χαμένο αντικείμενο. Στην περίπτωση που το παιδί δεν αναζητά ένα αντικείμενο το οποίο παύει να αποτελεί μέρος του αντιληπτικού του συστήματος ή αποσυνδέεται από τη δράση του σημαίνει ότι το αντικείμενο αυτό δεν διαθέτει μονιμότητα ούτε υπάρχει ανεξάρτητα από το παιδί.

Η Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ (1990) αναφέρει τα 6 στάδια του Piaget τα οποία περιγράφουν την εξελικτική πορεία της συγκρότησης του πραγματικού, όπου το παιδί είναι σε θέση να διακρίνει και να διαφοροποιεί τον εαυτό του από την εξωτερική πραγματικότητα και αναλύονται συνοπτικά παρακάτω:

α) Κατά τα πρώτα 3 στάδια (ηλικία 0-9 μηνών), το παιδί δεν αντιδρά όταν χάνει κάποιο αντικείμενο. Ωστόσο, διακρίνονται κάποια στοιχεία της συμπεριφοράς του παιδιού που μαρτυρούν την εξέλιξη που διαγράφει προς την κατάκτηση της μονιμότητας του αντικειμένου.

- Όταν παρατηρείται ο συντονισμός όρασης και ακοής (2^ο μήνα), το παιδί αρχίζει να κάνει μια υποτυπώδη πρόβλεψη για κάτι που δεν εμπίπτει στο οπτικό του πεδίο (πχ: ψάχνει να βρει από που προέρχεται ο ήχος της κουδουνίστρας παράλο που δεν τη βλέπει).

-Λίγο αργότερα (3^ο-6^ο μήνα) παρατηρείται ο συντονισμός όρασης και αδράγματος, με το βρέφος να πιάνει ό,τι βλέπει και να το φέρνει μπροστά του. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική αντίδραση του βρέφους δεδομένου ότι εγκαταλείπει την παθητικότητα της προηγούμενης περιόδου, γίνεται όλο και πιο ενεργητικό και επενεργεί στο περιβάλλον του. Καθώς οι εμπειρίες του εμπλουτίζονται, μπορεί να αντιλαμβάνεται κάποιες από τις ιδιότητες των αντικειμένων. Τώρα το βρέφος μπορεί να ακολουθήσει με το βλέμμα του ένα αντικείμενο που πέφτει και να προβλέψει τη νέα του θέση. Όμως όταν το αντικείμενο δεν είναι ορατό σταματάει να το ψάχνει (πχ: είναι κρυμμένο σε μια πτυχή της κουβέρτας).

-Όταν το παιδί που προσπαθεί να πιάσει ένα αντικείμενο ή κατά τη διάρκεια μιας δράσης του, αποσπαστεί η προσοχή του και αμέσως μετά επιστρέψει στη δράση που είχε ξεκινήσει, τότε η συμπεριφορά αυτή αποτυπώνει τις πρώτες προσπάθειες που κάνει το παιδί για να αποδώσει τη μονιμότητα του αντικειμένου. Η συμπεριφορά αυτή χαρακτηρίστηκε από τον Piaget «κυκλική εκ των υστέρων αντίδραση»

διευκρινίζοντας όμως ότι την περίοδο αυτή η μονιμότητα αποδίδεται περισσότερο στη δράση του παιδιού και όχι στο αντικείμενο αυτό κάθε αυτό. Αυτό σημαίνει ότι το αντικείμενο υπάρχει για το παιδί μόνο όταν συνδέεται με την δράση στην οποία συμμετέχει.

-Το παιδί μπορεί να αναγνωρίσει ένα αντικείμενο ακόμα και όταν δεν βλέπει τη συνολική του εικόνα αλλά μόνο ένα μέρος από αυτή (πχ. ένα μπουκάλι μισοκρυμμένο). Παρόλα αυτά, εάν δει μόνο την κάτω του όψη και όχι το πάνω μέρος του, τότε το παιδί δεν θα αντιδράσει καθόλου, ένδειξη ότι το αντικείμενο αυτό δεν διαθέτει ανάποδη όψη και υπάρχει για το παιδί μόνο όταν η εικόνα του αντικειμένου συνδέεται με τη δράση του. Στο παράδειγμα με το μπουκάλι το παιδί το αναγνωρίζει μόνο αν δει το επάνω μέρος που συνδέεται με την ενέργεια του ταΐσματος.

-Άλλο σημαντικό σημείο είναι ότι ενώ το παιδί θα προσπαθήσει να παραμερίσει τα εμπόδια που περιορίζουν την αντίληψή του (ένα πανί στα μάτια του που το εμποδίζει να βλέπει), στην ηλικία των 5-7 μηνών δεν θα προσπαθήσει να σηκώσει ένα πανί κάτω από το οποίο κρύψαμε ένα αντικείμενο μπροστά του. Η αντίδραση του συνίσταται στο να αναζητήσει το αντικείμενο σε άλλο σημείο ή να παραιτηθεί από την προσπάθεια να το βρει.

β) Το 4^ο στάδιο (8-10 μήνα) χαρακτηρίζεται από την ενεργητική αναζήτηση των αντικειμένων που χάθηκαν από το αντιληπτικό πεδίο του παιδιού. Ωστόσο, την περίοδο αυτή το παιδί δεν μπορεί να αντιληφθεί τις διαδοχικές μετατοπίσεις του αντικειμένου ακόμα και όταν αυτό συμβαίνει μπροστά του. Αυτό σημαίνει ότι το παιδί αναζητά το κρυμμένο αντικείμενο στη θέση που το είχε αρχικά βρει, ακόμα και αν το κρύβουμε σε διαφορετικές θέσης μπροστά στα μάτια του.

γ) Στο 5^ο- 6- στάδιο (τέλος 1^{ου} χρόνου) το παιδί είναι σε θέση να αντιληφθεί τις διαδοχικές μετατοπίσεις του αντικειμένου που γίνονται μπροστά του. Τώρα το αντικείμενο έχει συγκροτηθεί μόνο στο πλαίσιο της άμεσης αντίληψης του παιδιού. Καθώς το παιδί δεν διαθέτει ακόμα την ιδιότητα της αναπαράστασης δεν μπορεί να αντιληφθεί τις μη ορατές μετατοπίσεις του αντικειμένου και να βγάλει συμπεράσματα για τις αλλαγές της θέσης του που πραγματοποιήθηκαν εκτός του οπτικού αντιληπτικού του πεδίου. Αυτό σημαίνει ότι θα αναζητήσει μόνο το αντικείμενο που έχει δει να κρύβεται σε διαδοχικές θέσεις και όχι το αντικείμενο που έχει μετατοπιστεί χωρίς να το βλέπει.

δ) Στο 6^ο στάδιο (18^ο-20^ο μήνα), το παιδί έχει αποκτήσει την ιδιότητα της αναπαράστασης και το αντικείμενο έχει πια συγκροτηθεί, αποσπάται πλήρως από το Εγώ, είναι αυτόνομο και χαρακτηρίζεται από την αρχή της μονιμότητας. Το αντικείμενο εξακολουθεί να υπάρχει για το παιδί ακόμα και όταν αυτό δεν το βλέπει ή δεν το χρησιμοποιεί.

Σύμφωνα με τη Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ (1990) υπάρχει μια στενή αλληλεπιδραστική σχέση ανάμεσα στη συγκρότηση του αντικειμένου και τη συγκρότηση του εαυτού του παιδιού. Καθώς η αντίληψη του παιδιού μεγαλώνει και οι γνώσεις του για την εξωτερική πραγματικότητα εμπλουτίζονται η αδυναμία του να διαφοροποιήσει τον εαυτό του από τους άλλους περιορίζεται όλο και περισσότερο και αντίστροφα. Το παιδί που είναι σε θέση να αναγνωρίσει ότι τα αντικείμενα υπάρχουν ανεξάρτητα από αυτό διαθέτοντας τη δική τους αυτονομία είναι σε θέση να διακρίνει και τη δική του αυτονομία. *«Η δόμηση του περιβάλλοντος κόσμου συμβαδίζει με τη δόμηση του Εγώ του»* (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990, σελ. 34-35).

2.3 Η αντικειμενοτρόπος σχέση

Η θυμική ανάπτυξη του βρέφους αποτέλεσε σημείο ενδιαφέροντος και μελέτης για τον αυστρο-αμερικανό ψυχαναλυτή Rene Spitz. Μέσα από τις έρευνές του μελέτησε και περιέγραψε την αντικειμενοτρόπο σχέση όπου διέκρινε τρία στάδια κατά την εξέλιξή της, τα οποία αναλύονται συνοπτικά παρακάτω (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990)

α) Το στάδιο του μη-αντικειμένου (2-3 μηνών)

Ο κόσμος του νεογέννητου είναι χαοτικός όπου το υποκειμενικό και το αντικειμενικό δεν έχουν ακόμα συγκροτηθεί. Το νεογέννητο αφιερώνει το μεγαλύτερο διάστημα της ημέρας του στη διατροφή και τον ύπνο. Την περίοδο αυτή το νεογέννητο διακατέχεται συχνά από αισθήματα έντασης και δυσφορίας τα οποία κινητοποιούν το άμεσο περιβάλλον του για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Όταν αυτό επιτυγχάνεται το βρέφος ανακουφίζεται, ηρεμεί και σύντομα αποκοιμίζεται. Οι αντιδράσεις του βρέφους τις πρώτες ημέρες της ζωής του προκαλούνται κυρίως από την αντίληψη που διαμορφώνει μέσα από το ιδιοδεκτικό και ενδοδεκτικό του σύστημα, δηλαδή μέσα από το ίδιο του το σώμα (αισθήματα πείνας, δυσφορίας κ.λ.π). Το νεογέννητο με αυτές τις αντιδράσεις κινητοποιεί και επηρεάζει για πρώτη φορά το άμεσο περιβάλλον του εκδηλώνοντας εξαρτημένες απαντήσεις που δείχνουν την αντίληψη του σε κάποιες αποκρίσεις του περιβάλλοντος του.

Κατά τις δυο πρώτες εβδομάδες παρατηρούνται οι πρώτες αντιδράσεις του νεογέννητου στην ανθρώπινη φωνή. Το βρέφος χαμογελάει στο άκουσμά της ανεξάρτητα από τον τόνο που έχει και από τον πρόσωπο από το οποίο προέρχεται (οικείο ή όχι). Η φωνή λειτουργεί ως σήμα, καθώς έχει συνδυαστεί με την εμπειρία της διατροφής που αποτελεί πηγή ευχαρίστησης και ηδονής για το νεογέννητο και προκαλεί τις αντιδράσεις του οι οποίες ερμηνεύονται περισσότερο ως εξαρτημένα ανακλαστικά. Στο στάδιο αυτό φαίνεται ότι το βρέφος δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη του τον Άλλο. Σε αντίθεση με την άποψη αυτή ο Wolff (σύμφωνα με τη Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) υποστήριξε ότι η γυναικεία φωνή ασκεί μεγαλύτερη επίδραση στο βρέφος δεδομένου ότι προκαλεί πιο γρήγορα το χαμόγελο του, είναι εντονότερο και μπορεί να προκληθεί ακόμα και στις στιγμές που το βρέφος βρίσκεται σε ένταση (κλαίει) ή τρώει. Την περίοδο αυτή αρχίζει να αποδίδεται ξεχωριστή σημασία στην ανθρώπινη παρουσία και οι αντιδράσεις του βρέφους δεν συνδέονται με κάποια εσωτερική ανάγκη ή ένταση.

Σταδιακά καθώς μεγαλώνει το βρέφος, από το 2^ο μήνα και μετά, η φωνή χάνει την μεγάλη της επιρροή και τη θέση της παίρνει το ανθρώπινο πρόσωπο που επιφέρει χαμόγελα στο βρέφος που το κοιτά. Αυτή η νέα αντίδραση του βρέφους σηματοδοτεί μια πρόοδο στην πορεία της κοινωνικοποίησής του. Σημειώνεται, ότι το χαμόγελο του βρέφους στο άκουσμα της ανθρώπινης φωνής και η ηρεμία που του προκαλεί η εγγύτητα του ενήλικα αποτελούν τις δυο αντιδράσεις που προαναγγέλλουν το πέρας στο επόμενο στάδιο.

β) Το στάδιο του προ-αντικειμένου

Στο στάδιο αυτό το βρέφος χαμογελάει στο χαμογελαστό πρόσωπο του ενήλικα. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική πρόοδο, καθώς η αντίδραση αυτή αποτελεί την πρώτη αληθινή κοινωνική συμπεριφορά του βρέφους, η οποία χαρακτηρίζεται από πρόθεση και κατευθύνεται προς κάποιο άλλο πρόσωπο. Το βρέφος μπορεί να μην είναι ακόμα σε θέση να διακρίνει τα γνωστά από τα άγνωστα πρόσωπα, ωστόσο το χαμόγελο του 3^{ου} μήνα είναι σημαντικό καθώς μέσα από αυτό υπάρχει μια πρώτη ανταλλαγή ακόμα και αν είναι περιορισμένη. Πρόκειται για την εκδήλωση μιας συμπεριφοράς που φέρει χαρακτηριστικά μιας πιο προσωπικής σχέσης δημιουργώντας κλυδωνισμούς στον αδυαδισμό του προηγούμενου σταδίου.

Σύμφωνα με τον Spitz (όπως αναφέρεται στη Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990), αυτή η κοινωνική απάντηση του βρέφους είναι περιορισμένη καθώς προκαλείται μόνο σε συγκεκριμένες συνθήκες, όταν δηλαδή δει την χαμογελαστή ανθρώπινη όψη

καταπρόσωπο. Το βρέφος, καθώς δεν διαθέτει ακόμα την ικανότητα της διαφοροποίησης μπορεί να χαμογελάσει και σε μια χαμογελαστή μάσκα με ανθρώπινη όψη που θα τη δει καταπρόσωπο και θα κουνιέται. Επίσης, το βρέφος δεν αντιλαμβάνεται το ανθρώπινο πρόσωπο στο σύνολό του παρά μόνο τα χαρακτηριστικά μέτωπο, μύτη και μάτια. Ο Spitz καταλήγει στη διατύπωση ότι *«το πρόσωπο αποτελεί τον «πρόδρομο του αντικειμένου» γιατί αυτό που αναγνωρίζει το παιδί δεν είναι οι ουσιώδεις ιδιότητες του αντικειμένου αλλά, απλώς ένα από τα χαρακτηριστικά του»* (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990, σελ. 39).

Όταν το βρέφος είναι 5-8 μηνών περίπου παρατηρείται μια μεταβατική φάση, κατά την οποία το αυτόματο χαμόγελο του παύει να υπάρχει και εμφανίζεται η ικανότητα του να ξεχωρίζει τα γνωστά από τα άγνωστα πρόσωπα και να χαμογελάει στα πρώτα. Παρόλο, που η μητέρα δεν κατέχει ακόμα μια ξεχωριστή θέση όταν το βρέφος την κοιτάζει χαμογελάει πιο έντονα και περισσότερο από όταν χαμογελάει σε άλλα γνωστά πρόσωπα. Η Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ (1990, σελ. 40) αναφέρει ότι *«η ικανότητα διάκρισης του παιδιού εκλεπτύνεται όλο και περισσότερο, σημάδι ότι φτάνει σ' ένα νέο στάδιο εξέλιξης της ψυχικής του οργάνωσης»*.

γ) Το στάδιο του αντικειμένου

Το στάδιο αυτό εντοπίζεται στον 8^ο μήνα και χαρακτηρίζεται από μια συγκεκριμένη συμπεριφορά του βρέφους που ο Spitz την ονόμασε *«άγχος του 8^{ου} μήνα»* (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990, 41). Όταν σε μια δεδομένη στιγμή που απουσιάζει η μητέρα του βρέφους, παρουσιαστεί ένα άγνωστο πρόσωπο στο βρέφος, η παρουσία αυτή θα του προκαλέσει αισθήματα φόβου και άγχους. Το βρέφος θα ξεσπάσει σε κλάματα και θα αποστρέψει το κεφάλι του. Η αιτία της συναισθηματικής αυτής έντασης του βρέφους δεν είναι η παρουσία του ξένου αλλά η απουσία της μητέρας που του δημιουργεί μεγάλη ανασφάλεια καθώς και η διάψευση των προσδοκιών του βρέφους ότι θα ξαναδεί τη μητέρα του. Το προηγούμενο καιρό, που το βρέφος ήταν σε μικρότερη ηλικία δεν αναστατωνόταν κάθε φορά που απουσίαζε η μητέρα του και εκείνο παρέμεινε με κάποιο άλλον ενήλικο πρόσωπο, γνωστό ή άγνωστο.

Από την παραπάνω περιγραφή προκύπτει ότι η μητέρα έχει αποκτήσει μοναδική και ιδιαίτερη θέση στη ζωή του βρέφους καθώς την ξεχωρίζει από όλα τα υπόλοιπα πρόσωπα που το περιβάλλουν. Τώρα η μητέρα έχει γίνει το ερωτικό του αντικείμενο.

Για τον Spitz (όπως αναφέρεται στην Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) η συμπεριφορά του βρέφους καταδεικνύει ότι το βρέφος έχει φτάσει στην αντικειμενοτρόπο σχέση και η

εκδήλωση άγχους στην παρουσία του ξένου προσώπου θεωρείται φυσιολογική. Αντίθετα, η απουσία άγχους στις παραπάνω περιπτώσεις υποδηλώνει μια διαταραχή της αντικειμενοτρόπου σχέσης, κατά την οποία το παιδί αδυνατεί σε συναισθηματικό επίπεδο, να διαχωρίσει τη μητέρα του από έναν ξένο. Τα παιδιά που έχουν στερηθεί τη μητρική παρουσία και έχουν περάσει σημαντικό μέρος της ζωής του σε ιδρύματα, αποτελούν ένα τέτοιο παράδειγμα όπου δεν εκδηλώνουν συμπτώματα άγχους στις παραπάνω αναφερόμενες συνθήκες.

Κατά τη μελέτη της κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού μέσα στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, είναι σημαντικό να γίνει μια σύντομη αναφορά σε δυο κρίσιμες στιγμές που παρατηρούνται σε ένα διαφορετικό επίπεδο. Πρόκειται για την κρίση προσωπικότητας και την Οιδιπόδεια σύγκρουση που συντελούνται κατά την συγκρότηση της προσωπικότητας του παιδιού από τον 3^ο έως τον 6^ο χρόνο της ζωής του.

2.4 Κρίσιμες στιγμές κατά τη συγκρότηση της προσωπικότητας του παιδιού

2.4.1 Η κρίση προσωπικότητας

Πρόκειται για μια κρίση που εκδηλώνεται κατά τους τελευταίους μήνες του 2^{ου} έτους και κυριαρχεί στο 3^ο έτος της ζωής του παιδιού. Η κρίση προσωπικότητας αποτελεί πολύ σημαντικό σταθμό στην κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού καθώς το βοηθάει να ανακαλύψει την ατομικότητά του και την ατομικότητα του άλλου (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Το παιδί έχει ήδη κατακτήσει το «όχι» και έχει κάνει τα πρώτα του βήματα προς την αυτονομία του. Καθώς συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο ότι είναι ένα ξεχωριστό άτομο έχει μεγάλη ανάγκη για αυτοεπιβεβαίωση, ανάγκη δηλαδή για να επιβεβαιώσει το εγώ του. Αυτό αποτυπώνεται στην συμπεριφορά του που σταδιακά αλλάζει. Αρχίζει να εκφράζει το ισχυρό του θέλω και την άποψη του, να διαφοροποιείται, να αντιτίθεται να εναντιώνεται απέναντι στον άλλον σε αντίθεση με το παρελθόν που παρουσίαζε μια πιο υποτονική και περισσότερο πειθαρχημένη συμπεριφορά. Η συμπεριφορά αυτή του παιδιού δεν είναι τίποτε άλλο από μια επίδειξη δύναμης καθώς διεκδικεί έντονα και σθεναρά να αντιμετωπίζεται από το άμεσο περιβάλλον του ως υποκείμενο, με τις δικές του επιθυμίες που θέλει να του αναγνωρίζονται. Με άλλα λόγια το παιδί κάνει μεγάλη προσπάθεια για την επιβεβαίωση του εγώ του που την εκδηλώνει μέσα από τη

διαφοροποίηση και την αντιπαράθεση του με το εγώ του άλλου (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Το παιδί αρχίζει να αντιλαμβάνεται ότι η συμπεριφορά του προκαλεί εντυπώσεις και θέλει να γίνεται το επίκεντρο της προσοχής. Την ίδια στιγμή εκδηλώνονται και τα πρώτα αισθήματα ντροπής. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το παιδί αρχίζει να βλέπει την εικόνα του εαυτού του μέσα από τα μάτια των άλλων. Το παιδί έχει κάνει πολύ σημαντικά βήματα στη διαφοροποίηση του Εγώ από το Εσύ και αυτό κατά συνέπεια αποτελεί σημαντική εξέλιξη στη συγκρότηση του ψυχισμού του (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Σύμφωνα με την Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ (1990) την περίοδο αυτή το παιδί συνειδητοποιεί ότι είναι μια ξεχωριστή προσωπικότητα και αυτό αποτυπώνεται μέσα από τη συμπεριφορά του. Για πρώτη φορά όταν θέλει να αναφερθεί στον εαυτό του χρησιμοποιεί την προσωπική αντωνυμία «εγώ», σε αντίθεση με το προηγούμενο διάστημα που έλεγε το όνομά του στην αντίστοιχη περίπτωση. Η χρήση της αντωνυμίας αυτής δεν είναι πάντα δόκιμη και συνήθως γίνεται με έντονο και επιβλητικό τρόπο από το παιδί, εκφράζοντας την επιθυμία του να επιβάλλει το Εγώ του και να παίξει έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στις αλληλεπιδράσεις του με το περιβάλλον. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική εξέλιξη και όχι απλά μια κατάκτηση στη γραμματική καθώς το παιδί φαίνεται να αντιλαμβάνεται ακόμα περισσότερο την πραγματικότητα μέσα στην οποία ζει και να κάνει ένα ακόμα βήμα στον κοινωνικό του τομέα.

Στην ηλικία αυτή το παιδί προχωράει σε δύο ακόμα κατακτήσεις. Η πρώτη αφορά στην την έννοια της κυριότητας που τώρα αρχίζει να την αντιλαμβάνεται καθώς χρησιμοποιεί σιγά σιγά τις κτητικές αντωνυμίες. Η χρήση της παραπάνω έννοιας ενδυναμώνει το Εγώ του παιδιού και αποτελεί ένα μέσο με το οποίο διαφοροποιείται και αντιπαρατίθεται με τα άλλα παιδιά. Η δεύτερη είναι η κατάκτηση της έννοιας της ενότητας του όντος (3-4 ετών). Το παιδί μπορούσε να συγκροτήσει διαφορετικές εικόνες του ίδιου προσώπου αλλά χωρίς να είναι σε θέση να τις συνδυάσει σε μια μόνο παράσταση (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Μέσα σε όλη αυτή τη προσπάθεια του παιδιού για επιβεβαίωση και κυριαρχία το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με την πραγματικότητα. Η μοναδική του διαφυγή είναι το παιχνίδι και μάλιστα το συμβολικό, δεδομένου ότι την περίοδο αυτή έχει εμφανιστεί η συμβολική σκέψη. Έτσι το παιδί έχει τη δυνατότητα να εκφράσει ελεύθερα και ανεμπόδιστα την

ανάγκη του για επιβεβαίωση, για επιβολή χωρίς να περιορίζεται από την πραγματικότητα (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

2.4.2 Το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα

Η κρίση προσωπικότητας του 3^{ου} χρόνου συμβάλλει στην συνειδητοποίηση από την πλευρά του παιδιού της ατομικότητάς του και προηγείται της Οιδιπόδειας σύγκρουσης. Είναι η περίοδος που το παιδί νιώθει την ανάγκη να βρει τον εαυτό του μέσα στην τριγωνική σχέση που έχει με τη μητέρα και τον πατέρα του.

Σύμφωνα με τον Freud (όπως αναφέρεται στην Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) με τον όρο οιδιπόδειο σύμπλεγμα περιγράφεται η έντονη επιθυμία του μικρού αγοριού για τη μητέρα του που αποτελεί το ερωτικό αντικείμενο και την εκτόπιση του πατέρα ώστε να μπορεί να πάρει τη θέση του. Αντίστοιχα για το κορίτσι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα περιγράφει την έντονη επιθυμία της για το πατέρα και τα αισθήματα αντιζηλίας που αισθάνεται για την μητέρα της. Σημειώνεται, ότι το παιδί δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσει τα αισθήματα ηδονής που αισθάνεται για τον γονέα του αντίθετου φύλου, καθώς όλα αυτά συμβαίνουν σε ασυνείδητο επίπεδο ούτε τις σεξουαλικές ενορμήσεις και την επιθετικότητα που το διακατέχουν την περίοδο αυτή στη ζωή του.

Τα αντικρουόμενα συναισθήματα που νιώθει το αγόρι για τον πατέρα του, του δημιουργούν ενοχές που αποτυπώνονται σε φαντασιώσεις ευνουχισμού. Για το κορίτσι, το σύμπλεγμα του ευνουχισμού που αρχίζει να νιώθει σηματοδοτεί την έναρξη της οιδιπόδειας σύγκρουσης που είναι πιο σύνθετη και δύσκολη από τη σύγκρουση που έχει να αντιμετωπίσει το αγόρι. Ο λόγος συνίσταται στο γεγονός ότι το κορίτσι αισθάνεται αντιζηλία και ενοχές για τη μητέρα, το κατεξοχήν Αντικείμενο, με την οποία είχε δημιουργήσει την αντικειμενοτρόπο σχέση, μια σχέση μοναδική που αποτελούσε σημείο αναφοράς και πηγή ασφάλειας. Κατά τη διάρκεια της οιδιπόδειας κατάσταση το κορίτσι για να αντιμετωπίσει τα αμφιθυμικά συναισθήματα που νιώθει για την μητέρα του προσκολλάται στον πατέρα σε αντίθεση με ότι συνέβαινε την προηγούμενη περίοδο (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ 1990).

Σύμφωνα με τον Lebonici (όπως αναφέρεται στην Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) ο ρόλος του πατέρα είναι καθοριστικής σημασίας στην οιδιπόδεια σύγκρουση. Η στάση του απέναντι στη μητέρα και κυρίως οι σχέσεις που έχουν μεταξύ τους επηρεάζει τη συμπεριφορά της μητέρας απέναντι στο παιδί. Εάν η μητέρα δεν αισθάνεται ικανοποίηση

και πληρότητα από τη σχέση της με τον σύζυγο/πατέρα του παιδιού της τότε μεταθέτει συναισθηματικές προσδοκίες και διεκδικήσεις στη σχέση της με το παιδί.

Η συνειδητή και κυρίως η ασυνείδητη στάση των γονέων είναι πολύ σημαντική στην εξέλιξη της οιδιπόδειας κρίσης. Η τελευταία εξαρτάται από το είδος των σχέσεων που έχουν οι γονείς μεταξύ τους, την προσωπικότητά τους καθώς και τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι βίωσαν και επιλύσανε την δική τους οιδιπόδεια σύγκρουση (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Η οιδιπόδεια κρίση είναι πολύ σημαντική, καθώς μέσα από αυτή το παιδί συνειδητοποιεί την ατομικότητά του, αποκτά την αίσθηση της ταυτότητας του φύλου του και η διαφοροποίηση του με το άμεσο περιβάλλον του εξελίσσεται και εκλεπτύνεται όλο και περισσότερο. Επίσης αντιλαμβάνεται τους γονείς του στην ατομικότητά τους αναγνωρίζοντας την ανδρική ή γυναικεία τους υπόσταση (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Μια ακόμη σημαντική εξέλιξη που συντελείται μέσα από την οιδιπόδεια σύγκρουση αποτελεί η συγκρότηση του Υπερεγώ, μιας νέας πλευράς της προσωπικότητας του παιδιού που σηματοδοτεί την εξέλιξη στη δόμηση του ψυχισμού του. Σύμφωνα με τον Freud (όπως αναφέρεται στην Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) το υπερεγώ είναι αυτό που καθορίζει και επιβάλλει τις απαγορεύσεις στις αιμομικτικές επιθυμίες του παιδιού και όχι οι γονείς του. Το Υπερεγώ συγκροτείται αρχικά μέσα από την ταύτιση με τους γονείς, όχι έτσι όπως είναι στην πραγματικότητα αλλά όπως είναι υπενδεδυμένοι από το παιδί και εξιδανικευμένοι στις φαντασιώσεις του. Η γονεϊκή εικόνα που έχει το παιδί συνδέεται με τα ενοχικά αισθήματα που βιώνει ασυνείδητα λόγω της επιθετικότητας που αισθάνεται για τον γονέα του ίδιου φύλου. Η συγκρότηση του Υπερεγώ συνδέεται με την υποχώρηση της οιδιπόδειας σύγκρουσης, για την οποία ο καλύτερος τρόπος επίλυσής της αποτελεί η ταύτιση με τον γονέα του ίδιου φύλου και η απώθηση της σύγκρουσης μαζί του.

Η οιδιπόδεια σύγκρουση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη του παιδιού και επηρεάζει όλη την πορεία της ζωής του ανθρώπου. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένα παιδί στην επίλυση της οιδιπόδειας σύγκρουσης και ο μη αποτελεσματικός τρόπος επίλυσής της μπορεί να συνδέεται με προβλήματα και διαταραχές που παρατηρούνται ακόμα και στην ενήλικη ζωή του (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

2.5 Η είσοδος του παιδιού στην ομάδα. Οι σχέσεις μεταξύ των παιδιών

Οι σχέσεις που αναπτύσσουν τα παιδιά με τους ομηλικούς τους είναι πολύ σημαντικές στη διαδικασία της κοινωνικοποίησής τους. Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής τους και μέσα από την επαφή και τις ανταλλαγές που έχουν μεταξύ τους θα αντιληφθούν και θα κατακτήσουν έννοιες όπως είναι αυτή της αυτονομίας, της ανεξαρτησίας, της αμοιβαιότητας, της αλληλεγγύης, της δικαιοσύνης καθώς επίσης και πολύτιμες αξίες και δεξιότητες απαραίτητες για την ομαδική ζωή και συνεργασία. Πιο συγκεκριμένα, η αυτονομία που αποτελεί προϋπόθεση για τη συνεργασία μπορεί να επέλθει μόνο μέσα από την ισότητα. Το παιδί μόνο μέσα από τις επαφές και τις αλληλεπιδράσεις που θα έχει με τους συνομηλικούς του θα αναγνωρίσει τον εαυτό του μέσα στην ομάδα, δηλαδή σε ένα πλαίσιο όπου θα έχει ίση θέση ανάμεσα στους ομηλικούς του (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Η εκμάθηση της κοινωνικής ζωής δεν μπορεί να γίνει χωρίς την παρουσία και αναγνώριση του άλλου. Στην αρχή η ύπαρξη της ομάδας δεν υφίσταται. Κατά την περίοδο των 2-7 ετών τα παιδιά θα πλησιάσουν το ένα το άλλο, θα απολαμβάνουν σταδιακά την παρουσία, την συντροφιά του άλλου παιδιού στο παιχνίδι χωρίς να διαθέτουν ακόμα την ικανότητα για συνεχή συνεργασία. Ο πρώτος καιρός αντιστοιχεί σε μια περίοδο απομόνωσης, όπου κυριαρχεί το ατομικό παράλληλο παιχνίδι και η αλληλεπίδραση των παιδιών είναι περιορισμένη. Τα παιδιά συνήθως αφοσιώνονται στο δικό τους παιχνίδι, έχουν το δικό τους ατομικό σκοπό και δίνουν την εντύπωση ότι αγνοούν την παρουσία των άλλων συντρόφων τους. Κάποιες ασυνείδητες μιμήσεις που κάνουν τα παιδιά υποδηλώνουν ότι δεν είναι τόσο αδιάφορα όσο δείχνουν. Όπως αναφέρει και η Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ (1990, σελ. 89) *«το μικρό παιδί μπορεί να είναι πολύ προσεκτικό σε ό,τι συμβαίνει γύρω του, έστω και αν παίζει με τον εαυτό του μόνο και δίνει την εντύπωση ότι τίποτα δεν το αφορά»*. Ωστόσο, πολλές φορές παρόλο που τα παιδιά έχουν ανάγκη να παίξουν μόνο τους επιλέγουν να το κάνουν παρουσία άλλων παιδιών χωρίς να αλληλεπιδρούν μαζί τους, δίνοντας όμως την εντύπωση ότι απολαμβάνουν την παρουσία των άλλων παιδιών στο παιχνίδι τους. Την περίοδο αυτή παρατηρούνται κάποιες αλληλεπιδράσεις που χαρακτηρίζονται από προσωρινότητα που προκύπτουν συνήθως από κάποια δραστηριότητα, όπως για παράδειγμα να σπρώξουν ένα καρότσι, να μεταφέρουν ένα μεγάλο παιχνίδι, ή τις προκαλεί ένα παιδί που το μιμούνται τα υπόλοιπα. Την περίοδο αυτή σπάνια παρατηρούνται κοινές δράσεις και η έννοια της ομάδας δεν υφίσταται. Στην πραγματικότητα τα παιδιά ως ξεχωριστά υποκείμενα

βρίσκονται απλά την ίδια στιγμή στο παιχνίδι και έχουν περισσότερο ανάγκη τον ενήλικα ως σύντροφό τους στο παιχνίδι. Ένας από τους παράγοντες που δεν επιτρέπει στα παιδιά να αναπτύξουν αυθεντικές κοινωνικές σχέσεις αποτελεί ο εγωκεντρισμός που χαρακτηρίζει την παιδική σκέψη. Αυτός συνίσταται στην αδυναμία του παιδιού να κατανοήσει την οπτική γωνία του άλλου (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Στην ηλικία των 4 ετών παρατηρούνται περισσότερες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παιδιών, συγκρούσεις και προστριβές. Αυτές οι εκδηλώσεις της συμπεριφοράς παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ανάπτυξη του μικρού παιδιού, καθώς διαρρηγνύουν τον εγωκεντρισμό του παιδιού που το χαρακτήριζε το προηγούμενο διάστημα. Μέσα από τις συγκρούσεις αυτές, το παιδί «αναγκάζεται» να αναγνωρίσει και να συνειδητοποιήσει την ύπαρξη του άλλου, τις επιθυμίες τους, τις διεκδικήσεις του, τις επιλογές του. Έτσι, αν για παράδειγμα ένα παιδί γκρεμίσει τον πύργο που έφτιαξε κάποιο άλλο παιδί, οι διαφωνίες και οι συγκρούσεις που θα προκύψουν θα κάνουν το παιδί να καταλάβει ότι ο διπλάνος του υπάρχει πραγματικά σε αντίθεση με ότι πίστευε μέχρι εκείνη τη στιγμή. Οι συγκρούσεις και οι προστριβές αποτελούν ένα τρόπο προσέγγισης και διαπραγμάτευσης με τον άλλον. Η επιθετικότητα παρόλο που θεωρείται μια αρνητική ή αντικοινωνική συμπεριφορά αποτελεί μια πρώτη κοινωνική αντίδραση του παιδιού προς το σύντροφό του στο παιχνίδι. Το παιδί, ως ξεχωριστό υποκείμενο φορέα των δικών του επιθυμιών παίζει έναν ενεργητικό ρόλο και επενεργεί στο περιβάλλον του (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

Σύμφωνα με τη (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990) καθώς το παιδί αναγνωρίζει την ύπαρξη του άλλου παιδιού ως υποκειμένου που έχει τις δικές του επιθυμίες αρχίζει σταδιακά να ανοίγει ο δρόμος προς τη δημιουργία της ομάδας. Στην ηλικία αυτή, τα παιδιά δημιουργούν συνήθως ομάδες των δυο ατόμων και το κίνητρό τους δεν είναι η συμπάθεια αλλά η εχθρότητα προς κάποιον τρίτο. Τα χαρακτηριστικά των μικρών ομάδων είναι ότι είναι ασταθείς, εφήμερες και διασπώνται εύκολα.

Σημαντικές αλλαγές στην κοινωνική εξέλιξη του παιδιού παρατηρούνται τον 7^ο-8^ο χρόνο οι οποίες συνδέονται με την πρόοδο που σημειώνεται στον τομέα της νόησης. Είναι η περίοδος όπου κάνει την εμφάνιση της η ομάδα των ομηλικών δημιουργώντας σιγά σιγά μια παιδική κοινωνία (Μπερτ Ρεϊμον Ριβιέ, 1990).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.

3. Η Francoise Dolto και το όραμα της για ένα έργο πρόληψης.

Η Francoise Dolto είναι Γαλλίδα παιδίατρος και ψυχαναλύτρια και θεωρείται μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της γαλλικής ψυχανάλυσης με ιδιαίτερη συνεισφορά στη ψυχανάλυση μικρών παιδιών.

(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CF%81%CE%B1%CE%BD%CF%83%CE%BF%CF%85%CE%AC%CE%B6_%CE%9D%CF%84%CE%BF%CE%BB%CF%84%CF%8C).

Η Dolto εργάστηκε ψυχαναλυτικά με παιδιά για περισσότερο από 30 χρόνια και αποκόμισε μια πλούσια και πολύτιμη εμπειρία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από την προσωπική της φίλη Φρόσω Καραπάνου στον πρόλογο του βιβλίου «Μεγαλώστε σωστά το παιδί σας» «οι πιο δύσκολες περιπτώσεις που αφορούσαν παιδιά, εφήβους και ενήλικες, παραπέμπονταν σ' αυτήν από τους ψυχιάτρους του Παρισιού: «Δεν απομένει τίποτε άλλο παρά να επισκεφθείτε την Francoise Dolto»» (Dolto, 1993, σελ. 3).

Η πλούσια εμπειρία που διέθετε η Dolto από την ψυχαναλυτική εργασία που έκανε με τα παιδιά και τις οικογένειές τους, την έφερναν πολύ συχνά αντιμέτωπη με τις δυσκολίες που συναντούσαν οι γονείς κατά τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους. Διαπίστωνε ότι υπήρχαν γονείς που διέθεταν τη διαύγεια να αντιληφθούν τα προβλήματα των παιδιών τους και είχαν την επιθυμία να τα κατανοήσουν, ωστόσο η ελλιπής γνώση και ενημέρωση καθώς και θέματα εκπαίδευσης με την ευρύτερη έννοια αποτελούσαν τροχοπέδη προς την κατεύθυνση αυτή. Άλλες δυσκολίες που διέκρινε συνδέονταν με την προσωπική ζωή των γονέων, τη δική τους πληγωμένη παιδική ηλικία και τα τραύματα που έφεραν από αυτή, τα συναισθηματικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι ενήλικες όταν γίνονταν γονείς, η παρατεταμένη εφηβεία που κάποιοι από αυτούς βίωναν. Οι παραπάνω παράγοντες λειτουργούσαν επιβαρυντικά στη σχέση των γονέων με τα παιδιά τους και δεν επέτρεπαν στους γονείς να αντιληφθούν και πολύ περισσότερο να σκεφτούν τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τα παιδιά κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, που για την Dolto ήταν καθοριστικής σημασίας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Dolto: «...υπάρχουν πραγματικές παιδικές νευρώσεις και ψυχώσεις, οι οποίες ξεκίνησαν με διαταραχές που θα ήταν ανατάξιμες εάν είχαν βοηθηθεί γονείς και παιδιά να κατανοήσουν ο ένα τον άλλο, χωρίς άγχος, ούτε αισθήματα ενοχής. Αυτές οι διαταραχές έχουν

συνεπιφέρει μια χρόνια παθολογική κατάσταση που έχει σχέση συγχρόνως με την εξάρτηση, την απόρριψη και την δυσαρμονική ανάπτυξη του παιδιού» (Dolto, 1993, σελ.6)

Η Dolto (1993) αναγνώριζε τα παιδιά ως υποκείμενα με τις δικές τους επιθυμίες, από την αρχή της ύπαρξής τους, που έχουν περισσότερο ανάγκη να ικανοποιήσουν τις θεμελιώδεις τους ανάγκες για αγάπη, ασφάλεια, χαρά, επικοινωνία και λιγότερο τις βιολογικές τους ανάγκες ή εκείνες που συνδέονται με την φροντίδα της υγιεινής του σώματός τους. Θεωρούσε σημαντική την υποστήριξη των γονέων ώστε να βοηθηθούν να αναγνωρίσουν τα παιδιά τους ως πρόσωπα που αντιμετωπίζουν δυσκολίες κατά τις διαπροσωπικές τους σχέσεις στα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Για την Dolto ήταν σημαντική η αντιμετώπιση των δυσκολιών αυτών σε πρώιμο στάδιο καθώς θεωρούσε ότι αυτές αποτελούν ενδείξεις των μελλοντικών διαταραχών που εμφανίζουν τα παιδιά στον τομέα της ψυχοκοινωνικής τους εξέλιξης και η ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των γονέων από πολύ νωρίς είναι εξαιρετικά σημαντική.

Το ενδιαφέρον της επικεντρώνονταν σε μια προσπάθεια ενθάρρυνσης των γονέων να κατανοήσουν τα παιδιά τους και την συμπεριφορά τους μέσα από την οποία αποτυπώνονταν οι παραπάνω δυσκολίες και σημάδια ψυχικής οδύνης. Σύμφωνα με την Dolto (1993) υπήρχαν περιπτώσεις όπου οι αναπτυξιακές διαταραχές που εμφάνιζαν τα παιδιά αποτελούσαν μια έκκληση για βοήθεια προς στους γονείς, από τους οποίους τα παιδιά εκ φύσεως περιμένουν τα πάντα. Ανέφερε χαρακτηριστικά, ότι *«δεν υπάρχει μεγαλύτερη δοκιμασία για τους γονείς από το να διαπιστώνουν την αδυναμία τους μπροστά στη σωματική ή ηθική οδύνη του παιδιού τους, ούτε επίσης μεγαλύτερη οδύνη για ένα παιδί από το να χάνει το αίσθημα της υπαρξιακής ασφάλειας, το συναίσθημα της φυσιολογικής εμπιστοσύνης το οποίο αντλεί από τον ενήλικο» (Dolto, 1993, σελ.9).*

Καθώς η Dolto θεωρούσε (Dolto, 1993) ότι υπήρχαν πολλά πράγματα που μπορούσαν να γίνουν για την παιδική ηλικία και διακατέχονταν από την επιθυμία να δραστηριοποιηθεί και να αναλάβει πρωτοβουλίες προκειμένου να συνεισφέρει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των μικρών παιδιών αποφάσισε να αναλάβει μια κοινωνική δράση με τις παρακάτω δυο ενέργειες. (Dumas, 1997,1999)

-Το 1976 ανταποκρίθηκε θετικά στο αίτημα του Διευθυντή του ραδιοφωνικού σταθμού France-Inter για να λάβει μέρος σε μια εκπομπή που θα διαπραγματευόταν θέματα διαπαιδαγώγησης και θα προσέγγιζαν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γονείς με τα παιδιά τους. Η Dolto αρχικά προβληματιζόταν για την παραπάνω συμμετοχή της καθώς

γνώριζε ότι στα θέματα της ανατροφής εμπλέκονται πολλοί ασυνείδητοι παράγοντες. Αναζητούσε τον καλύτερο τρόπο μέσω του οποίου θα μπορούσε να ανταποκριθεί στα αιτήματα των γονέων για υποστήριξη, αποφεύγοντας οποιονδήποτε διδακτισμό και αξιοποιώντας το ραδιοφωνικό κοινό προς όφελος των παιδιών που για εκείνη αποτελούσαν την ελπίδα του μέλλοντος (Dolto, 1993). Σημειώνεται, ότι η Dolto μέσα από τις ραδιοφωνικές της παρεμβάσεις που διήρκησαν δυο περίπου χρόνια (1976-1978) έγινε ιδιαίτερα γνωστή και αγαπητή στο ευρύτερο κοινό της Γαλλικής κοινωνίας (Dolto, 2009)

-Τον Γενάρη του 1979, έχοντας σταματήσει ένα χρόνο πριν την ψυχαναλυτική της πρακτική, μαζί με μια μικρή ομάδα φίλων και συναδέλφων που προέρχονταν από το χώρο της ψυχικής υγείας, μεταξύ των οποίων κάποιοι ήταν ψυχαναλυτές, ιδρύει το Πράσινο Σπίτι, στο Παρίσι το οποίο αποτέλεσε *«το απόσταγμα της μακρόχρονης ψυχαναλυτικής πρακτικής της»*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ελισάβετ Κούκη (*«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019, σελ. 25). Οι συνεργάτες της στο εγχείρημα αυτό ήθελαν να μοιραστούν με την Dolto τον ενθουσιασμό της για το όραμα που είχε αλλά και να την στηρίξουν σε μια περιπέτεια που ανησυχούσαν για την έκβασή της. Η ιδέα της δημιουργίας του Πράσινου Σπιτιού απασχολούσε για πολύ καιρό την Dolto, καθώς αναγνώριζε ότι η γαλλική κοινωνία είχε ανάγκη από μια τέτοια δομή σαν το Πράσινο Σπίτι (Canu, 2009).

Με τη δημιουργία του Πράσινου Σπιτιού η Dolto υλοποιεί το μεγάλο όραμα της για ένα έργο πρόληψης. Μέσα από την εμπειρία της είχε διαπιστώσει ότι η πρόωπη παρέμβαση ήταν εξαιρετικά σημαντική καθώς μπορούσε να αποτρέψει την εμφάνιση διαταραχών στα παιδιά που εκδήλωναν συμπτώματα σε ψυχοσωματικό επίπεδο και κατέφευγαν σε θεραπευτικές λύσεις σε μεταγενέστερο χρόνο (Dumas, 1997, 1999).

Σύμφωνα με την Dolto (όπως αναφέρεται στην Dumas, 1997, 1999) η δημιουργία ενός πλαισίου που θα υποδέχονταν παιδιά ηλικίας 0-4 ετών μαζί με τα οικεία τους πρόσωπα θα αποτελούσε ένα χώρο που θα υποστήριζε την ψυχική υγεία των παιδιών και την υγιή ανάπτυξή τους από τις πρώτες ημέρες της ζωής τους. Έναν κοινωνικό χώρο που θα αποτελούσε σημείο συνάντησης της ψυχανάλυσης και της παιδαγωγικής, με στόχο να συμβάλει στην άμβλυνση και αποφυγή της ψυχικής οδύνης των παιδιών που συνδέεται

με τις εντάσεις, τις προστριβές και τα άγχη που ενυπάρχουν συχνά στις σχέσεις των παιδιών με τους γονείς τους από πολύ νωρίς.

Η Dolto θεωρούσε ότι το Πράσινο Σπίτι ως ένας χώρος υποδοχής και πρώιμης κοινωνικοποίησης θα βοηθούσε τα μικρά παιδιά να προετοιμαστούν από την αρχή της ζωής τους, μαζί με τους γονείς τους για να εισέλθουν στην κοινωνία και να κάνουν τα πρώτα τους κοινωνικά βήματα. Αναγνώριζε ότι πολλοί γονείς αισθάνονται απομονωμένοι μέσα στην κοινωνία και κυρίως απέναντι στις καθημερινές δυσκολίες που καλούνται να αντιμετωπίσουν με τα μικρά παιδιά τους (Canu, 2009).

Η Dolto με τις ιδέες της και με όλη της τη δράση συνέβαλε στην καλύτερη κατανόηση του παιδιού και στην ανάδειξη των ψυχικών δυσκολιών που αντιμετωπίζει και εκδηλώνονται μέσα από τα συμπτώματα που εμφανίζει (Dumas, 1997, 1999). Κατάφερε να αναγνωριστεί το παιδί ως υποκείμενο, ως άνθρωπος με την δική του ξεχωριστή προσωπικότητα, φορέα των δικών του επιθυμιών. Το παιδί καταλαμβάνει νέα θέση, του απευθύνονται, το ακούν και προσπαθούν να το καταλάβουν. Η Dolto στο βιβλίο της «Η υπόθεση των παιδιών» (όπως αναφέρεται στο «Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019, σελ. 59) υποστήριξε ότι: *«Είναι σκάνδαλο για τον ενήλικα το ότι το ανθρώπινο πλάσμα από την παιδική ηλικία του είναι ισότιμο του»* .

3.1 Το Πράσινο Σπίτι της Françoise Dolto

Το Πράσινο Σπίτι αποτελεί ένα χώρο υποδοχής για μικρά παιδιά 0-4 ετών και τους γονείς τους ή άλλα πρόσωπα φροντίδας, που τους προσφέρει τη δυνατότητα να περάσουν ευχάριστα μαζί με άλλους παρευρισκόμενους παίζοντας και αλληλεπιδρώντας, στο δικό τους προσωπικό ρυθμό. Πρόκειται για ένα χώρο πρώιμης κοινωνικοποίησης του πολύ μικρού παιδιού, όπου σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης που διασφαλίζονται μέσα από την παρουσία των γονέων του ή άλλων οικείων του προσώπων έχει τη ευκαιρία να συναντήσει τον άλλον και να κάνει τα πρώτα του κοινωνικά βήματα. Εδώ τα παιδιά και οι ενήλικοι συνοδοί τους μπορούν να μιλήσουν, να αλληλεπιδράσουν με τα πρόσωπα που τους υποδέχονται τα οποία έχουν ψυχαναλυτική εκπαίδευση ή διαθέτουν ψυχαναλυτική οπτική (Dumas, 1997, 1999).

Την περίοδο δημιουργίας του Πράσινου Σπιτιού η Françoise Dolto είχε μεγάλη απήχηση στο Γαλλικό κοινό, λόγω των ραδιοφωνικών της παρεμβάσεων ωστόσο την ίδια στιγμή βρισκόταν απομονωμένη μέσα στους ψυχαναλυτικούς κύκλους. Σημειώνεται, ότι λίγα χρόνια νωρίτερα, που η Dolto είχε ήδη κάποια πορεία στον τομέα της πρώιμης πρόληψης των νευρώσεων και της ψυχανάλυσης των πολύ μικρών παιδιών και καθώς οι ιδέες της έβρισκαν όλο και μεγαλύτερη απήχηση σε νέους συναδέλφους της, η Διεθνής Ψυχαναλυτική Εταιρεία το 1960 την απέκλεισε ως *persona non grata*, δηλαδή ως πρόσωπο ανεπιθύμητο. «*O Winnicott, που είχε πάρει συνέντευξη από την Dolto το 1963, τη θεωρούσε ότι ήταν 30 χρόνια μπροστά από οποιονδήποτε άλλον και τόσο χαρισματική που δεν της επιτρεπόταν να είναι δασκάλα μέσα στην Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία (ΔΨΕ)*» (Canu, 2009, σ.146) Σύμφωνα με την Marie- Helen Malandrin, (όπως αναφέρεται στο Dolto, 2009) η Dolto θεωρούσε ότι οι ψυχαναλυτές θα πρέπει να μην περιορίζονται στις μεταξύ τους συνομιλίες αλλά να απευθύνονται στην ευρύτερη κοινωνία και να αναδείξουν την καθοριστική επίδραση του ασυνειδήτου στην ζωή των ανθρώπων.

Η Dolto, οραματιζόταν ένα άνοιγμα της ψυχανάλυσης μέσα στους κόλπους της κοινωνίας. Κάνοντας μια ιστορική αναδρομή, η ιδέα αυτή αποτυπώνεται για πρώτη φορά στην προσπάθεια κάποιων μαθητών του Freud να δημιουργήσουν έναν χώρο όπου θα λειτουργούσε προστατευτικά για τους ανθρώπους που διακατέχονταν από νευρώσεις, με μια λιγότερο κατασταλτική προσέγγιση. Η ιδέα αυτή υλοποιήθηκε με τη δημιουργία της Πολυκλινικής του Βερολίνου το 1920 που αποτέλεσε το πρώτο πλαίσιο στο οποίο θα μπορούσε να εφαρμοστεί η «ψυχανάλυση μέσα στην κοινωνία» (Olivier, 2012). Σύμφωνα με τον Eitingon, αφοσιωμένο φίλο του Freud, στην πολυκλινική μπορούσαν να απευθύνονται άτομα ανεξάρτητα από την οικονομική τους δυνατότητα για να δεχτούν αναλυτική θεραπεία. Επίσης, ένας από τους σκοπούς της κλινικής αποτελούσε η εκπαίδευση νέων ψυχαναλυτών και η έρευνα στην ψυχανάλυση (<https://www.psychanaly sis.gr/index.php/syndeseis#o-max-eitingon>).

Η Dolto υλοποιεί το όραμά της με τη δημιουργία του Πράσινου Σπιτιού, ενός χώρου υποδοχής ανοιχτό στην κοινότητα στο οποίο θα έχουν πρόσβαση όλα ανεξαρτήτως τα παιδιά (0-4 ετών) χωρίς καμία διάκριση και όπου η παρουσία της ψυχανάλυσης θα είναι ιδιαίτερα αισθητή. Με το Πράσινο Σπίτι η Dolto προτείνει μια ευρεία χρήση της ψυχανάλυσης, η οποία θα απευθύνεται, θα παρεμβαίνει και θα διαχέεται σε ολόκληρη την κοινωνία, χωρίς να περιορίζεται στα στενά όρια ενός θεραπευτικού πλαισίου (Dumas, 1997, 1999). Για την Dolto ήταν πολύ σημαντικό να μοιραστεί και να μεταδώσει την

γνώση και εμπειρία που είχε αποκομίσει γύρω από τον ανθρώπινο πόνο και τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τα παιδιά όχι μόνο μέσα στο πλαίσιο της επιστημονικής κοινότητας αλλά με όλου εκείνους βρίσκονται κοντά στα παιδιά και παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή τους, δηλαδή τους γονείς και τους επαγγελματίες (Ε. Κοσμά, «Πράσινα Σπίτια», από τα το αρχείο του ΜμΣ).

Σημειώνεται, ότι το έργο και η λειτουργία του Πράσινου σπιτιού επιτελείται και υποστηρίζεται από την ομάδα των προσώπων υποδοχής, τα οποία έχουν ψυχαναλυτική εκπαίδευση ή ψυχαναλυτική οπτική και αφήνουν την επαγγελματική τους ιδιότητα εκτός του χώρου αυτού. Η Dolto οραματιζόταν τα πρόσωπα υποδοχής να είναι ψυχαναλυτές μέσα στην κοινότητα όπου ο λόγος τους και όλη τους η παρουσία τους να μην παραπέμπει στον ψυχαναλυτή ενός θεραπευτικού πλαισίου (Dolto, 2009).

Για την Dolto, ήταν σημαντικό ο χώρος να χαρακτηρίζεται από μια απλότητα και εγγύτητα όπου οι άνθρωποι που τον επισκέπτονται να μπορούν να νιώσουν άνετα και οικεία. Να δημιουργείται κάθε φορά μια ατμόσφαιρα κατά την υποδοχή των επισκεπτών που να διακρίνεται από μια ελαφρότητα, επιδιώκοντας την αποδέσμευση και αποσύνδεση από μια κλινική οπτική και προσέγγιση. Κύριο μέλημα της ήταν να δημιουργείται μια ζεστή ατμόσφαιρα όπου οι άνθρωποι που το επισκέπτονται να μπορούν να συναντήσουν άλλους ανθρώπους, να αλληλεπιδράσουν και να περάσουν καλά. Τα Πρόσωπα Υποδοχής να είναι ψυχικά διαθέσιμα και παρόντα τόσο για το παιδί και όσο και για τους ενηλίκους. Όλη αυτή η ατμόσφαιρα να δημιουργεί μια συνθήκη ευνοϊκή για το ψυχικό άνοιγμα των ανθρώπων, για μοίρασμα, για προσωπικό αναστοχασμό και σκέψη (Canu, 2009).

Πιο συγκεκριμένα, η Dolto εργάστηκε ψυχαναλυτικά με τα παιδιά για περίπου 30 χρόνια. Μέσα από την εμπειρία της αυτή είχε παρατηρήσει ότι πολλά από τα παιδιά που είχαν εκδηλώσει ψυχοσωματικά συμπτώματα κατέφευγαν σε θεραπευτικές προσεγγίσεις σε αρκετά μεταγενέστερο χρόνο. Η διαπίστωση αυτή την οδήγησε στη σκέψη ότι πολλές από τις βαριές διαταραχές των παιδιών θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί εάν η κινητοποίηση των γονέων γινόταν σε ένα πιο πρώιμο στάδιο με την κατάλληλη παρέμβαση. Κατά την δεκαετία του 1970, η Dolto έχοντας ολοκληρώσει την ψυχαναλυτική της πρακτική με τα παιδιά, δραστηριοποιείται, εκτός των άλλων δράσεων της, στο Εθνικό Ραδιόφωνο της Γαλλίας, υποστηρίζοντας τους γονείς που δυσκολεύονταν με την ανατροφή των παιδιών τους, απαντώντας σε απορίες και προβληματισμούς που διατύπωναν μέσα από γράμματα που της έστελναν. Παράλληλα, η Dolto αρχίζει να μιλάει για την ιδέα του Πράσινου Σπιτιού. Οραματίστηκε ένα χώρο

που θα απευθυνόταν σε παιδιά ηλικίας 0-4 ετών, τα οποία μαζί με τους γονείς τους θα είχαν τη δυνατότητα να περάσουν ευχάριστα μαζί με άλλους παρευρισκόμενους παίζοντας και αλληλοεπιδρώντας, με το δικό τους προσωπικό ρυθμό. Με άλλα λόγια, μιλούσε για έναν χώρο κοινωνικοποίησης του πολύ μικρού παιδιού με την παρουσία των οικείων του προσώπων που θα του διασφάλιζαν αισθήματα εμπιστοσύνης και συναισθηματικής ασφάλειας. Στο χώρο αυτό τα παιδιά μαζί με τους συνοδούς τους θα μπορούν να συνδιαλλαγούν με πρόσωπα που θα τους υποδέχονται, τα οποία θα διέθεταν ψυχαναλυτική εμπειρία ή τουλάχιστον ψυχαναλυτική ματιά. Οραματίστηκε ένα περιβάλλον που θα το χαρακτήριζε μια ζεστή, φιλική και ανάλαφρη ατμόσφαιρα που θα συνέβαλε στο ψυχικό άνοιγμα των ανθρώπων και θα ενθάρρυνε τη διαφοροποίηση και την αυτονομία των μικρών παιδιών από τους γονείς τους. Καθώς το κύριο μέλημα της Dolto ήταν η πρόληψη, πίστευε πως ένας τέτοιος χώρος, όπως εκείνη τον οραματιζόταν, θα βοηθούσε σημαντικά στην άμβλυνση και την αποφυγή του περιττού ψυχικού πόνου που προέρχονται από τις εντάσεις, τα άγχη, τις δυσκολίες που πολλές φορές υπάρχουν στη σχέση των παιδιών με τους γονείς τους, ακόμα και στα πρώιμα χρόνια της σχέσης τους (Dumas, 1997,1999).

Η Dolto καθώς έδειχνε μεγάλη ευαισθητοποίηση για θέματα πρόληψης στον τομέα της ψυχικής υγείας των παιδιών ανέλαβε μια κοινωνική αποστολή που εκφράστηκε μέσα από τις παρακάτω δράσεις της. Αρχικά ανταποκρίθηκε θετικά στο αίτημα του Γαλλικού ραδιοφωνικού σταθμού France-Inter να αναλάβει μια εκπομπή που θα διαπραγματεύονταν τις δυσκολίες και τους προβληματισμούς των γονέων που συνδέονταν με τον γονεϊκό τους ρόλο και τις σχέσεις τους με τα παιδιά τους. Μέσα από την εκπομπή είχε την ευκαιρία να υποστηρίξει τους γονείς και να απαντάει καθημερινά στα ερωτήματα που της απευθύνονταν. Η δεύτερη κοινωνική πρωτοβουλία που ανέλαβε ήταν η δημιουργία του Πράσινου Σπιτιού στο Παρίσι, το Γενάρη του 1979. Σύμφωνα με τον Neyrand (όπως αναφέρεται στη Dumas, 1997, 1999) η Dolto μέσα από το κοινωνικό της έργο προσπαθούσε να ευαισθητοποιήσει και να αφυπνίσει τη γαλλική κοινωνία για τους επερχόμενους κινδύνους που αντιμετώπιζει το παιδί όταν μεγαλώνει σε συνθήκες όπου οι γονείς και η ευρύτερη κοινωνία δεν γνωρίζουν τις αρχές για υγιή ανάπτυξη του ανθρώπου.

Η Dolto με το έργο της εκφράζει ένα γενικότερο όραμα που είχε και συνδεόταν με τη θέση της ψυχανάλυσης μέσα στην κοινωνία. Θεωρούσε ότι η χρήση της ψυχανάλυσης δεν θα πρέπει να περιορίζεται στα στενά πλαίσια ενός γραφείου, ή να απευθύνεται μόνο

στους «ειδήμονες». Η Dolto πίστευε στην κοινωνική και ευρεία χρήση της ψυχανάλυσης μέσα από τη δημιουργία ανοιχτών χώρων στην κοινωνία όπου η πρόσβαση σε αυτούς θα ήταν εύκολη και χωρίς κανέναν περιορισμό, από το σύνολο των πολιτών («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019)

Σημειώνεται, ότι το Πράσινο Σπίτι της Francoise Dolto είχε μεγάλη απήχηση όχι μόνο στην Γαλλία αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο. Σήμερα, υπολογίζεται ότι λειτουργούν 3.000 περίπου παρόμοιες δομές μόνο στην Γαλλία καθώς και σε άλλες χώρες της Ευρώπης (Αγγλία, Βέλγιο, Ισπανία, Ελβετία, Ιταλία), στο Ισραήλ, στη Βόρεια και Λατινική Αμερική, τον Καναδά, την Ρωσία, την Αρμενία, το Βιετνάμ, την Κίνα και την Ιαπωνία. (<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B4%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%B9>)

3.1.1 Οι βασικές αρχές του Πράσινου Σπιτιού

Η Silvia Dumas (1997,1999) αναφερόμενη στο Πράσινο Σπίτι περιγράφει τις βασικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία του και αναλύονται παρακάτω:

α) Η ανωνυμία:

Η ανωνυμία αποτελεί μια από τις βασικές αρχές του Πράσινου Σπιτιού, όπου διασφαλίζεται και τηρείται με πολύ μεγάλη προσοχή. Κατά την υποδοχή των επισκεπτών τα Πρόσωπα Υποδοχής ζητούν να μάθουν μόνο το μικρό όνομα του παιδιού και τη σχέση που το συνδέει με το άτομο που το συνοδεύει. Η διαφύλαξη και προστασία των προσωπικών δεδομένων είναι εξαιρετικά σημαντική καθώς και κάθε προσπάθεια αποφυγής οποιουδήποτε στιγματισμού ή δημιουργίας «φακέλου» για το παιδί που επισκέπτεται το χώρο.

β) Υποχρεωτική παρουσία του ενήλικα συνοδού:

Το παιδί σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του στο χώρο του Πράσινου Σπιτιού συνοδεύεται από κάποιον ενήλικα. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζονται για το μικρό παιδί συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης που θα του επιτρέψουν να είναι ο εαυτός του και να κάνει τα πρώτα του βήματα στην πορεία της κοινωνικοποίησής του.

γ) Σεβασμός στους κοινωνικούς κανόνες και τις απαγορεύσεις:

Το Πράσινο Σπίτι ως ένας χώρος κοινωνικός διαθέτει κανόνες οι οποίοι τηρούνται από μικρούς και μεγάλους για την εύρυθμη λειτουργία του χώρου. Τα πρόσωπα υποδοχής απευθυνόμενα προς το παιδί το ενημερώνουν για τους κανόνες αυτούς και εξηγούν τους

λόγους για τους οποίους υφίστανται. Οι κανόνες αυτοί συνίστανται στην υποχρεωτική χρήση της ποδιάς για το παιχνίδι με το νερό καθώς και στην κίνηση των τροχοφόρων μέχρι το όριο της κόκκινης γραμμής.

3.1.2 Οι επιθυμητοί στόχοι

α) Η κοινωνικοποίηση

Το πολύ μικρό παιδί καθώς περνάει το κατώφλι του Πράσινου Σπιτιού εισέρχεται σε έναν κοινωνικό χώρο. Εκεί για πρώτη φορά έρχεται σε επαφή με την ομάδα των συνομηλίκων και ενθαρρύνεται να κάνει τα πρώτα του κοινωνικά βήματα, να συναντήσει τον άλλον, μέσα σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας που του παρέχει η αδιάλειπτη παρουσία του γονέα ή άλλου οικείου του προσώπου που το φροντίζει.

Το Πράσινο Σπίτι ως ένα κοινωνικό πλαίσιο έχει ορισμένους κανόνες, η τήρηση των οποίων είναι υποχρεωτική από όλους τους παρευρισκόμενους. Η ύπαρξη των κανόνων αυτών είναι πολύ σημαντική καθώς προετοιμάζει το παιδί για την είσοδό του στην κοινωνία, και έρχεται σε επαφή με την έννοια των ορίων που κατέχουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή και τη δημιουργία και ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων. Σύμφωνα με την Canu (2009) στο Πράσινο Σπίτι οι γονείς και ο ρόλος που έχουν στη ζωή του παιδιού αντιμετωπίζονται με μεγάλο σεβασμό. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να επιλέγουν και να αποφασίζουν μέσα σε ένα οριοθετημένο, από τους ενηλίκους, πλαίσιο το οποίο τους διασφαλίζει αισθήματα ασφάλειας και σιγουριάς. Το παιδί αντιλαμβάνεται ότι κάθε κοινωνικός χώρος έχει τους δικούς του κανόνες που μπορούν να διαφοροποιούνται από εκείνους που έχει η δική του οικογένεια. Έτσι το παιδί εισέρχεται σε διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους και είναι σε θέση να είναι χαρούμενο και να απολαμβάνει την παρουσία του εκεί (Canu, 2009, σελ.148)

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο το παιδί έχει τη δυνατότητα να συναντήσει τον άλλον και να τον αναγνωρίσει στην διαφορετικότητά του. Έτσι, ενθαρρύνεται η πορεία του παιδιού στη δόμηση του εαυτού του, στη συγκρότηση δηλαδή ενός διαφοροποιημένου εγώ. Αυτό αποτελεί μια πολύ σημαντική εξέλιξη στην ψυχική ανάπτυξη του παιδιού (Ε. Κοσμά, Πράσινα Σπίτια, από το αρχείο του ΜμΣ)

β) Η προετοιμασία του αποχωρισμού

Στο Πράσινο Σπίτι ενθαρρύνεται η πορεία των παιδιών και των γονιών τους προς την διαφοροποίηση και την αυτονομία του ενός από τον άλλον (Καθημερινή, 2016). Εδώ το

παιδί με τη συνεχή και ασφαλή παρουσία του ενήλικα συνοδού ενθαρρύνεται να ανακαλύψει το περιβάλλον και να συναντήσει τους συνομηλίκους του, χωρίς να απειλείται η ταυτότητα του. Έτσι στο δικό του χρόνο και ρυθμό μπορεί να αποχωρισθεί τη μητέρα του, να κινηθεί στο χώρο, να τον ανακαλύψει, να παίξει, να συναντήσει τον άλλον, να αλληλεπιδράσει ή και όχι και όποτε νιώσει την ανάγκη να επιστρέψει πάλι στην μητέρα του.

Η Μισελ Μεξίμ, πρόσωπο υποδοχής του Πράσινου Σπιτιού αναφέρει ότι ακριβώς επειδή το παιδί συνοδεύεται από τον γονιό του καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του στο χώρο και αισθάνεται ασφάλεια, μπορεί να τον αποχωριστεί και να κάνει τα δικά του βήματα προς την αυτονομία του. Είναι μια διαδικασία ψυχικού αποχωρισμού που ενθαρρύνεται μέσα από τη λειτουργία της ομάδας και την ατμόσφαιρα που δημιουργείται στο Πράσινο Σπίτι. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Το βλέπουμε να αποκόπτεται σιγά σιγά από τον γονιό του, να πηγαίνει να ζήσει τη ζωή του και να αφήνει το γονιό του σε μας»*. («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019, σελ. 62).

γ) Η πρόληψη των ψυχολογικών δυσκολιών που έχουν να κάνουν με δυσλειτουργίες στην αλληλεπίδραση γονέα -παιδιού.

Η πρόληψη αποτελούσε για την Francoise Dolto κυρίαρχο στόχο, στη βάση του οποίου στηρίχθηκε η δημιουργία του Πράσινου Σπιτιού. Κύριο μέλημα της ήταν να αποφευχθούν οι διαταραχές που εμφάνιζαν τα μικρά παιδιά με τη μορφή συμπτωμάτων ως αποτέλεσμα των δυσλειτουργικών σχέσεων που είχαν με τους γονείς τους κατά τα πρώιμα χρόνια της ζωής τους.

Όπως συχνά ανέφερε η Dolto μέχρι τη στιγμή που δημιουργήθηκε το Πράσινο Σπίτι δεν υπήρχε κάποιος άλλος παρόμοιος θεσμός στη Γαλλία. Υπήρχε μάλιστα η εντύπωση ότι η Γαλλία διέθετε τις υποδομές εκείνες που χρειάζονταν το μικρό παιδί της πόλης όπως για παράδειγμα παιδικούς σταθμούς, κέντρα ημερήσιας φροντίδας, νηπιαγωγεία, κ.α. Παρόλο που οι χώροι σαν τους παραπάνω ήταν σχεδιασμένοι για τα παιδιά, στην πραγματικότητα είχαν ως στόχο να υποστηρίξουν και να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες κυρίως των εργαζόμενων γονέων. Η Dolto με τη δημιουργία του Πράσινου Σπιτιού οραματιζόταν έναν χώρο που θα είναι σχεδιασμένος και προσανατολισμένος για το παιδί τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά του. Συχνά αναφερόταν στο Πράσινο Σπίτι ως «το Σπίτι των παιδιών», αποτυπώνοντας αυτήν την οπτική της. Το Πράσινο Σπίτι θα αποτελούσε

έναν χώρο στον οποίο το παιδί θα έχει τη δυνατότητα να είναι ο εαυτός του, με τον τρόπο που το ίδιο επιλέγει να είναι, με όλη την μοναδικότητα και διαφορετικότητα που χαρακτηρίζει το κάθε ξεχωριστό παιδί για να μπορέσει να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί σε ένα ενεργό και δημιουργικό μέλος της κοινωνίας (Canu, 2009).

Το Πράσινο Σπίτι δεν αποτελεί ένα Βρεφονηπιακό Σταθμό, ένα χώρο δημιουργικής απασχόλησης παιδιών ή ένα χώρο όπου το παιδί γίνεται αντικείμενο παρατήρησης ή αξιολόγησης. Στο Πράσινο Σπίτι μπορεί να έρθουν όλα τα παιδιά από την γέννηση τους μέχρι την ηλικία των τεσσάρων ετών συνοδευόμενα από τους γονείς τους χωρίς να χρειάζεται να υπάρχει αίτημα παραπομπής για αξιολόγηση ή εμφάνιση κάποιου συμπτώματος. Τα παιδιά με τους γονείς μπορούν να επισκεφθούν το χώρο όσο συχνά θέλουν και για όση ώρα το επιθυμούν.

Εδώ τα πρόσωπα υποδοχής αναγνωρίζοντας την ύπαρξη του ασυνειδήτου προσπαθούν να κατανοήσουν τα παιδιά και να ακούσουν όλα όσα λέγονται από αυτά αλλά και εκείνα που δεν λέγονται αλλά εκφράζονται συμβολικά σε μια προσπάθεια να αποκωδικοποιήσουν την συμπεριφορά τους. (Dolto, 2000).

Σύμφωνα με την Marie-Helen Malandrin πρόσωπο υποδοχής του Πράσινου Σπιτιού είναι πολύ σημαντικό να ακούμε και να κατανοούμε σε βάθος αυτό που προσπαθεί να εκφράσει ένα παιδί με τη συμπεριφορά του, με τη στάση του που μπορεί να κρύβει ένα σιωπηλό ερώτημα ή ένα αίτημα για βοήθεια. Να επενδύσουμε με τον λόγο την εμπειρία του παιδιού, όλα όσα διαδραματίζονται μπροστά μας εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή, προσφέροντάς του τις λέξεις που ακόμα δεν έχει και θα το βοηθήσουν να προχωρήσει (Canu, 2009).

Το Πράσινο Σπίτι και άλλοι θεσμοί τέτοιου τύπου, παρόλο που δεν έχουν θεραπευτικούς στόχους, παρατηρούνται θεραπευτικά αποτελέσματα. Όπως περιγράφει η Marie-Helen Malandrin η συνάντηση με το παιδί στο χώρο του Πράσινου Σπιτιού έχει μια ιδιαιτερότητα σε σχέση με τη συνάντηση σε ένα θεραπευτικό πλαίσιο. Στο Πράσινο Σπίτι το παιδί έχει τη δυνατότητα όταν αισθανθεί έτοιμο και νιώσει ασφάλεια να εκφράσει με τον δικό του τρόπο το δικό του αίτημα, σε αντίθεση σε μια θεραπεία ή σε ένα συμβουλευτικό πλαίσιο ο γονέας αναλαμβάνει την πρωτοβουλία και απευθύνεται σε κάποιον ειδικό για το παιδί του (Canu, 2009).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. Μεθοδολογία

Κατά τον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας, ο ερευνητής χρειάζεται να πάρει μια σειρά αποφάσεων προκειμένου να οργανώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την έρευνα του, ώστε να καταλήξει στα συμπεράσματα εκείνα που θα δίνουν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που τον απασχολούν. Οι αποφάσεις αυτές συνδέονται με την επιλογή της επιστημονικής μεθόδου, το δείγμα που θα επιλέξει, τα ερευνητικά του εργαλεία καθώς και όλη την ερευνητική διαδικασία που θα ακολουθήσει προκειμένου η έρευνα του να χαρακτηρίζεται από εγκυρότητα και αξιοπιστία.

4.1 Ερευνητική μέθοδος

Το Μεγάλο μας Σπίτι ως ένας χώρος υποδοχής, συναντήσεων και πρώιμης κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού αποτελεί το επίκεντρο του ενδιαφέροντος της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Είναι ένας χώρος που ευνοεί και διευκολύνει τη μετάβαση του μικρού παιδιού από την οικογένεια στο Βρεφονηπιακό Σταθμό, η οποία σηματοδοτεί τα πρώτα του βήματα προς την κοινωνική του ζωή και την ένταξη του στην κοινωνία των ομηλίκων. Η μελέτη περίπτωσης θεωρήθηκε η πλέον ενδεδειγμένη ερευνητική μέθοδος καθώς επιτρέπει τη σε βάθος μελέτη του υπό διερεύνηση θέματος. Πιο συγκεκριμένα δίνεται η δυνατότητα ανάδειξης του επιστημονικού θεωρητικού πλαισίου στο οποίο στηρίζεται η ιδέα του Μεγάλου Μας Σπιτιού συμβάλλοντας στην καλύτερη κατανόησή του, τονίζοντας τις βασικές αρχές λειτουργίας του καθώς και τους στόχους που επιδιώκει να επιτελέσει. Με τη μελέτη περίπτωσης επιχειρείται να διερευνηθεί το Μεγάλο μας Σπίτι ως μια δομή πρώιμης κοινωνικοποίησης, αναδεικνύοντας τη σύλληψη της μοναδικότητάς του καθώς και τη συνθετότητα και δυναμικότητα που το χαρακτηρίζει.

Όπως αναφέρεται και στον Οδηγό Σύνταξης Μελετών Περιπτώσεων του Πανεπιστημίου Πειραιά *«η μελέτη περίπτωσης είναι ένας τρόπος συλλογής και ανάλυσης εμπειρικών δεδομένων και παρατηρήσεων μέσω του οποίου διερευνάται ένα σύγχρονο φαινόμενο στο πραγματικό του περιβάλλον»* (Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2004, σελ.4). Με τη μελέτη περίπτωσης του Μεγάλου μας Σπιτιού θα αναλυθεί διεξοδικά το πλαίσιο μέσα στο οποίο συντελούνται όλες οι διεργασίες, αλληλεπιδράσεις, συνδέσεις, μεταβιβάσεις του μικρού παιδιού καθώς περνάει το κατώφλι του Μεγάλου Μας Σπιτιού με τον ενήλικο συνοδό

του και μέσα από μια συνθήκη συναισθηματικής ασφάλειας κάνει τα πρώτα του βήματα προς την κοινωνικοποίηση του.

Στη σχετική βιβλιογραφία αναφέρονται διάφορες τυπολογίες ως προς τα είδη μελέτης περίπτωσης. Σύμφωνα με τον Stake (όπως αναφέρεται στον Μαγγόπουλο, 2014) η μελέτη περίπτωσης μπορεί να είναι α) «εγγενής», β) «εργαλειακή» και γ) «συλλογική» ή «πολλαπλή». Η παρούσα μελέτη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μια εγγενής μελέτη περίπτωσης καθώς η εκπόνηση της συνδέεται με την ανάγκη του ερευνητή για την εμπειριστατωμένη προσέγγιση μιας περίπτωσης που αποτελεί το επίκεντρο του ερευνητικού του ενδιαφέροντος. Μέσα από την μελέτη αυτή επιδιώκεται η βαθύτερη κατανόηση του θεσμού του ΜμΣ, του θεωρητικού υπόβαθρου πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η δημιουργία του, της δομής, της λειτουργίας του καθώς και των στόχων που επιθυμεί να επιτελέσει. (Γ. Μαγγόπουλος, 2014).

4.2 Ερευνητική διαδικασία

Η ερευνητική διαδικασία περιλαμβάνει τα στάδια της έρευνας που έλαβαν χώρα για τη συλλογή πληροφοριών, την επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων καθώς και την διεξαγωγή των συμπερασμάτων. Πιο συγκεκριμένα για τη μελέτη του Μεγάλου Μας Σπιτιού και τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της παρατήρησης.

Στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες η παρατήρηση θεωρείται ίσως η πιο σημαντική μέθοδος επιστημονικής έρευνας. Η παρατήρηση θα πρέπει να διεξάγεται σύμφωνα με τους κανόνες της επιστημονικής μεθοδολογίας, να ακολουθεί συγκεκριμένη πορεία και να αποβλέπει στην επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού. Στην επιστημονική παιδαγωγική έρευνα η χρήση της παρατήρησης είναι πολύ διαδεδομένη και χρησιμοποιείται είτε ως κύρια μέθοδος είτε συνδυαστικά με κάποια άλλη για την καλύτερη συλλογή, κατανόηση και ερμηνεία των δεδομένων (Βάμβουκας, 2010). Όπως αναφέρει και ο Βάμβουκας *«η παρατήρηση μπορεί να οριστεί ως η προσεκτική παρακολούθηση και καταγραφή της εκτύλιξης των φαινομένων, χωρίς πρόθεση τροποποίησης τους, που γίνεται με ή χωρίς τη βοήθεια των κατάλληλων μέσων μελέτης και έρευνας»* (Βάμβουκας, 2010, σ.195)

Επισημαίνεται ότι ο ερευνητής κατά τον σχεδιασμό της έρευνας θα πρέπει να λάβει υπόψη του το ιδιαίτερο πλαίσιο της μελέτης του καθώς και το δείγμα που διαθέτει για την επιλογή των μεθόδων και των ερευνητικών εργαλείων που θα χρησιμοποιήσει.

Πολλές φορές χρειάζεται να προσαρμόσει την μέθοδο που έχει επιλέξει διασφαλίζοντας πάντα την επιστημονική εγκυρότητα και αξιοπιστία που αυτή εγγυάται.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στο Μεγάλο Μας Σπίτι (ΜμΣ) το παιδί αποτελεί το επίκεντρο του ενδιαφέροντος και της προσοχής. Στο χώρο αυτό, που είναι εμπνευσμένος από τη θεωρία της Françoise Dolto, το παιδί ήδη από την βρεφική του ηλικία αναγνωρίζεται ως υποκείμενο, ως άνθρωπος δηλαδή με την δική του ξεχωριστή προσωπικότητα. Γίνεται αντιληπτό ότι μέσα από αυτή την οπτική το παιδί δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να αντιμετωπισθεί ως ένα «αντικείμενο» παρατήρησης. Μέσα από την συμμετοχική παρατήρηση που επιλέχθηκε επιχειρείται να υπάρξει μια συνάντηση με το παιδί, μια αλληλεπίδραση και να αποτυπωθούν όλα όσα διαμείβονται κατά την παρουσία του στο Μεγάλο Μας Σπίτι. Επιπλέον, το Μεγάλο Μας Σπίτι είναι ένας χώρος όπου η ψυχανάλυση είναι παρούσα (Dumas, 1997, 1999), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι επιχειρείται κάποια ψυχαναλυτική θεραπεία. Πρόκειται για ένα χώρο όπου αναγνωρίζεται η ύπαρξη του ασυνειδήτου, τόσο στους ανθρώπους που το επισκέπτονται (παιδιά και ενήλικες) όσο και στα πρόσωπα υποδοχής.

Αξιοποιώντας το εργαλείο των καταγραφών δίνεται η δυνατότητα αποτύπωσης της παρουσίας του μικρού παιδιού στο Μεγάλο μας Σπίτι καθώς και των δυναμικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονται σ' αυτό το κοινωνικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η περιγραφή του τρόπου με τον οποίο το παιδί εισέρχεται στο χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού, το πόσο οικείο ή ξένο νιώθει το περιβάλλον, η διάθεσή του να το εξερευνήσει, να παίξει, η σχέση του με το πρόσωπο που το συνοδεύει, οι συναισθηματικές του αντιδράσεις, οι αλληλεπιδράσεις με τους άλλους παρευρισκόμενους στο χώρο, κ.λ.π Το επιστημονικό θεωρητικό υπόβαθρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού που χαρακτηρίζεται από τις επιρροές της ψυχαναλυτικής θεωρίας καθώς και μια πρώτη προσέγγιση και επαφή με την ψυχαναλυτική παρατήρηση συνέβαλλαν να στο να εστιάζεται η προσοχή του ερευνητή κατά τη διάρκεια της παρατήρησης όχι μόνο σε όσα λέγονται από το παιδί αλλά και σε εκείνα που δεν λέγονται αλλά εκφράζονται με τη συμβολική γλώσσα των παιδιών μέσω της συμπεριφοράς τους. Γίνεται δηλαδή μια προσπάθεια να αναζητηθούν και οι ασυνειδήτες πλευρές της συμπεριφοράς του παιδιού κατά τους πρώιμους τρόπους επικοινωνίας του. Σημειώνεται, ότι για την καλύτερη οργάνωση της εργασίας η ανάλυση των καταγραφών έγινε με βάση τέσσερεις θεματικούς άξονες με στόχο να αναδυθούν πιο εύκολα τα συμπεράσματα που απαντούν στα

ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας και αφορούν α) το χώρο του ΜμΣ, β) θέση του παιδιού, γ) τα πρόσωπα υποδοχής και δ) τους γονείς.

Για την πληρέστερη μελέτη του Μεγάλου Μας Σπιτιού επιλέχθηκε συμπληρωματικά η συνέντευξη, μια από τις πλέον διαδεδομένες μέθοδος συλλογής δεδομένων στις ποιοτικές έρευνες. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις από τα 3 πρόσωπα υποδοχής μιας συγκεκριμένης βάρδιας, δεδομένου ότι είχε αναπτυχθεί μεταξύ μας μια σχέση συνεργασίας και εκτίμησης.

Σύμφωνα με τον Βάμβουκα (2010) η συνέντευξη είναι η μέθοδος της επιστημονικής έρευνας που στηρίζεται στην λεκτική επικοινωνία δυο ή περισσότερων ατόμων με στόχο τη συλλογή πληροφοριών για το θέμα που απασχολεί και διερευνάει ο ερευνητής. Για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη η οποία χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων και παρουσιάζει μια ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων καθώς και την προσθήκη ή αφαίρεση ερωτήσεων ανάλογα με την πορεία της συνέντευξης.

Στη συνέχεια έγινε μια σημασιολογική ανάλυση περιεχομένου στα δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις με τα πρόσωπα υποδοχής του ΜμΣ. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας που αφορά στην απόδοση νοήματος στα εμπειρικά δεδομένα που έχουν συγκεντρωθεί μέσω των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν. Η απόδοση νοήματος αναδύεται μέσα από τη συστηματική επεξεργασία του ερευνητικού υλικού που περιλαμβάνει την ομαδοποίηση, κατηγοριοποίηση και θεωρητικοποίηση των δεδομένων με στόχο την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων.

4.3 Δείγμα

Για την υλοποίηση της μελέτης πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις στο χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού κατά το χρονικό διάστημα από τον Οκτώβριο 2019 μέχρι και τις αρχές Μαρτίου 2020, μια φορά την εβδομάδα με την ενεργή συμμετοχή μου σε μια συγκεκριμένη βάρδια που λάμβανε ώρα πάντα την ίδια ημέρα της εβδομάδας και τις ίδιες ώρες (10.00π.μ – 13.00μ.μ). Ο αριθμός των επισκέψεων-συμμετοχών ανήλθε συνολικά στις 20. Το δείγμα των παρατηρήσεων είναι τα παιδιά που επισκέφτηκαν το χώρο κατά το διάστημα αυτό.

4.3.1 Χαρακτηριστικά δείγματος

Ως προς τα χαρακτηριστικά του δείγματος αυτό αφορά στην ηλικιακή ομάδα παιδιών από 0 έως 4 ετών που επισκέφθηκαν το Μεγάλο Μας Σπίτι κατά τη διάρκεια της παρουσίας μου εκεί. Ο μικρότερος ηλικιακά επισκέπτης του Μεγάλου μας Σπιτιού ήταν ένα αγόρι μόλις 30 ημερών και το μεγαλύτερο ένα αγόρι 4 ετών.

Ο συνολικός αριθμός επισκεψιμότητας παιδιών του Μεγάλου Μας Σπιτιού το παραπάνω διάστημα ανήλθε στα 242. Σημειώνεται, ότι κατά τους μήνες Οκτώβριο – Νοέμβριο 2019 σημειώθηκε η μεγαλύτερη αριθμητική παρουσία παιδιών, κατά την πρωινή αυτή βάρδια με μέγιστο αριθμό τα 24 παιδιά, ενώ κατά το μήνα Φεβρουάριο παρατηρήθηκε η χαμηλότερη επισκεψιμότητα που ανήλθε στον αριθμό των 5 παιδιών. Ο χαμηλός αυτός αριθμός ίσως να οφείλεται στην απότομη έξαρση της εποχιακής γρίπης (H1N1) που είναι πιθανόν να λειτούργησε ανασταλτικά για την επίσκεψη των παιδιών στο χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι το Μεγάλο μας Σπίτι είναι ένας θεσμός ανοιχτός στην κοινότητα και μια από τις βασικές του αρχές είναι η διατήρηση της ανωνυμίας των παιδιών που υποδέχεται. Ως εκ τούτου δεν υπάρχουν στοιχεία για τα δημογραφικά ή άλλα χαρακτηριστικά του δείγματος. Κατά την είσοδο του παιδιού στο χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού το μόνο που ζητείται είναι το μικρό όνομα του παιδιού και το είδος του δεσμού με το πρόσωπο που το συνοδεύει (μητέρα, πατέρα, γιαγιά, κ.λ.π). Η ηλικία του παιδιού αναγράφεται στο έντυπο που συμπληρώνεται ανώνυμα από τους συνοδούς που τηρείται για στατιστικούς λόγους. Σ' αυτό αναγράφεται επίσης το μικρό όνομα του παιδιού, η σχέση που το συνδέει με το άτομο που το συνοδεύει καθώς και η πληροφορία αν επισκέπτονται το Μεγάλο Μας Σπίτι για πρώτη φορά ή όχι. Ωστόσο, κάποια στοιχεία θα μπορούσαν να αναφερθούν ως προϊόντα παρατήρησης. Συγκεκριμένα, τις ημέρες όπου το Μεγάλο Μας Σπίτι λειτουργεί κατά τις πρωινές ώρες (Δευτέρα και Παρασκευή) τα παιδιά συνοδεύονταν πιο συχνά από παππούδες / γιαγιάδες ή πρόσωπα που τα φροντίζουν ενώ κατά τις απογευματινές ώρες λειτουργίας του η παρουσία των γονέων είναι συχνότερη. Η γονεϊκή παρουσία είναι πιο συχνή και στις απογευματινές βάρδιες του Σαββάτου. Επίσης, όταν τα παιδιά συνοδεύονται από τους γονείς τους, τις περισσότερες φορές είναι μαζί τους η μητέρα και λιγότερο συχνά ο πατέρας. Υπάρχουν βεβαίως περιπτώσεις όπου και οι δυο γονείς συνοδεύουν το παιδί τους κατά την παραμονή τους στο Μεγάλο Μας Σπίτι.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Το Μεγάλος μας Σπίτι.

Σε αυτό το πρώτο κεφάλαιο του ερευνητικού μέρους της παρούσας μελέτης θα παρουσιαστεί το πεδίο της έρευνας που είναι το Μεγάλο μας Σπίτι.

1.1. Η δημιουργία του Μεγάλου Μας Σπιτιού.

Το 2015 μια ομάδα επαγγελματιών από το χώρο της ψυχικής υγείας με επίκεντρο του ενδιαφέροντος τους το παιδί και κύριο μέλημα τους την πρόληψη, ιδρύουν το Μεγάλο Μας Σπίτι (ΜμΣ), που αποτελεί ένα χώρο υποδοχής, συναντήσεων και πρώιμης κοινωνικοποίησης που απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 0-4 ετών, συνοδευόμενα από τους γονείς τους ή άλλα οικεία τους πρόσωπα. Η ιδέα είναι εμπνευσμένη από το Πράσινο Σπίτι, μια παρόμοια δομή στο Παρίσι που αποτελεί έργο της γνωστής Γαλλίδα ψυχαναλύτριας Francoise Dolto («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Η δημιουργία του Μεγάλου Μας Σπιτιού είναι εξαιρετικά σημαντική, αν αναλογιστεί κανείς ότι δημιουργήθηκε σε μια περίοδο όπου η Ελλάδα βίωνε μια βαθύτατη οικονομική κρίση με πολλές κοινωνικές επιπτώσεις που συνοδεύονταν από την κρίση κοινωνικών, πολιτικών και ηθικών αξιών. Μια κρίση που χαρακτηρίστηκε από οικονομικές ανισότητες που με τη σειρά τους ανέδειξαν και ενέτειναν φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, φτώχειας, ανισότητα στις ευκαιρίες. Μια περίοδο όπου επηρεάστηκε όλος ο πληθυσμός αλλά που οι ευάλωτες ομάδες επλήγησαν ακόμα περισσότερο, σε δραματικό βαθμό. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η ανάγκη για κοινωνική μέριμνα και πρόνοια ήταν αυξημένη και επιτακτική ενώ την ίδια στιγμή η προσφορά υποστηρικτικών μέτρων από την πλευρά της πολιτείας ήταν αποσπασματική με αρκετές διοικητικές δυσλειτουργίες (Μητράκος, 2018).

Σε τέτοιες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες όπου ο κοινωνικός ιστός αποδιαρθρώνεται και η κοινωνική συνοχή απειλείται, εγχειρήματα όπως αυτό του Μεγάλου Μας Σπιτιού έχουν ανεκτίμητη αξία και σπουδαιότητα. Το Μεγάλο Μας Σπίτι είναι ένας θεσμός ανοιχτός στην κοινότητα χωρίς καμία οικονομική υποχρέωση, το οποίο υποδέχεται όλα τα παιδιά από τη γέννησή τους μέχρι την ηλικία των 4 ετών, ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, θρησκείας, οικονομικής δυνατότητας, κοινωνικής τάξης. Μοναδική προϋπόθεση είναι η

ηλικία των παιδιών και η υποχρεωτική παρουσία του ενήλικα συνοδού του κατά την παραμονή τους στο χώρο του Μεγάλου μας Σπιτιού.

Το Μεγάλο μας Σπίτι βρίσκεται λίγο έξω από την καρδιά της Αθήνας, στους Αμπελοκήπους στο Πάρκο για το Παιδί και τον Πολιτισμό, σε έναν χώρο που παραχωρήθηκε από το Δήμο της Αθήνας. Ένα μέρος όπου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας δημιουργικός πολυχώρος που σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε αποκλειστικά για τα μικρά παιδιά της πόλης, καθώς πλαισιώνεται από το πάρκο, τη βρεφική βιβλιοθήκη του Δήμου Αθηναίων και λίγο πιο κάτω την παιδική χαρά. Το Μεγάλο Μας Σπίτι αντανakλά την κοινωνική ευαισθησία των δημοτικών αρχών και την στήριξη του οράματος της ομάδας του Μεγάλου Μας Σπιτιού για μια κοινωνική προσφορά στον τομέα της πρόληψης, απευθυνόμενο στις πιο μικρές ηλικιακές ομάδες του πληθυσμού.

Η αρχική ομάδα δημιουργίας του Μεγάλου Μας Σπιτιού απαρτιζόταν από επαγγελματίες που δραστηριοποιούνταν στο χώρο της ψυχικής υγείας. Κύριο μέλημα τους ήταν το παιδί, η φροντίδα του και κυρίως η υγιής ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα της πρόληψης. Βασική πηγή έμπνευσης της παραπάνω ομάδας ήταν ο επιστημονικός λόγος της Francoise Dolto καθώς και το Πράσινο Σπίτι, που αποτέλεσε *«το απόσταγμα της μακρόχρονης ψυχαναλυτικής πρακτικής της»*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από την Ελισάβετ Κούκη (*«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019, σελ. 25).

Στο πνεύμα της Francoise Dolto και με έμπνευση από το Πράσινο Σπίτι, η ομάδα των Αθηνών υλοποιεί το όραμα της και ιδρύει το Σωματείο για την Πρώτη Παιδική Ηλικία και τη Γονεϊκότητα το Μεγάλο Μας Σπίτι προσαρμοσμένο και ανταποκρινόμενο στις ανάγκες της Ελληνικής πραγματικότητας, φέροντας τη δική του ξεχωριστή ταυτότητα και εντελώς καινοτόμο στα ελληνικά δεδομένα. Η επιλογή του ονόματος ήταν δύσκολή, καθώς υπήρχε η επιθυμία το όνομα να σηματοδοτεί τη σύνδεση με το Πράσινο Σπίτι και τη φιλοσοφία του, αλλά ταυτόχρονα να αντανakλά την αυτονομία και διαφορετικότητά του από αυτό. Η Χριστίνα Ιωσηφίδου, από τα ιδρυτικά μέλη του Μεγάλου Μας Σπιτιού αναφέρει: *«Καταλήξαμε στο «Το Μεγάλο Μας Σπίτι». Ένα όνομα που παραπέμπει στο μέγαλωμα, σε έναν χώρο ψυχικό που διευρύνεται, και σε ένα πέρασμα στην κοινωνία»* (Κανελλοπούλου, 2018, σελ.401).

Σε μια πρώτη γενική περιγραφή, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το Μεγάλο Μας Σπίτι είναι ένας χώρος σχεδιασμένος με επίκεντρο το παιδί ηλικίας 0-4 ετών που ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά του. Εδώ το παιδί έχει κυρίαρχη θέση, αναγνωρίζεται ως υποκείμενο, με την δική του ξεχωριστή προσωπικότητα και τις δικές του επιθυμίες. Τα πρόσωπα υποδοχής που βρίσκονται στο χώρο και υποστηρίζουν τη λειτουργία και το έργο του Μεγάλου Μας Σπιτιού απευθύνονται προς το παιδί αναγνωρίζοντας τις ξεχωριστές του ανάγκες και σεβόμενοι τον ιδιαίτερο ρυθμό που το κάθε μοναδικό παιδί έχει, ώστε να αναδειχθούν και να αναγνωριστούν οι πτυχές της προσωπικότητάς του, συμβάλλοντας στην υγιή ψυχική του ανάπτυξη.

1.2. Τί είναι το Μεγάλο μας Σπίτι

Το Μεγάλο μας Σπίτι είναι μια δομή ανοιχτή στην κοινότητα όπου υποδέχεται παιδιά ηλικίας 0-4 ετών συνοδευόμενα από τους γονείς του ή άλλα οικεία για αυτά πρόσωπα. Στο χώρο του ΜμΣ τα παιδιά και οι γονείς τους έχουν τη δυνατότητα να περάσουν όμορφα και να διασκεδάσουν. Μέσα σε μια ζεστή και ανάλαφρη ατμόσφαιρα και σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης που του παρέχει η αδιάλειπτη παρουσία του γονέα, το παιδί ενθαρρύνεται να κάνει τα πρώτα του κοινωνικά βήματα και να συναντήσει άλλα παιδιά ή ενήλικες να αλληλεπιδράσει πάντα με τον δικό του τρόπο και στον δικό του προσωπικό ρυθμό. Όλα τα παραπάνω επιτυγχάνονται μέσα από το ελεύθερο και αυθόρμητο παιχνίδι των παιδιών, καθώς αυτό θεωρείται το κυριότερο μέσο για την ανάπτυξη και εξέλιξη τους

<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1>

Το Πράσινο Σπίτι και το Μεγάλο μας Σπίτι είναι δυο δομές που ενθαρρύνουν και προάγουν την διαφορετικότητα. Πιο συγκεκριμένα το Μεγάλο μας Σπίτι είναι ένας χώρος που υποδέχεται και φιλοξενεί την διαφορετικότητα και την ετερότητα που χαρακτηρίζει όχι μόνο τους μικρούς του επισκέπτες αλλά και τους γονείς τους ή τα συνοδά πρόσωπα καθώς και τα πρόσωπα υποδοχής. Εδώ η μοναδικότητα κάθε ανθρώπινου όντος, ανεξαρτήτως ηλικίας αναγνωρίζεται και χαίρει ιδιαίτερου σεβασμού. Το κάθε παιδί αναγνωρίζεται στην ατομικότητά του και ενθαρρύνεται να είναι διαφορετικό από τα άλλα παιδιά. Επίσης, ενθαρρύνεται και υποστηρίζεται η προσπάθεια των γονέων και των παιδιών προς την αυτονομία τους. Καθώς αναγνωρίζεται ότι η διαδικασία της διαφοροποίησης, της αυτονομίας και του αποχωρισμού είναι δύσκολη τόσο για το παιδί

όσο και για τους γονείς του, το ΜμΣ αποτελεί ένα πλαίσιο όπου εισάγονται σταδιακά στη δυνατότητα να είναι μεταξύ τους αυτόνομοι, ακολουθώντας ο καθένας το δικό του ξεχωριστό ρυθμό. Στο Μεγάλο μας Σπίτι το παιδί θα βρει μια ατμόσφαιρα ζεστή που θα θυμίζει αυτή της οικογένειας χωρίς όμως να είναι ακριβώς όπως μέσα στην οικογένεια. Είναι ένα διαφορετικό πλαίσιο που αγκαλιάζει τα παιδιά με τους γονείς τους για να συνδεθούν, να διαφοροποιηθούν, να αυτονομηθούν, να διασκεδάσουν, να χαλαρώσουν και να περάσουν καλά («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Το Μεγάλο μας Σπίτι αποτελεί ένα χώρο πρώιμης κοινωνικοποίησης όπου το παιδί, σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης που διασφαλίζονται μέσα από την παρουσία του ενήλικα συνοδού του έρχεται για πρώτη φορά σε έναν κοινωνικό χώρο έχοντας την δυνατότητα να συναντήσει άλλα παιδιά και να κάνει τα πρώτα του κοινωνικά βήματα. Το παιδί έχει τη δυνατότητα να αποχωριστεί τους γονείς του όσο μπορεί και για όσο χρονικό διάστημα το αντέχει και να επιστρέψει σε αυτούς κάθε φορά που το επιθυμεί και το έχει ανάγκη. Είναι ένα μέρος όπου σχεδιάστηκε για να προετοιμάσει το παιδί για την κοινωνική του ζωή χωρίς να χάσει την ασφάλεια της ταυτότητάς του που του προσφέρει η παρουσία των γονέων του ή του οικείου του προσώπου. Κατά τη διάρκεια της παρουσίας τους στο Μεγάλο Μας Σπίτι, η παρουσία του ενήλικα συνοδού είναι υποχρεωτική και αδιάλειπτη. Ωστόσο, ενθαρρύνεται η παρουσία αυτή να είναι όσο γίνεται από απόσταση και να επιβεβαιώνεται μέσω του λόγου. Έτσι, το Μεγάλο μας Σπίτι είναι ένας ενδιάμεσος χώρος μεταξύ της οικογένειας και των επίσημων κοινωνικών δομών (πχ: Παιδικός Σταθμός, Νηπιαγωγείο) που θα κληθεί αργότερα να πάει το παιδί. Ένα μέρος όπου ενθαρρύνονται και ευνοούνται οι αποχωρισμοί του παιδιού από τη μητέρα, χωρίς να είναι επιβεβλημένοι, πάντα στο δικό τους ρυθμό, σε ένα πλαίσιο συναισθηματικής ασφάλειας και ηρεμίας. Η παραπάνω συνθήκη ανταποκρίνεται σε αυτό που υποστηρίζει ο Winnicott για την ικανότητα του να είναι κανείς μόνος με την παρουσία του άλλου («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Το ΜμΣ ως κοινωνικός χώρος διαθέτει τους δικούς του κανόνες που είναι αναγκαίοι για την εύρυθμη λειτουργία του. Σταδιακά το παιδί αντιλαμβάνεται ότι οι κανόνες αυτοί είναι υποχρεωτικοί από όλους και ότι ίσως αυτοί να διαφοροποιούνται από τους κανόνες που έχουν στη δική του οικογένεια. Παράλληλα η παρουσία των γονέων ενθαρρύνει τα πρώτα κοινωνικά βήματα του παιδιού τους και τη φυσική του ανάγκη να συναντήσει τον άλλον.

Είναι παρόντες κάθε φορά που το παιδί τους κάνει τα δικά του βήματα προς την αυτονομία του και ανοίγεται στον κόσμο που το περιβάλλει αποκτώντας νέες κοινωνικές δεξιότητες. Οι γονείς βιώνοντας μια τέτοια εμπειρία αισθάνονται μεγαλύτερη ασφάλεια και σιγουριά ότι το παιδί τους θα τα καταφέρει χωρίς τη δική τους παρουσία και σε ένα άλλο κοινωνικό πλαίσιο όπως αυτό του Παιδικού Σταθμού. (<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1>)

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το Μεγάλο μας Σπίτι αποτελεί ένα χώρο πρώιμης κοινωνικοποίησης που μπορεί να παραπέμπει σε παιδικό σταθμό χωρίς όμως να είναι. Η διαφοροποίησή του συνίσταται στην υποχρεωτική παρουσία του γονέα σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του παιδιού στο χώρο του Μεγάλου μας Σπιτιού και στο γεγονός ότι η εκπαίδευση των προσώπων υποδοχής που υποστηρίζουν τον θεσμό είναι ψυχαναλυτική.

Το Μεγάλο Μας Σπίτι, σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί χώρο παρατήρησης ή αξιολόγησης του μικρού παιδιού. Εδώ, υπάρχει ένα περιβάλλον που το παιδί καλείται να είναι ο εαυτός του, με τον τρόπο που το ίδιο επιλέγει να είναι, με όλη την μοναδικότητα και διαφορετικότητα που χαρακτηρίζει το κάθε ξεχωριστό παιδί για να μπορέσει να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί σε ένα ενεργό και δημιουργικό μέλος της κοινωνίας (Canu, 2009)

Το Μεγάλο μας Σπίτι δεν αποτελεί διαγνωστικό ή συμβουλευτικό κέντρο. Ωστόσο, η συμβολή του στην πρόληψη είναι καθοριστική. Είναι ένας χώρος πρώιμης πρόληψης και πρώιμης παρέμβασης, όπου τα παιδιά και οι γονείς τους συναντούν 3 πρόσωπα υποδοχής με ψυχαναλυτική εμπειρία ή ψυχαναλυτική ματιά. Τα πρόσωπα υποδοχής είναι διαφορετικά σε κάθε βάρδια, όπου με τη διακριτική τους παρουσία είναι πάντα ψυχικά και φυσικά διαθέσιμα να ανταποκριθούν σε ερωτήματα που πιθανόν να ανακύψουν είτε από τους γονείς είτε από τα ίδια τα παιδιά, με οποιονδήποτε τρόπο και αν αυτά εκφραστούν, λεκτικά ή συμβολικά. Είναι ένα πλαίσιο που ενθαρρύνεται και υποστηρίζεται η προληπτική εργασία με τα παιδιά, μέσα σε μια ατμόσφαιρα που ευνοεί το ψυχικό άνοιγμα των ανθρώπων, τη συνάντηση, το μοίρασμα, την επικοινωνία και επιτρέπει στο παιδί να εκφράσει μηνύματα που δεν μπορούν να ακούσουν και να κατανοήσουν οι γονείς του (Olivier, 2012).

Η Διονυσία Παναγίδου, ένα από τα πρόσωπα υποδοχής του Μεγάλου Μας Σπιτιού, στην ομιλία της τον Οκτώβριο του 2019 στο Συμπόσιο που οργάνωσε το Πράσινο Σπίτι στο Παρίσι αναφερόμενη στο ΜμΣ το περιέγραψε ως έναν κοινωνικό χώρο που παρέχει τη δυνατότητα στο παιδί και τους γονείς του να το επισκεφθούν και να το αξιοποιήσουν όσο συχνά θέλουν και με τον τρόπο που έχουν ανάγκη και επιθυμούν.

Το ζεστό και ανάλαφρο κλίμα που υπάρχει κατά την υποδοχή, η αμεσότητα, η εγγύτητα, η ψυχική διαθεσιμότητα των προσώπων υποδοχής συνθέτουν μια ατμόσφαιρα όπου οι γονείς και τα παιδιά τους έχουν τη δυνατότητα να διαπραγματευτούν στοιχεία του εαυτού τους. Οι γονείς ίσως ανακαλέσουν στιγμές από τη δική τους παιδική ηλικία ή να αναρωτηθούν για θέματα που συνδέονται με τον εαυτό τους, την ύπαρξή τους ή τη σχέση τους με το παιδί τους. Την ίδια στιγμή, οι γονείς έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με άλλους γονείς, να επικοινωνήσουν, να μοιραστούν την εμπειρία τους, την αγωνία τους, ερωτήματα ή προβληματισμούς που συνδέονται με την γονεϊκότητα. Το ΜμΣ ίσως να αποτελεί για τους γονείς μια διέξοδο στην καθημερινότητά τους, έναν χώρο να επανακοινωνικοποιηθούν και οι ίδιοι δίνοντας λύση στην απομόνωσή τους, έναν χώρο που μπορούν να επισκεφθούν απλά για να περάσουν καλά. Παράλληλα το ΜμΣ μπορεί να λειτουργήσει ανακουφιστικά για τους νέους γονείς καθώς τα πρόσωπα υποδοχής με τη ζωντανή τους παρουσία μπορούν να αφουγκραστούν τα συναισθήματά τους, τις αγωνίες τους και να ενσκήψουν στους προβληματισμούς τους. Έτσι το ΜμΣ είναι ένας χώρος που έχει επίκεντρο το παιδί και την ίδια στιγμή μπορεί να λειτουργήσει βοηθητικά και υποστηρικτικά και για τους γονείς (Παναγίδου, 2019, από το αρχείο του ΜμΣ).

Το Μεγάλο Μας Σπίτι είναι μια δομή ανοιχτή στην κοινότητα, την οποία μπορούν να επισκεφθούν οικογένειες με μικρά παιδιά μέχρι 4 ετών, για όση ώρα θέλουν και όσο συχνά το επιθυμούν. Σημειώνεται, ότι δεν χρειάζεται κάποιο ραντεβού ή προεγγραφή ούτε κάποιος συγκεκριμένος λόγος - αίτημα για την επίσκεψη στο Μεγάλο Μας Σπίτι. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το Μεγάλο Μας Σπίτι μπορεί να υποδεχθεί και υποψήφιους γονείς καθώς επίσης και συνοδά πρόσωπα που έχουν αναλάβει τη φροντίδα του παιδιού, όπως παππούδες, γιαγιάδες, θείοι, πρόσωπα φροντίδας (από το αρχείο του ΜμΣ).

1.3 Οι βασικές αρχές του Μεγάλου Μας Σπιτιού

Η λειτουργία του ΜμΣ, όπως παρουσιάζεται στην επίσημη ιστοσελίδα του στηρίζεται σε τρεις βασικές αρχές που αναλύονται παρακάτω

(<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1>)

1. Η ανωνυμία: Η ανωνυμία τηρείται με μεγάλο σεβασμό, καθώς κατά την είσοδο του παιδιού στο χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού ζητείται μόνο το μικρό του όνομα, το οποίο αναγράφεται στο πίνακα δίπλα από την είσοδο. Ένα ακόμα στοιχείο που ζητείται κατά την υποδοχή του παιδιού είναι το είδος του δεσμού που το συνδέει με το πρόσωπο που το συνοδεύει. Επίσης, το απόρρητο τηρείται με μεγάλη προσοχή και υπευθυνότητα για οτιδήποτε λέγεται ή γίνεται στο χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού.
2. Η υποχρεωτική παρουσία του ενήλικα συνοδού: Κατά τη διάρκεια της παραμονής του παιδιού στο Μεγάλο Μας Σπίτι η παρουσία του ενήλικα συνοδού είναι υποχρεωτική. Ο ενήλικας που συνοδεύει το παιδί δεν θα πρέπει να απουσιάσει και να το αφήσει μόνο του. Η παρουσία του θεωρείται, πέρα από υποχρεωτική, εξαιρετικά σημαντική καθώς δημιουργούν στο παιδί αισθήματα ασφάλειας και εμπιστοσύνης που το βοηθούν στο δικό του χρόνο και ρυθμό να αποχωριστεί τον ενήλικα που το συνοδεύει, να κάνει τα δικά του βήματα για να συναντήσει τον άλλον διαγράφοντας την πορεία προς την κοινωνικοποίησή του. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο το παιδί βιώνει τον αποχωρισμό σαν απώλεια και την ίδια στιγμή σαν ένα ακόμα βήμα προς την κατάκτηση της αυτονομίας του.
3. Σεβασμός στους κοινωνικούς κανόνες και τις απαγορεύσεις: Κατά την υποδοχή των παιδιών στο Μεγάλο Μας Σπίτι τα Πρόσωπα Υποδοχής τα ενημερώνουν για τους κοινωνικούς κανόνες του χώρου. Έτσι, πολύ σύντομα τα παιδιά ανακαλύπτουν ότι όλοι, μικροί και μεγάλοι τηρούν τους συγκεκριμένους κανόνες που είναι αναγκαίοι για να λειτουργεί απρόσκοπτα ο χώρος διασφαλίζοντας την ήρεμη και ασφαλή συνύπαρξη όλων των παρευρισκόμενων σε ένα πλαίσιο αμοιβαίας αναγνώρισης και σεβασμού. Με τον τρόπο αυτό δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να εσωτερικεύσουν τις απαγορεύσεις που πρέπει να τηρούν μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής τους ζωής. Στο Μεγάλο Μας Σπίτι υπάρχουν δυο απλοί κανόνες, ο ένας εκ των οποίων αφορά την κίνηση των τροχοφόρων στον μισό μόνο χώρο, που διαχωρίζεται με την κίτρινη

γραμμή. Ο δεύτερος κανόνας αφορά στην χρήση της αδιάβροχης ποδιάς για τα παιχνίδια με το νερό.

1.4 Δομή και Οργάνωση

Το Μεγάλο Μας Σπίτι είναι μια συλλογικότητα που χαρακτηρίζεται από έναν οριζόντιο τρόπο οργάνωσης και την παντελή απουσία οποιασδήποτε ιεραρχίας. Απαρτίζεται από μια ομάδα επιστημόνων που αποφασίζουν συλλογικά και δεν επιβάλλεται τίποτα απ'έξω. Η οργανωτική και διοικητική του δομή στηρίζεται στη συλλογικότητα που διαπνέει την ομάδα και χαρακτηρίζει την εν γένει φιλοσοφία του χώρου («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Το Μεγάλο μας Σπίτι λειτουργεί καθημερινά από Δευτέρα έως και Σάββατο με τριώρες βάρδιες από τα Πρόσωπα Υποδοχής (δυο πρωινά και δυο απογεύματα), εκτός Πέμπτης, όπου το κάθε πρόσωπο υποδοχής συμμετέχει σε μια μόνο βάρδια. Επίσης, μια Κυριακή το μήνα όλη η ομάδα του Μεγάλου Μας Σπιτιού συναντιέται για να συζητήσει οργανωτικά και διοικητικά ζητήματα, θέματα δράσεων και σχεδιασμού, καθώς και θέματα κλινικής εμπειρίας και προβληματισμού.

1.5. Πρόσωπα Υποδοχής

Τα Πρόσωπα Υποδοχής του ΜμΣ είναι η ομάδα των ανθρώπων που στηρίζουν τη λειτουργία και τους στόχους του και αποτελείται από 17 άτομα. Πρόκειται για επαγγελματίες που ασχολούνται με βρέφη και παιδιά (ψυχαναλυτές, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, παιδαγωγοί), οι οποίοι έχουν διαφορετική στάση από εκείνη που ακολουθούν στην επαγγελματική τους πρακτική. Τα πρόσωπα υποδοχής έχουν μια ψυχαναλυτική εκπαίδευση χωρίς όμως να είναι οπωσδήποτε ψυχαναλυτές. Επίσης, αφήνουν την επαγγελματική τους ταυτότητα εκτός του ΜμΣ διατηρώντας όμως την ψυχαναλυτική τους οπτική και κυρίως την ευαισθησία τους για την ύπαρξη του ασυνειδήτου. Σύμφωνα με την Anne-Marie Canu (2009) η οποία αναφερόμενη στο Πράσινο Σπίτι υποστηρίζει ότι είναι ένας χώρος όπου οι ψυχαναλυτές και οι μη ψυχαναλυτές μπορούν να δουλέψουν στον ίδιο χώρο έχοντας ισότιμο ρόλο με την προϋπόθεση ότι θα είναι ψυχικά παρόντες και ουσιαστικά διαθέσιμοι στα παιδιά που το επισκέπτονται και διανύουν κυρίως την προ-οιδιποδειακή φάση της ζωής τους. Είναι σημαντικό τα πρόσωπα υποδοχής εκτός από την ζωντανή τους παρουσία να είναι ανοιχτά στο ασυνείδητο τόσο των παιδιών και των συνοδών τους όσο και απέναντι στο δικό

τους. Σύμφωνα με τον Μοκό (1997) η ψυχαναλυτική εργασία είναι η τέχνη να ακούς αυτό που δεν λέγεται ή λέγεται βουβά, αποσιωπάται. Είναι η τέχνη της αποκωδικοποίησης και κατανόησης του απωθημένου λόγου. Είναι αυτό που σε μια ευρύτερη έννοια εμπεριέχεται στην οπτική των προσώπων υποδοχής του ΜμΣ και εκφράζεται μέσα από την προσπάθεια της βαθύτερης κατανόησης του μικρού παιδιού

Τα πρόσωπα υποδοχής είναι πάντα διαθέσιμα και γεμάτα κατανόηση να υποδεχτούν και να ακούσουν τα αιτήματα των παιδιών και των συνοδών τους με όποιο τρόπο και αν εκφράζονται, λεκτικά ή συμβολικά. Προσπαθούν να είναι ανοιχτά σε όσα λέγονται ή σε εκείνα που αποσιωπώνται, σε όσα διαμείβονται κατά την παραμονή των παιδιών και των συνοδών τους στο χώρο.

Τα πρόσωπα υποδοχής επιδιώκουν να δημιουργήσουν μια ατμόσφαιρα που να παραπέμπει στην οικειότητα και τη ζεστασιά του σπιτιού, χωρίς ωστόσο να είναι το σπίτι. Να δημιουργήσουν μια ελαφρότητα κατά την υποδοχή με την έννοια που της έδινε η Dolto, όπου οι άνθρωποι να αισθάνονται άνετα να μιλήσουν, να μοιραστούν εμπειρίες προβληματισμούς, να αναρωτηθούν για πράγματα που τους αφορούν και ίσως να μην είχαν σκεφθεί εάν δεν είχαν περάσει από το χώρο του ΜμΣ.

Στόχος της ομάδας είναι να δημιουργηθεί ένας χώρος συναντήσεων και ανταλλαγών, όπου θα ενθαρρύνονται οι αποχωρισμοί, θα υποστηρίζεται και θα διευκολύνεται τη μετάβαση του παιδιού σε άλλες κοινωνικές δομές όπως είναι ο χώρος του Παιδικού Σταθμού, **«ώστε να πάρει το παιδί την κοινωνία με καλό μάτι»**, σύμφωνα με την Dolto (όπως αναφέρεται στο Η Εποχή, 6/5/2019: "Για να πάρει το παιδί την κοινωνία με καλό μάτι". <http://epohi.gr/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%B5...>)

Η παρουσία των προσώπων υποδοχής στο χώρο είναι διαρκής και πάντα διακριτική. Το ΜμΣ είναι ένας χώρος όπου η σχέση του παιδιού με τον γονιό του διαφαίνεται και αναδεικνύεται εύκολα. Για το λόγο αυτό η προσέγγιση τους από το πρόσωπο υποδοχής θα πρέπει να γίνεται με μεγάλη προσοχή και διακριτικότητα. Τα πρόσωπα υποδοχής δεν παρεμβαίνουν παρά μόνο αν τους ζητηθεί ή αν κρίνουν ότι είναι αναγκαίο να παρέμβουν. Σύμφωνα με τον Dennis Vass (όπως αναφέρεται στο «Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019, σελ.39) *«το πρόσωπο υποδοχής παρεμβαίνει με τον λόγο, όταν ο χώρος ανάμεσα στο παιδί και το κηδεμονικό πρόσωπο είναι πάρα πολύ μεγάλος ή πάρα πολύ στενός»*. Στην περίπτωση αυτή το πρόσωπο υποδοχής λειτουργεί ως τρίτος

στη δυαδική σχέση που έχει το παιδί με τον γονιό του ή κάποιο άλλο άτομο που το συνοδεύει.

Ο Ferenczi (όπως αναφέρεται στη Dumas 1997,1999) υποστήριξε ότι το πρόσωπο υποδοχής θα πρέπει να μπορεί να διαχειρίζεται τις ιστορίες και τα βιώματα των επισκεπτών που αναδύονται και μοιράζονται μαζί του με τέτοιο τρόπο ώστε να μην φορτίζεται και εμπλέκεται συναισθηματικά. Επίσης, αναγνώριζε ότι είναι σημαντικό το πρόσωπο υποδοχής να απευθύνεται στο παιδί με ισότιμο τρόπο μιλώντας του για αυτά που ο ίδιος παρατηρεί και για όσα μοιράζεται μαζί του το πρόσωπο που το συνοδεύει.

Σύμφωνα με τη Μισέλ Μεξμ το πρόσωπο υποδοχής είναι εκείνο που αναλαμβάνει την ευθύνη της συνάντησης. Την εμπειρία αυτή τη βιώνει με τον δικό του τρόπο και μπορεί να μοιραστεί κάτι που το απασχολεί με τα άλλα πρόσωπα υποδοχής της βάρδιας του. («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Τα πρόσωπα υποδοχής απευθύνονται στα παιδιά ως υποκείμενα που έχουν την δική τους επιθυμία. Την αναγνωρίζουν έμπρακτα, επιτρέπουν στα παιδιά να τη ζήσουν όσο πιο καλά γίνεται, σε μια συνθήκη που υποστηρίζει και ενθαρρύνει τη διαφοροποίηση τους από τους γονείς τους. Αυτό αποτελεί το στοιχείο εκείνο που αναδεικνύει τη μοναδικότητα του χώρου, συνεισφέροντας σε θεραπευτικά αποτελέσματα τα οποία επιτυγχάνονται επειδή τα πρόσωπα υποδοχής απευθύνονται στα παιδιά ως υποκείμενα, με ξεχωριστή προσωπικότητα και επιθυμίες.

Σημειώνεται, ότι κάθε πρόσωπο υποδοχής συμμετέχει σε μια μόνο βάρδια. Αυτό δίνει τη δυνατότητα και την ευελιξία στα παιδιά και τους συνοδούς τους να επιλέξουν να έρθουν την ημέρα που πραγματικά επιθυμούν. Ακόμα και αν δημιουργηθεί μια ένταση μεταξύ του παιδιού και του συνοδού ή ανάμεσα στο παιδί και κάποιο άλλο παιδί, αυτό δεν θα μεταφερθεί στην επόμενη βάρδια. Ποτέ δυο ημέρες δεν είναι ίδιες. Η κάθε ημέρα έχει μια δική της δυναμική, μια ξεχωριστή ατμόσφαιρα. Η ομάδα ποτέ δεν είναι η ίδια, καθώς η παρουσία διαφορετικών ατόμων σε κάθε βάρδια συνθέτουν μια διαφορετική ατμόσφαιρα με τη δική της δυναμική. Είναι η αρχή του κοινωνικού κόσμου του παιδιού, μέσα στο οποίο θα συναντήσει άλλα παιδιά, άλλους ενήλικες.

Η διαφορετική ομάδα των προσώπων υποδοχής κάθε βάρδιας έχει και μια άλλη πρακτική αξία. Δεν επιτρέπει την μεταβίβαση σε ένα πρόσωπο. Σύμφωνα με τις ψυχαναλυτικές αναφορές η μεταβίβαση αφορά «το σύνολο των ασυνείδητων αντιδράσεων του

θεραπευόμενου προς τον θεραπευτή κατά την ψυχαναλυτική διαδικασία» (Λάγιου-Λιγνού, 2011, σελ.311). Ωστόσο, το ΜμΣ δεν αποτελεί χώρο ενός ψυχαναλυτικού γραφείου, ούτε ακολουθεί μια θεραπευτική διαδικασία, παρόλο που παρατηρούνται θεραπευτικά αποτελέσματα. Εδώ οι όποιες μεταβιβάσεις μπορεί να γίνονται αφορούν το χώρο. Σύμφωνα με τον Neyrand (όπως αναφέρεται στην Dumas, 1997,1999) ο ίδιος ο χώρος υποστηρίζει την μεταβίβαση καθώς αποτελεί ένα πλαίσιο στο οποίο ενθαρρύνονται οι σχέσεις και αλληλεπιδράσεις και επιτρέπει στις όποιες συναισθηματικές εντάσεις ανακύψουν να εξελιχθούν και να μετουσιωθούν σε λόγια ή πράξεις.

1.6. Θεμελιώδεις έννοιες : Υποδοχή και πρόληψη

1.6.1 Υποδοχή

Η υποδοχή και η πρόληψη είναι δυο θεμελιώδεις έννοιες που συνδέονται μεταξύ τους και αποτελούν σημαντικές συνιστώσες της φιλοσοφίας και της λειτουργίας του Μεγάλου μας Σπιτιού. Το Μεγάλο μας Σπίτι είναι ένας χώρος όπου το κοινωνικό συναντιέται με την παιδαγωγική και τη ψυχανάλυση, καθώς είναι ένας χώρος υποδοχής ανοιχτός στην κοινότητα, που απευθύνεται σε πολύ μικρά παιδιά ηλικίας 0-4 ετών μαζί με τους ενήλικους συνοδούς τους, ένας χώρος όπου η παρουσία της ψυχανάλυσης είναι διάχυτη και αισθητή.

Στο Μεγάλο μας Σπίτι η υποδοχή είναι πολύ σημαντική και αποτελεί τη βασική λειτουργία του χώρου. Στη διαδικασία της υποδοχής υπάρχουν κάποιες συνιστώσες καθοριστικής σημασίας. Η πρώτη είναι τα πρόσωπα υποδοχής που στην ουσία στηρίζουν την λειτουργία αυτή και η δεύτερη είναι η ατμόσφαιρα που δημιουργείται στο χώρο του Μεγάλου μας Σπιτιού. Επίσης, στη διαδικασία της υποδοχής συμμετέχουν και τα συνοδά πρόσωπα, που με τη σειρά τους και τον δικό τους ξεχωριστό τρόπο υποδέχονται τα άλλα παιδιά και τους άλλους συνοδούς. Η υποδοχή είναι ένας συγκερασμός των παραπάνω στοιχείων, επιτελείται από τα πρόσωπα υποδοχής, κατά κύριο λόγο σε ένα χώρο που προσφέρεται και σε μια ατμόσφαιρα που χαρακτηρίζεται από όλα όσα συμβαίνουν κατά την παρουσία των μικρών παιδιών, των συνοδών τους και των προσώπων υποδοχής. Γίνεται αντιληπτό, ότι η υποδοχή είναι μια ζωντανή, δυναμική διαδικασία που αποτυπώνει το καθημερινό και το απρόοπτο της κάθε ξεχωριστής συνάντησης, της κάθε διαφορετικής ημέρας και διαφορετικής ομάδας.

Συχνά αναδύεται το ερώτημα τι ακριβώς είναι η υποδοχή και πώς αυτή ορίζεται στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του ΜμΣ.

Η υποδοχή σημαίνει σε ένα πρώτο επίπεδο τη φιλοξενία των μικρών παιδιών και των ενήλικων συνοδών τους στο χώρο του ΜμΣ, κατά την παραμονή τους εκεί. Σύμφωνα με την Αγγελική Συλλιγαρδάκη η υποδοχή είναι η διάθεση για ένα καλωσόρισμα, μια γνωριμία με τους επισκέπτες με τέτοιο τρόπο ώστε να αισθανθούν ότι η παρουσία τους στο χώρο είναι καλοδεχούμενη και επιθυμητή. Ωστόσο, στο ΜμΣ η έννοια της υποδοχής σημαίνει πολλά παραπάνω. Εδώ τα πρόσωπα υποδοχής υποδέχονται τα μικρά παιδιά με τους συνοδούς τους με όλα εκείνα τα ξεχωριστά που φέρει ο καθένας, με όλα τα συναισθήματα που νιώθουν, τα βιώματά τους, την προσωπική ιστορία τους, όποιοι και αν είναι, ανεξαρτήτου ηλικίας (παιδιά ή ενήλικοι συνοδοί). Υποδοχή σημαίνει φιλοξενία της διαφορετικότητας και της ετερότητας και συνδέεται με την φιλοξενία της υποκειμενικότητας και της μοναδικότητας του κάθε ατόμου («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Η υποδοχή σηματοδοτείται με το που περνάει κάποιος το κατώφλι του Μεγάλου μας Σπιτιού. Εκεί, ένα από τα πρόσωπα υποδοχής καλωσορίζει τους επισκέπτες και συστήνεται με το μικρό του όνομα. Στη συνέχεια απευθύνεται προς το μικρό παιδί και ρωτάει το όνομα του, σε όποια ηλικία και αν είναι, ακόμα και αν το παιδί είναι πολύ μικρό και δεν είναι σε θέση να απαντήσει. Το πρόσωπο υποδοχής ρωτάει το συνοδό για τη σχέση που το συνδέει με το παιδί και συστήνει και τα άλλα πρόσωπα υποδοχής της βάρδιας. Στη συνέχεια παρουσιάζεται ο χώρος και οι λειτουργίες του καθώς και οι κανόνες που υπάρχουν. Αυτοί συνίστανται α) στην κίνηση των τροχοφόρων μέχρι την κίτρινη γραμμή και β) την υποχρεωτική χρήση της αδιάβροχης ποδιάς για το παιχνίδι με το νερό. Επίσης, διευκρινίζεται στους επισκέπτες ότι η παρουσία του ενήλικα συνοδού είναι υποχρεωτική σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του μικρού παιδιού στο ΜμΣ.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί η σημασία του ονόματος του κάθε παιδιού και ο τρόπος με τον οποίο αναφέρονται σε αυτό τα πρόσωπα υποδοχής κατά την είσοδο του στο χώρο. Όπως αναφέρθηκε λίγο παραπάνω, το πρόσωπο υποδοχής απευθύνεται στο μικρό παιδί, ανεξαρτήτως ηλικίας για να το ρωτήσει το όνομά του, ακόμα και όταν το επίπεδο της γλωσσικής του ανάπτυξης δεν του επιτρέπει να απαντήσει. Η τακτική αυτή προκαλεί συνήθως εντύπωση στους γονείς δεδομένου ότι οι ενήλικες τις περισσότερες φορές μιλούν για τα μικρά παιδιά χωρίς όμως να απευθύνονται σε αυτά. Ο Winnicott (1976) έλεγε ότι στο ξεκίνημα της ζωής του κάθε ανθρώπου δεν υπάρχει αυτό που λέμε «μωρό», καθώς δεν μπορεί να υπάρξει μόνο του γιατί αποτελεί τμήμα μιας σχέσης. Πρόκειται για

τη δυάδα μητέρας -παιδιού που στην αρχή είναι αδιαχώριστη και σιγά σιγά διαφοροποιείται. Έτσι, όταν το πρόσωπο υποδοχής απευθύνεται προς το παιδί για να ρωτήσει το όνομα του, το αναγνωρίζει ως ένα ξεχωριστό υποκείμενο με τη δική του προσωπικότητα, που φέρει τη δική του ταυτότητα και τις δικές του επιθυμίες. Σύμφωνα με την Dolto (1999) το μικρό όνομα του κάθε ανθρώπου είναι αποφασιστικής σημασίας καθώς εξασφαλίζει τη ναρκισσιστική συνοχή του υποκειμένου. Το όνομα συνδέεται με το σώμα του ατόμου και την παρουσία του άλλου και βοηθάει στη διαμόρφωση της εικόνας του σώματος.

Έτσι με την αναφορά στο όνομα του παιδιού, γίνεται μια πρώτη διαφοροποίηση από το γονιό, αναγνωρίζοντας μια υποκειμενικότητα μοναδική. Το όνομα του παιδιού γράφεται στον πίνακα που υπάρχει ακριβώς δίπλα στην είσοδο του χώρου, το οποίο αναγνωρίζεται και ακούγεται από όλους τους παρευρισκόμενους στο χώρο. Αυτό έχει και μια ακόμα συμβολική αξία καθώς το συλλογικό υποδέχεται το ατομικό.

Η υποδοχή στο ΜμΣ είναι συνυφασμένη με την έννοια της διαθεσιμότητας. Αυτό σημαίνει ότι το πρόσωπο υποδοχής με τη φυσική και ψυχική του παρουσία είναι διαθέσιμο για το μικρό παιδί και τον ενήλικα συνοδό του, είναι πάντα εκεί χωρίς να υπάρχει ένας συγκεκριμένος στόχος. Τα παιδιά και οι συνοδοί τους αν αισθανθούν την ανάγκη να αξιοποιήσουν την παρουσία του, να μπορούν να το κάνουν. Επίσης η παρουσία του προσώπου υποδοχής θα πρέπει να είναι διακριτική και να αναγνωρίζει την ατομικότητα του άλλου, δίνοντας του όλη την ελευθερία και επιλογή να αλληλεπιδράσει ή όχι με τους άλλους και να αποφασίσει το ίδιο τη στάση που θα κρατήσει απέναντι σε μια συλλογικότητα. Σύμφωνα με την Εύη Κατάκη, πρόσωπο υποδοχής του Μεγάλου Μας Σπιτιού *«δεν είναι όλοι έτοιμοι να συναντήσουν τον άλλον. Αυτό μπορεί να εκφράζεται με διάφορους τρόπους: μικρά παιδιά που δεν ανταποκρίνονται στο βλέμμα ή στα λόγια, γονείς με άκαμπτη στάση που πιθανά εκφράζουν συμπαγείς και αδιαπραγμάτευτες ιδεολογίες σε σχέση με τη διαπαιδαγώγηση»* («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019, σελ. 39).

Το στοιχείο αυτό αναδεικνύει κάποια συναισθήματα που δημιουργούνται κατά την υποδοχή και συνδέονται με την αγωνία και αβεβαιότητα για το εάν θα υπάρξει επόμενη συνάντηση με τους ανθρώπους που επισκέπτονται το ΜμΣ και ιδιαίτερα με εκείνους που δείχνουν να αντιμετωπίζουν κάποιες δυσκολίες. Είναι σημαντικό κατά την υποδοχή να

υπάρχει, μια χαλαρότητα και ένα κλίμα πρόσφορο και ευνοϊκό για μια εν δυνάμει συνάντηση με τον άλλο. Ίσως η συνάντηση αυτή να μην πραγματοποιηθεί στην πρώτη επίσκεψη και να γίνει σε έναν δεύτερο χρόνο, σε κάποια άλλη βάρδια, με άλλη ομάδα, με άλλη δυναμική. Ίσως και όχι. Όπως αναφέρεται από την Εύη Κατάκη είναι σημαντικό κατά την υποδοχή να δημιουργείται χώρος όχι μόνο στον εσωτερικό κόσμο και ψυχισμό του ενός ατόμου και του άλλου, αλλά να δημιουργείται ένας χώρος ανάμεσα σε δυο ατομικότητες, ένας διυποκειμενικός χώρος όπου θα ενθαρρύνεται και θα ευνοείται η συνάντηση του ενός υποκειμένου με το άλλο («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Ο χώρος, με την οργάνωση και τη διαρρύθμισή του παίζει σημαντικό ρόλο στην επίτευξη των στόχων του ΜμΣ. Σε μια σύντομη περιγραφή του χώρου, θα μπορούσε να αναφερθεί ότι, αυτός αποτελείται από μια επιφάνεια 110τμ περίπου, όπου εκτός από τον μεγάλο χώρο δράσης και συνάντησης των παιδιών περιλαμβάνει έναν μικρό χώρο που είναι το γραφείο της ομάδας υποδοχής, καθώς και το χώρο για την αλλαγή της πάνας των παιδιών ή το θηλασμό που προσφέρει μια ιδιωτικότητα στα παιδιά και στις μητέρες.

Στον κύριο χώρο υπάρχει μια κίτρινη γραμμή η οποία διαχωρίζει το μέρος όπου μπορούν να κινηθούν τα τροχοφόρα παιχνίδια (πατίνια, αυτοκίνητα, ποδήλατα), από το υπόλοιπο που περιλαμβάνει τους νιπτήρες για τα παιχνίδια με το νερό καθώς και μια μεγάλη επιφάνεια με χαλί για τα παιχνίδια και τις συναντήσεις στο πάτωμα. Σημειώνεται, ότι στο χώρο υπάρχουν τρεις καναπέδες, εκ των οποίων ο ένας είναι περισσότερο απομονωμένος (μπροστά από το γραφείο) ενώ οι άλλοι δυο βρίσκονται στο χώρο με το χαλί. Ο χώρος χαρακτηρίζεται από μια απλότητα και προσφέρει άνεση και ασφάλεια στους επισκέπτες. Επίσης, είναι διαμορφωμένος με τέτοιο τρόπο που συνεισφέρει στην απρόσκοπτη λειτουργία του ΜμΣ, εξυπηρετώντας τους στόχους του. Για παράδειγμα, ο τρόπος που είναι τοποθετημένοι οι καναπέδες βοηθάνε ώστε η παρουσία του συνοδού προσώπου να χαρακτηρίζεται άλλοτε από εγγύτητα και άλλοτε από απόσταση, στοιχεία σημαντικά στη διαδικασία του αποχωρισμού και της αυτονομίας που ενθαρρύνουν το μικρό παιδί να κάνει τα βηματάκια του για να συναντήσει τον άλλον. Ακόμα, και η επιλογή των παιχνιδιών ανταποκρίνονται στην παραπάνω φιλοσοφία. Οι κ.κ. Μαλισόβα και Κονίδα αναφέρουν το παράδειγμα του ξύλινου σπιτιού, όπου το παιδί μπαίνοντας μέσα μπορεί να χωριστεί, να διαφοροποιηθεί από τη μαμά του που το περιμένει απ' έξω. Την ίδια στιγμή το ξύλινο αυτό σπιτάκι αποτελεί το σημείο, το όριο όπου δυο διαφορετικά

υποκείμενα συνδέονται μεταξύ τους μέσα από τον λόγο. Ακόμα και η σκάλα έχει τη σημασία της, όπου το παιδί ανεβαίνει, αφήνοντας τη μητέρα να το περιμένει στη βάση της σκάλας. Το παιδί έχοντας κάνει αυτό το βήμα του αποχωρισμού από τη μητέρα φτάνει στην κορυφή της σκάλας όπου συναντά την εικόνα του εαυτού του, εκεί που αντανακλάται το είδωλο του στον καθρέφτη επικυρώνοντας την υποκειμενική του υπόσταση. («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Η ατμόσφαιρα που υπάρχει στο χώρο κατά την υποδοχή είναι σημαντική. Όταν αυτή χαρακτηρίζεται από μια ελευθερία, εγγύτητα, ελαφρότητα με την έννοια της Dolto, ευνοεί το ψυχικό άνοιγμα των ανθρώπων που βρίσκονται στο χώρο. Μια τέτοια ατμόσφαιρα ευνοεί τις συναντήσεις, αλληλεπιδράσεις ανακαλύψεις του άλλου αλλά και του ίδιου του εαυτού. Όπως αναφέρει η Εύη Κατάκη με την έννοια της ελαφρότητας στην ατμόσφαιρα της υποδοχής υπονοείται μια απομάκρυνση και διαφοροποίηση από μια κλινική οπτική και προσέγγιση. Στο ΜμΣ αποφεύγεται η δημιουργία προτύπων συμπεριφορών για τα παιδιά καθώς και οποιαδήποτε συμβουλευτική στάση προς τους γονείς («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

1.6.2 Πρόληψη

Η πρόληψη αποτελεί θεμελιώδη έννοια της φιλοσοφίας του ΜμΣ και συνδέεται στενά με την υποδοχή έτσι όπως αυτή πλαισιώνεται και υλοποιείται μέσα στο ΜμΣ.

Ένα από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το ΜμΣ και έχει πολύ σημαντική συνεισφορά στην πρόληψη είναι η υποχρεωτική παρουσία του γονέα ή άλλου ενήλικα συνοδού σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του μικρού παιδιού στο ΜμΣ. Η συνθήκη αυτή δημιουργεί ένα πλαίσιο ασφάλειας και εμπιστοσύνης για το μικρό παιδί καθώς αισθάνεται ότι δεν απειλείται η ταυτότητα του, είναι ο εαυτός του και είναι ουσιαστικά εκεί με τον τρόπο που εκείνο επιθυμεί. Έτσι, ενθαρρύνεται η πορεία του παιδιού προς την διαφοροποίηση, την αυτονομία και τον αποχωρισμό από τον γονέα, καθώς έχει την ελευθερία που χρειάζεται, το χώρο, τον χρόνο και με τον δικό του τρόπο και ρυθμό να κάνει τα πρώτα του βήματα προς την κοινωνία των συνομηλίκων του. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο επιτρέπεται στο μικρό παιδί να βιώσει τον αποχωρισμό όχι μόνο σαν απώλεια αλλά σαν μια κατάκτηση, ένα βήμα προς την αυτονομία του και την ανάπτυξή του.

Το ΜμΣ δεν αποτελεί ένα χώρο εκμάθησης του αποχωρισμού, παρόλο που ο αποχωρισμός καταλαμβάνει πολύ σημαντική θέση σε όσα διαδραματίζονται σε αυτό. Το παιδί μέσα στην ασφάλεια που του εμπνέει η μητρική αγκαλιά μπορεί να ενδιαφερθεί σιγά σιγά για όσα συμβαίνουν γύρω του. Να παρατηρήσει για παράδειγμα την παρουσία κάποιου άλλου παιδιού που βρίσκεται στην αγκαλιά της δικής του μητέρας χωρίς να νιώθει ότι απειλείται η ταυτότητά του και η σχέση του με τη δική του μητέρα, Σταδιακά νέες σχέσεις δημιουργούνται για το μικρό παιδί χωρίς όμως να χάνεται ο πρωταρχικός δεσμός και η σχέση που έχει το παιδί με τη μητέρα του που είναι ζωτικής σημασίας για αυτό, καθώς η μητέρα θα εξακολουθεί να υπάρχει και να είναι πάντα παρούσα. (Canu, 2009).

Γίνεται αντιληπτή η καταλυτική σημασία που έχει για το παιδί η παρουσία της μητρικής φιγούρας στα πρώτα του κοινωνικά βήματα, στην πορεία της ανακάλυψης και της συνάντησης με τον άλλον και στη διαδικασία της υποκειμενοποίησής του. Ο Winnicott (1976) θεωρούσε το περιβάλλον (μητέρα) ότι βοηθάει το παιδί στη διαδικασία δόμησης του εαυτού του. Η μητέρα, φτιάχνοντας το κατάλληλο «υποβοηθητικό» κλίμα συμβάλλει στο να μπορέσει να εκφραστεί και να διαφοροποιηθεί η προσωπικότητα του παιδιού στο χρόνο. Έτσι, σε μια ευρύτερη οπτική αναδεικνύεται το ΜμΣ ως ένας συλλογικός χώρος που βοηθάει και υποστηρίζει τη διαφοροποίηση του μικρού παιδιού σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης.

Στο Μεγάλο μας Σπίτι το μικρό παιδί από τη βρεφική του ηλικία αναγνωρίζεται ως υποκείμενο, με τη δική του ξεχωριστή προσωπικότητα, τις δικές του επιθυμίες οι οποίες του αναγνωρίζονται και του επιτρέπεται να βιώσει. Με τον τρόπο που γίνεται η υποδοχή του μικρού παιδιού αναγνωρίζεται και επικυρώνεται η παρουσία του ως υποκειμένου, όπως αναφέρει η Κριστίν Ρουά, πρόσωπο υποδοχής του Πράσινου Σπιτιού. Έτσι το ΜμΣ αποτελεί έναν ευνοϊκό χώρο για να αναδειχθούν οι πτυχές της προσωπικότητας του κάθε παιδιού με έναν τρόπο υγιή και ωφέλιμο για αυτό. Η λειτουργία αυτή του χώρου αποτελεί μια ακόμη έκφραση της πρόληψης που επιτελείται στο ΜμΣ («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019).

Στους ψυχαναλυτικούς κύκλους συμφωνούν πολλοί με την άποψη ότι είναι σημαντικό να απευθυνόμαστε στα βρέφη με τον λόγο καθώς κατανοούν το μήνυμα που τους απευθύνουμε και το ασυνείδητο νόημα που συνδέεται με αυτό. Επίσης τα βρέφη είναι σε

θέση να αναγνωρίζουν τις ειλικρινείς προθέσεις των ενηλίκων για να επικοινωνήσουν μαζί τους. Η Dolto (όπως αναφέρεται και στο «Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019) ανέδειξε τη σημασία του λόγου διευκρινίζοντας ότι όταν απευθυνόμαστε σε ένα βρέφος δεν του μιλάμε για οτιδήποτε συμβαίνει αλλά για εκείνα που το αφορούν. Θεωρούσε σημαντικό να πλαισιώνουμε τις εμπειρίες που βιώνει ένα παιδί με τον λόγο και να τους τις αναγνωρίζουμε, συνεισφέροντας με τον τρόπο αυτό σε ένα έργο πρόληψης.

Για την Dolto (όπως αναφέρεται στο «Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019) το παιδί γίνεται υποκείμενο του λόγου όταν κάποιος το αναγνωρίζει και του απευθύνεται σαν υποκείμενο δηλαδή σαν έναν ισότιμο συνομιλητή του μέσα σε μια σχέση εμπιστοσύνης ανεξάρτητα από το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται.

Η Dolto συνέδεε την απουσία λόγου με την εμφάνιση συμπτωμάτων στα μικρά παιδιά. Έλεγε χαρακτηριστικά ότι: *«το σύμπτωμα δεν είναι αποτυχία ενός σταδίου αλλά μαρτυρία της έλλειψης ενός λέγειν»* («Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019, σελ. 115). Μέσα από την οπτική αυτή, αναδεικνύεται η συμβολή του ΜμΣ στην πρόληψη, καθώς είναι ένας χώρος όπου ο λόγος είναι διάχυτος παντού, διακινείται ελεύθερα και αναγνωρίζεται η μεγάλη σημασία και συμβολή που έχει στην υγιή ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο του ΜμΣ που συνδέεται με το έργο πρόληψης που επιτελεί είναι η ιδιαίτερη ατμόσφαιρα που δημιουργείται κατά την υποδοχή. Τα πρόσωπα υποδοχής με τη ζωντανή τους παρουσία δημιουργούν ένα κλίμα ζεστό και εγκάρδιο που ευνοεί τη συνάντηση και το ψυχικό άνοιγμα των ανθρώπων που το επισκέπτονται. Η ατμόσφαιρα του ΜμΣ επιτρέπει στους γονείς να σκεφτούν θέματα που τους αφορούν, που συνδέονται με τον γονεϊκό τους ρόλο και ίσως να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με τα παιδιά τους μέσα από μια άλλη οπτική. Ίσως να ανακαλύψουν πτυχές του εαυτούς του που δεν γνώριζαν ότι διέθεταν μέχρι τότε ή ακόμα και στοιχεία της προσωπικότητας του παιδιού τους που δεν είχαν αναγνωρίσει μέχρι εκείνη τη στιγμή. Μέσα σε ένα κλίμα ελευθερίας και απρόοπτων συναντήσεων οι γονείς έχουν τη δυνατότητα να συναντήσουν όχι μόνο το παιδί τους αλλά και το μικρό παιδί που έχουν

μέσα τους, ίσως να ανακαλέσουν στιγμές από τη δική τους παιδική ηλικία και να αναγνωρίσουν δυσκολίες που αντιμετώπισαν στο μεγάλωμά τους. Μέσα από τη διάχυτη παρουσία του λόγου, των προσώπων υποδοχής καθώς και μέσω της παρατήρησης των όσων διαδραματίζονται στο χώρο, οι γονείς μπορούν να ανακαλύψουν δικές τους δυσκολίες που αντανakλώνται στη σχέση που έχουν με το παιδί τους. Η συνειδητοποίηση μιας τέτοιας αλήθειας οδηγεί συνήθως στην επίλυση των δυσκολιών και την αποφόρτιση της έντασης που ενυπάρχει στη σχέση τους με το παιδί τους δημιουργώντας νέες βάσεις στη μεταξύ τους σχέση οδηγώντας κατά συνέπεια στην αποδόμηση του συμπτώματος που ίσως να εμφανίζει το παιδί τους. Όλα αυτά συμβαίνουν σε έναν χώρο που αναγνωρίζεται η ύπαρξη του ασυνειδήτου και η θεραπευτική αξία του λόγου.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στο ΜμΣ απουσιάζει η αναφορά σε κάποια κοινωνική νόρμα. Δεν υπάρχει καμία απολύτως προσδοκία ώστε τα παιδιά να δρουν με έναν συγκεκριμένο τρόπο που θα ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς. Σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκεται η προσαρμογή των μικρών παιδιών σε αυτό που προσδοκούν άλλοι για αυτό, όπως η κοινωνία ή διάφοροι θεσμοί κοινωνικοποίησης. Το ΜμΣ υποδέχεται το μικρό παιδί αναγνωρίζοντας την υποκειμενική του υπόσταση, φιλοξενώντας και ενθαρρύνοντας την ετερότητα που το χαρακτηρίζει, σεβόμενο τον ξεχωριστό του τρόπο και ρυθμό να επενεργεί στα πράγματα, να δραστηριοποιείται, να δημιουργεί, να ανακαλύπτει, να μαθαίνει και να αναπτύσσεται. Αναγνωρίζει ότι είναι φορέας των δικών του επιθυμιών και προσπαθεί να διαμορφώσει συνθήκες υποστηρικτικές ώστε το παιδί να συγκροτήσει τη δική του προσωπικότητα κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του με τον πιο ωφέλιμο και εποικοδομητικό τρόπο για αυτό. Οι συνθήκες αυτές θα βοηθήσουν ώστε το παιδί να εξελιχθεί σε έναν ευτυχισμένο και ψυχικά υγιή ενήλικα, που αυτό αποτελεί ύψιστη αξία σε μια ευνομούμενη κοινωνία ελεύθερων πολιτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Τα δεδομένα των παρατηρήσεων και των καταγραφών: Ανάλυση

Για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις στο Μεγάλο μας Σπίτι (ΜμΣ) με την ενεργή συμμετοχή μου στις 3ωρες βάρδιες μιας συγκεκριμένης, σταθερής ημέρας της εβδομάδας και πάντα της ίδιας από τον Οκτώβριο του 2019 μέχρι και τον Ιούλιο του 2020. Επισημαίνεται, ότι το ΜμΣ ανέστειλε τη λειτουργία του για τρεις περίπου μήνες λόγω των υγειονομικών μέτρων ασφαλείας για την αντιμετώπιση της πανδημίας από τον ιό Covid-19. Κατά τη διάρκεια της παρουσίας μου στο χώρο του ΜμΣ, είχα τη δυνατότητα να παρατηρώ και να αλληλεπιδρώ με τα παιδιά και με τους συνοδούς τους, συμμετέχοντας στην υποδοχή των επισκεπτών του ΜμΣ. Μετά το τέλος της κάθε βάρδιας, γινόταν μια καταγραφή της ημέρας έτσι ώστε να υπάρχει η δυνατότητα συλλογής και μελέτης των δεδομένων από την εμπειρία μου στο ΜμΣ.

Οι καταγραφές, αποτελούν ένα πολύ σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο καθώς επιτρέπουν τη συλλογή δεδομένων και συμβάλλουν στην διεξαγωγή συμπερασμάτων. Μέσα από την συστηματική μελέτη και ανάλυση των καταγραφών αναδεικνύονται σημαντικά στοιχεία για την υποδοχή, τη λειτουργία του χώρου, την ατμόσφαιρα που δημιουργείται και την επίδραση που αυτή έχει στους επισκέπτες ανεξαρτήτου ηλικίας. Επίσης, σκιαγραφείται ο τρόπος με τον οποίο το παιδί στέκεται απέναντι σε μια συλλογικότητα, εισέρχεται σε μια πρώτη παιδική κοινωνία, αποτυπώνονται τα βήματα προς την αυτονομία του, η συνάντηση και αναγνώριση του άλλου, οι αλληλεπιδράσεις, οι ματαιώσεις, οι διεκδικήσεις του μικρού παιδιού που συνθέτουν το πλαίσιο δημιουργίας των πρώτων κοινωνικών σχέσεων σε ένα περιβάλλον εκτός της οικογένειας. Άλλες σημαντικές πληροφορίες που αναδεικνύονται αφορούν στην παρουσία των γονέων στο χώρο, τις σχέσεις τους με τα παιδιά, την ανάγκη τους για επικοινωνία με άλλους γονείς, τη στήριξη του γονεϊκού τους ρόλου, τις ασυνείδητες συνδέσεις με τη δική τους παιδική ηλικία. Τα δεδομένα από τις καταγραφές μελετήθηκαν, αναλύθηκαν και παρουσιάζονται με τρόπο συστηματικό παρακάτω. Σημειώνεται, ότι για την καλύτερη οργάνωση της παρούσας εργασίας η ανάλυση των καταγραφών έγινε με βάση τέσσερις θεματικούς άξονες με στόχο να αναδυθούν πιο εύκολα τα συμπεράσματα που απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας και αφορούν α) το χώρο του ΜμΣ, β) θέση του παιδιού, γ) τα πρόσωπα υποδοχής και δ) τους γονείς.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι οι περισσότερες καταγραφές είναι προϊόν προσωπικής παρατήρησης και αλληλεπίδρασης με τα παιδιά και τους συνοδούς τους. Ωστόσο, επειδή σε μια τρίωρη βάρδια διαδραματίζονται πολλά, υπάρχουν κάποιες καταγραφές που προέκυψαν από την επικοινωνία και το μοίρασμα των εμπειριών με τα πρόσωπα υποδοχής της βάρδιας που συμμετείχα. Καθώς τα δεδομένα αυτά συνδέονται με πολύτιμες πληροφορίες για το μικρό παιδί και τους ενήλικους συνοδούς τους κατά την παρουσία τους στο ΜμΣ συμπεριλήφθηκαν στις παρακάτω καταγραφές, αναδεικνύοντας τη δυναμική και απρόοπτη λειτουργία της υποδοχής καθώς και τη σημασία της ομάδας των προσώπων υποδοχής που την υποστηρίζει.

2.1. Ο χώρος

Στην παρακάτω καταγραφή αναδεικνύεται η σημασία του χώρου στην λειτουργία της υποδοχής του μικρού παιδιού και του συνοδού του, καθώς και πως αυτός επενεργεί στο παιδί, στις αλληλεπιδράσεις του με το περιβάλλον, τους συνομηλίκους και τα πρόσωπα υποδοχής του ΜμΣ.

2.1.1 Όταν ο χώρος επενεργεί

Παρατήρηση και καταγραφή του Ρ. (18 μηνών)

Ο Ρ. (18 μηνών) επισκέπτεται το ΜμΣ μαζί με τη μητέρα του. Παρόλο που έχουν έρθει αρκετές φορές στο ΜμΣ, δεν έτυχε να μιλήσω με τη μητέρα του καθώς μου φαινόταν λίγο απόμακρη και όχι ιδιαίτερα ανοιχτή στην επικοινωνία. Τους παρατηρούσα από μακριά και διαπίστωνα ότι ο Ρ. περπατούσε άνετα και σταθερά γεγονός που του έδινε μια αυτονομία και μεγάλη χαρά. Ο Ρ. έδειχνε να έχει μεγάλη διάθεση και επιθυμία να ανακαλύψει το χώρο του ΜμΣ. Η μητέρα του μου φαινόταν λίγο συγκρατημένη και τον ακολουθούσε όπου πήγαινε, δίνοντας μου την εντύπωση ότι δεν άφηνε και πολύ χώρο στη δυαδική τους σχέση. Πολλές φορές, η απουσία μιας δομημένης δραστηριότητας ήταν σαν να της δημιουργούσε κάποια αμηχανία, καθώς πρότεινε συνεχώς στο Ρ. να κάνουν κάτι. Επίσης, όταν παίζανε μαζί είχε μια πιο κατευθυντική στάση. Για παράδειγμα όταν ο Ρ. πειραματιζόταν με τα πλαστικά παιχνίδια στην κουζίνα του πρότεινε να μαγειρέψουν χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα λαχανικά. Μου δημιουργούσε την εντύπωση ότι πρόσεχε πολύ τη συμπεριφορά του υιού της, σαν να ήθελε να κάνει πάντα το σωστό.

Ωστόσο, την τελευταία φορά που τη συνάντησα στο ΜμΣ, η στάση της έδειχνε ότι ήταν πολύ πιο χαλαρή και πιο εξοικειωμένη με το χώρο. Μου δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι απολάμβανε πολύ περισσότερο το χρόνο που περνούσε μαζί με το παιδί της στο ΜμΣ. Ο Ρ. όπως πάντα είχε μεγάλη επιθυμία για πειραματισμούς και ανακαλύψεις και φαινόταν ότι ήθελε να αλληλεπιδράσει και με τους άλλους παρευρισκόμενους στο χώρο. Στην αρχή ασχολήθηκε με τα τροχοφόρα (αυτοκίνητο, ποδήλατο) και κάποιες φορές έρχονταν εκεί που παίζαμε με τα φορτηγά με το Μ. Κάθισε μάλιστα για λίγο μαζί μας, περιεργάστηκε το κουτί με τα αυτοκίνητα και έφυγε για κάτι άλλο που του τράβηξε το ενδιαφέρον. Λίγο αργότερα πήγε στην κουζίνα όπου κάθισα μαζί του για να παίξουμε. Η μαμά του ήταν σε κοντινή απόσταση και είχε μια πολύ διακριτική παρουσία στο παιχνίδι, επιτρέποντας την αλληλεπίδραση του παιδιού μαζί μου. Ο Ρ. ασχολήθηκε λίγο και στη συνέχεια πήγε στη βιβλιοθήκη και μου έφερε δυο βιβλία, χωρίς όμως να κάτσει κοντά μου για να τα διαβάσουμε. Η μητέρα του που το παρατήρησε, ανέφερε ότι ο Ρ. δεν έχει καθόλου επαφή με τα βιβλία και ότι όσες φορές προσπάθησε να του διαβάσει, εκείνος δεν ήθελε καθόλου. Παρατηρώντας τη μητέρα του Ρ., ένιωθα ότι εκείνη την ημέρα ήταν πολύ πιο χαλαρή από άλλες φορές, περισσότερο ανοιχτή στην επικοινωνία και μάλιστα καθόταν στον καναπέ δίνοντας περισσότερο χώρο στη δυαδική τους σχέση και την ευκαιρία στο παιδί της να εξερευνήσει το περιβάλλον με το δικό του τρόπο και ρυθμό και να αλληλεπιδράσει με άλλους παρευρισκόμενους. Μου έκανε εντύπωση γιατί ο Ρ. έκανε τις εξερευνήσεις του, δοκίμαζε διάφορα παιχνίδια, πήγαινε στις παρέες των άλλων παιδιών και γενικότερα κινούνταν στο χώρο μόνος του και πιο ανεξάρτητα. Παρατηρώντας την εικόνα αυτή, σκεφτόμουν ότι ο ίδιος ο χώρος του ΜμΣ με όλα όσα διαδραματίζονται εκεί και κυρίως με την ατμόσφαιρα που δημιουργείται ίσως να λειτούργησε πιο χαλαρωτικά και να αποτέλεσε μια ασφαλή βάση όχι μόνο για το Ρ. αλλά και για τη μητέρα του.

2.2 Το παιδί

Οι παρακάτω καταγραφές αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο το παιδί εισέρχεται για πρώτη φορά σε έναν κοινωνικό χώρο, τον ανακαλύπτει, αλληλεπιδρά ή όχι με τους συνομηλίκους του, τα πρόσωπα υποδοχής και τους άλλους ενηλίκους. Επίσης, μέσα από τις καταγραφές διαφαίνεται ο τρόπος που το παιδί ανακαλύπτει τους άλλους, συναντά την εικόνα του εαυτού του και έρχεται σε επαφή με τους κανόνες που ο κοινωνικός αυτός χώρος έχει.

2.2.1 Το αίτημα από τα παιδιά και ο συμβολικός τρόπος έκφρασης του

Η ιδιαιτερότητα του ΜμΣ είναι ότι εδώ το παιδί μέσα σε ένα πλαίσιο συναισθηματικής ασφάλειας έχει τη δυνατότητα να αδράξει την ευκαιρία και να εκφράσει το δικό του αίτημα με μια έκκληση προς τους άλλους, με τρόπο συμβολικό σε αντίθεση με ένα θεραπευτικό πλαίσιο, όπου η πρωτοβουλία για κάτι τέτοιο ανήκει στον γονέα. Σύμφωνα με την Dolto, *«η συμπεριφορά είναι γλώσσα που πρέπει να αποκωδικοποιηθεί»*. Στο ΜμΣ ο λόγος έχει εξέχουσα θέση και σημασία και δίνεται προσοχή όχι μόνο σε όσα λέγονται αλλά και σε εκείνα που δεν λέγονται αλλά εκφράζονται μέσα από τον συμβολικό λόγο των παιδιών.

Παρατήρηση και καταγραφή της Β. (15 μηνών).

Η Β. (15 μηνών) επισκέφθηκε το ΜμΣ μαζί με τον πατέρα της ο οποίος είναι πολύ ανοιχτός στην επικοινωνία. Μια ημέρα μοιράστηκε με ένα από τα πρόσωπα υποδοχής την αγωνία του για την κόρη του. Όπως ανέφερε ο πατέρας η Β. είχε περπατήσει πριν από κάποιο καιρό και είχε μια πτώση που είχε χτυπήσει χωρίς όμως να είναι κάτι σοβαρό. Οι γονείς του παιδιού παρατήρησαν ότι η κόρη τους μετά την πτώση αυτή ήταν διστακτική και δεν ήθελε να δοκιμάσει να περπατήσει, παρά μόνο αν την κρατούσε κάποιος από το χέρι. Αντιλαμβάνονταν ότι είχε κλονιστεί η αυτοπεποίθηση του παιδιού τους και προβληματιζόντουσαν για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να τη βοηθήσουν. Σημειώνεται, ότι όσο ο πατέρας μιλούσε στο πρόσωπο υποδοχής για τις αγωνίες που αφορούσαν τη Β. εκείνη ήταν κοντά του και έπαιζε με ένα ποδήλατο, ακούγοντας τους προβληματισμούς του πατέρα της. Τότε η Β. προσπάθησε να ανέβει στο ποδήλατο και άρχισε να ξεσπάει σε κλάματα χωρίς φαινομενικά να υπάρχει λόγος.... Το αίτημα είχε ήδη εκφραστεί από το ίδιο το παιδί! Ο πατέρας την πήρε αμέσως στην αγκαλιά του και το πρόσωπο υποδοχής απευθυνόμενο προς τη Β. της είπε: *«Β. συζητάμε εδώ με το μπαμπά σου και μου λέει ότι ανησυχεί γιατί σε βλέπει ότι φοβάσαι να δοκιμάσεις να περπατήσεις μόνη σου, επειδή κάποια στιγμή είχες πέσει. Δεν χρειάζεται να φοβάσαι, μπορείς να τα καταφέρεις. Όλοι όσοι έμαθαν να περπατούν είχαν πέσει. Σκέψου το και μπορείς να ξανά προσπαθήσεις!»*.

Ήταν ένα στιγμιότυπο κατά τη διάρκεια του οποίου το πρόσωπο υποδοχής αναγνώρισε με τον καλύτερο τρόπο την ύπαρξη αυτού του παιδιού, που ήταν μάρτυρας της αγωνίας του πατέρα της και της συζήτησης που έγινε για αυτό! Στην πραγματικότητα αναγνωρίστηκε το αίτημα που είχε ειπωθεί με συμβολικό τρόπο από το ίδιο το παιδί. Το παιδί, που εξακολουθούσε να βρίσκεται στην αγκαλιά του πατέρα του είχε σταματήσει

να κλαίει και φαινόταν ότι παρατηρούσε με πολύ μεγάλη προσοχή το πρόσωπο υποδοχής και όλα όσα του έλεγε. Η Β. μαζί με τον πατέρα της μετά από λίγο χαιρέτησαν και αποχώρησαν.

Παρατήρηση και καταγραφή του Κ. (30 μηνών).

Ο Κ. (30 μηνών) έρχεται συχνά με τη γιαγιά του στο ΜμΣ, η οποία μας έχει πει ότι ο εγγονός της είναι μοναχοπαίδι και δεν έχει στο άμεσο περιβάλλον του κάποιο άλλο παιδί για να παίζει. Ο Α. (36 μηνών) έρχεται συχνά στο ΜμΣ μαζί με την κυρία που τον φροντίζει. Τις περισσότερες φορές χρειάζεται χρόνο για να νιώσει άνετα στο χώρο. Μια από τις ημέρες που βρίσκονταν ο Κ. και ο Α. στο ΜμΣ είχε πολύ λίγα παιδιά. Κάποια στιγμή ξεκίνησε από τα δυο αυτά παιδιά ένα παιχνίδι με τα πλαστικά ζώακια, που είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον. Τα παιδιά χρησιμοποιούσαν τα πλαστικά ζώακια της ζούγκλας τα οποία άλλοτε τα έστηναν στο πάτωμα και άλλοτε τα τοποθετούσαν βιαστικά στο ξύλινο σπιτάκι (μικρό κουκλόσπιτο) που ήταν ακριβώς δίπλα τους και λειτουργούσε ως καταφύγιο για τα ζώα αυτά. Τα δυο αγόρια προσποιούνταν ότι τα ζώα μιλούσαν και η ομιλία τους από μόνη της φανέρωνε μια ένταση. Η ατμόσφαιρά του παιχνιδιού ήταν ηλεκτρισμένη καθώς τα ζώα ήταν θυμωμένα και επιτίθονταν το ένα στο άλλο. Τα δυο αγόρια φαινόταν πολύ προσηλωμένα και έδιναν την εντύπωση ότι βίωναν το παιχνίδι πολύ έντονα. Ένα από τα πρόσωπα υποδοχής ήταν δίπλα στα παιδιά και παρατηρούσε με προσοχή χωρίς να επεμβαίνει, καθώς όπως μας ανέφερε στη συνέχεια καταλάβαινε ότι κάτι διαμείβονταν εκείνη τη στιγμή κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Οι συνοδοί των παιδιών βρίσκονταν κοντά τους, παρακολουθούσαν χωρίς όμως κανέναν να επεμβαίνει.

Στο σκηνικό αυτό, ο Οδ. (20 μηνών) που είναι πιο μικρός (ηλικιακά και σωματικά) δείχνει να εντυπωσιάζεται με το παιχνίδι των μεγαλύτερων παιδιών, τα πλησιάζει και φαίνεται ότι θέλει να ενταχθεί σ' αυτό ή να το παρακολουθήσει από πιο κοντά. Η μητέρα του Οδ. δείχνει ήρεμη και με εμπιστοσύνη προς το παιδί της, το αφήνει να πλησιάσει. Ο Κ. και ο Α. βρίσκονται σε ένταση καθώς τα ζώα που κρατούν πολεμούν μεταξύ τους και κατά λάθος σπρώχνουν τον Οδ., ο οποίος πέφτει κάτω απαλά. Η γιαγιά του Κ. δείχνει να φοβάται μήπως ο εγγονός της χτυπήσει κάποιο από τα παιδιά και του υπενθυμίζει να προσέχει. Η κυρία που φροντίζει τον Α. δείχνει και αυτή τώρα ανήσυχη και απευθυνόμενη προς τον Α. του λέει να προσέχει τον Οδ. Καθώς η ώρα έχει περάσει και είναι η ώρα που το ΜμΣ πρέπει να κλείσει, τα δυο αγόρια δείχνουν να δυσκολεύονται να σταματήσουν το παιχνίδι τους. Ο Κ. μάλιστα αρχίζει να κλαίει. Φαίνεται, ότι το παιχνίδι

αυτό που ξεκίνησε από τα παιδιά τα βοήθησε να αποφορτιστούν και να εκτονώσουν με συμβολικό τρόπο κάποια συναισθηματική ένταση που ενδεχομένως ένιωθαν. Το πρόσωπο υποδοχής που παρατηρούσε από πολύ κοντά όλο το στιγμιότυπο ανέφερε ότι ο Κ. που έκλαιγε και δεν ήθελε να φύγει, στην πραγματικότητα ήταν σαν να ήθελε να αποφορτιστεί και να αφήσει στο χώρο του ΜμΣ όλη αυτή την ένταση και τα συναισθήματα που βίωσε μέσα από το συμβολικό παιχνίδι. Ο Α. που ίσως και εκείνος είχε την ίδια ανάγκη, βρήκε σαν αφορμή να περάσει μέσα από το υφασμάτινο τούνελ και αμέσως μετά αποχώρησε σε κλίμα ηρεμίας.

2.2.2 Η συνάντηση με την εικόνα του εαυτού

α) Παίζοντας με την εικόνα του εαυτού:

Παρατήρηση και καταγραφή της Ν. (3;5 χρονών)

Η Ν. (3;5) επισκέπτεται το ΜμΣ συχνά μαζί με τη μητέρα της. Κάποια στιγμή η Ν. εξέφρασε την επιθυμία να ανέβει τη σκάλα, που στην κορυφή της υπάρχει ένας καθρέφτης. Η μητέρα της που είναι πάντα πολύ υποστηρικτική, την ενθάρρυνε μένοντας σε κοντινή απόσταση και προσφέροντάς της με τον τρόπο αυτό χώρο και ελευθερία να δοκιμάσει μόνη της. Η Ν. μόλις ανέβηκε τη σκάλα στάθηκε στην κορυφή και η μητέρα της την επιβράβευσε. Η Ν. κοιτούσε το πρόσωπο της στον καθρέφτη και χαμογελούσε ενθουσιασμένη. Παρατηρούσε το πρόσωπό της, τις εκφράσεις της και δοκίμαζε διάφορες γκριμάτσες που την έκαναν να γελάει. Φαινόταν χαρούμενη και να διασκεδάσει με την εικόνα του προσώπου της. «Δεν είμαι αστεία;» ρώτησε τη μητέρα της. Την ίδια στιγμή, φαινόταν ότι παρατηρούσε το περιβάλλον γύρω της μέσα από τον καθρέφτη και μετά από λίγο επέστρεψε στην παρατήρηση του εαυτού της. Χαμογελούσε και πάλι με την εικόνα που αντικατοπτριζόταν στον καθρέφτη, δίνοντας την εντύπωση ότι το απολαμβάνει. Όλη αυτή την ώρα που παρατηρούσα τη Ν. με τη μητέρα της φαινόταν ότι και οι δυο περνούσαν πολύ ωραία μέσα στο ΜμΣ. Χαιρόμουν ιδιαίτερα γιατί έβλεπα ότι η Ν. υποδεχόταν την εικόνα του εαυτού της με ένα μεγάλο χαμόγελο και με ικανοποίηση που αντικατοπτριζόταν στο πρόσωπο της.

β) Ανακαλύπτοντας την εικόνα του εαυτού:

Παρατήρηση και καταγραφή της Α. (18 μηνών)

Η Α. (18 μηνών) συνοδευόμενη από τη μητέρα της επισκεπτόταν συχνά το ΜμΣ. Την τελευταία ημέρα που ήρθε, μετά την 3μηνη αναστολή λειτουργίας του ΜμΣ λόγω της πανδημίας από τον Covid 19, φαινόταν αρκετά διστακτική καθώς στεκόταν πίσω από τη

μητέρα της αγκαλιάζοντας το πόδι της. Στην επίσκεψη αυτή η Λ. είχε ήδη κατακτήσει το περπάτημα γεγονός που της έδινε μια αυτονομία και την έκανε πολύ χαρούμενη. Φαινόταν η ανάγκη της να ανακαλύψει το χώρο, με την ασφαλή παρουσία της μητέρας της. Ήταν πολύ χαρακτηριστικό που την έπιανε από το δείκτη για να τη συνοδέψει στις ανακαλύψεις της. Κάποια στιγμή αφού επεξεργάστηκε το χώρο και ασχολήθηκε με διάφορα ερεθίσματα κατευθύνθηκε προς τη σκάλα, όπου η μητέρα της την ενθάρρυνε να ανέβει, λέγοντάς της ότι μπορεί να τα καταφέρει και μόνη της. Ήταν πολύ ενθαρρυντική. Παρατηρώντας τη σκηνή στάθηκα από την άλλη πλευρά της σκάλας και την ενθάρρυνα και εγώ να πραγματοποιήσει την επιθυμία της. Η Λ. ανέβηκε τα σκαλιά με ενθουσιασμό και στάθηκε στον καθρέφτη. Φαινόταν χαρούμενη και ικανοποιημένη. Το ίδιο και η μητέρα της. Σιγά σιγά με πλησίασε και φαινόταν ότι η παρουσία μου της δημιουργούσε κάποια ασφάλεια καθώς τέντωσε τα χέρια της και αφέθηκε για να την κατεβάσω από την άλλη πλευρά της σκάλας. Το σκηνικό επαναλήφθηκε ακόμα μια φορά. Όμως, στην προσπάθειά της να ανέβει κάπως μπέρδεψε τα πόδια της και έπεσε, από τα πρώτα σκαλιά της σκάλας, που ήταν σε χαμηλό ύψος. Η μητέρα της που ήταν πιο κοντά με μια κίνηση προσπάθησε να της μετακινήσει λίγο το σώμα ώστε να πέσει προς τα στρώματα που ήταν ακριβώς από κάτω της. Αμέσως την πήρε αγκαλιά και την καθυσέχασε. Μέσα σε ένα κλίμα ηρεμίας και ασφάλειας που συνοδεύονταν τόσο από την αγκαλιά της μητέρας όσο και από τα ήρεμα και ενθαρρυντικά της λόγια, η μητέρα την παρότρυνε να ανέβει ξανά τη σκάλα. Φαινόταν ότι η μητέρα δεν ήθελε να ολοκληρωθεί η σκηνή αυτή με την πτώση της κόρης της αλλά με την πεποίθηση ότι μπορούσε να τα καταφέρει. Πραγματικά η Λ. ανέβηκε ξανά στη σκάλα και φαινόταν πολύ ικανοποιημένη. Η Λ. και η μητέρα της αποχώρησαν λίγο πριν το κλείσιμο του ΜμΣ και φαινόταν ευχαριστημένες.

2.2.3 Η ανακάλυψη του άλλου

Στο ΜμΣ τα παιδιά έχουν πολλές ευκαιρίες να αλληλεπιδράσουν με κάποιο άλλο συνομήλικό τους παιδί, να διεκδικήσουν το ίδιο παιχνίδι, να εκφράσουν την επιθυμία τους, να ματαιωθούν, να αντιδράσουν. Είναι οι στιγμές της συνάντησης με τον άλλο και η ανακάλυψη των δικών τους επιθυμιών.

Παρατήρηση και καταγραφή του Αγγ (18 μηνών)

Μια ημέρα καθόμασταν στο χαλί με τον Αγγ. (18μηνών) και παίζαμε με τα αυτοκινητάκια. Μετά από μερικά λεπτά, στην παρέα μας ήρθε η Εμμ. (14;5) η οποία εξερευνούσε τα παιχνίδια που υπήρχαν ήδη στο χαλί. Στον Αγγ. έκανε εντύπωση το

τουμπερλέκι που υπήρχε κοντά του, το οποίο το παρατηρούσε και το επεξεργαζόταν. Τότε, ένα από τα πρόσωπα υποδοχής του εξήγησε πως αυτό είναι ένα μουσικό όργανο και του έδειξε πως παράγεται ο ήχος από αυτό. Η Εμμ. κρατώντας ένα μπαλάκι στο χέρι χτύπησε το τουμπερλέκι και παρατηρούσε τον ήχο που εκείνη είχε προκαλέσει. Του Αγγ. του έκανε εντύπωση η δοκιμή με το μπαλάκι και διεκδίκησε την μπάλα της Εμμ. για να κάνει και εκείνος το ίδιο. Σε όλο αυτό το στιγμιότυπο το πρόσωπο υποδοχής περιέγραφε με λόγια ό,τι διαδραματιζόνταν και απευθυνόμενος στην Εμμ. είπε: «*Εμμ. φαίνεται πως δεν θέλεις να δώσεις την μπάλα στον Αγγ. θέλεις να την κρατήσεις για εσένα!*» Απευθυνόμενος στον Αγγ. του είπε ότι υπάρχει και μια ακόμη μπάλα και θα μπορούσε να δοκιμάσει αν ήθελε και εκείνος, πράγμα το οποίο έκανε ικανοποιώντας την περιέργειά του.

Παρατηρώντας το στιγμιότυπο αυτό σκεφτόμουνά όλες τις ευκαιρίες που προσφέρονται στα μικρά παιδιά μέσα στο ΜμΣ κατά τις οποίες το μικρό παιδί συναντάει το άλλο, με την ασφαλή παρουσία του γονέα. Πιο συγκεκριμένα, το μικρό παιδί μέσα σε μια συλλογικότητα έρχεται σε επαφή με ένα άλλο συνομήλικο παιδί ή λίγο μικρότερο ή μεγαλύτερό του και έχει την ευκαιρία να το ανακαλύψει. Μέσα από το παιχνίδι, το μικρό παιδί αντιλαμβάνεται την ύπαρξη του άλλου, τις επιθυμίες που έχει, τα αιτήματά του και αυτά επηρεάζουν και τη δική του στάση, όπου το κάθε παιδί αποφασίζει πως θα σταθεί απέναντι σε κάποιο άλλο. Μέσα στο πλαίσιο της υποδοχής, όλα αυτά αναγνωρίζονται στο παιδί και του επιτρέπονται να τα βιώσει και να τα εκφράσει.

Παρατήρηση και καταγραφή της Ηλ. (22 μηνών) και της Γ. (3;5 ετών)

Η Ηλ. (22μηνών) ήρθε και σήμερα με τον παππού της. Ασχολήθηκε στην αρχή με το ξύλινο σπιτάκι και λίγο αργότερα πήγε να παίξει στην κουζίνα όπου εξερευνούσε τον εξοπλισμό της.

Στο μεταξύ, ήρθε για πρώτη φορά στο χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού η Γ. (3;5 ετών) συνοδευόμενη από τη γιαγιά της. Όταν πήγα να την γνωρίσω και να την καλωσορίσω της πρότεινα αν ήθελε να της δείξω τα παιχνίδια. Φαινόταν πολύ δεκτική και αμέσως αποχωρίστηκε τη γιαγιά της για να εξερευνήσει το χώρο. Πήγαμε στο μικρό ξύλινο κουκλόσπιτο, χωρίς να της κάνει ιδιαίτερη εντύπωση ενώ την ίδια στιγμή η Ηλ. έπαιζε με αυτό. Λίγο αργότερα πήγαμε και με τα δυο κορίτσια στην κουζίνα. Η Γ. φαινόταν ενθουσιασμένη που είχε την ευκαιρία να εξερευνήσει καινούργια παιχνίδια. Ενώ έδειχνε να της αρέσει η παρουσία της Ηλ. στο παιχνίδι ταυτόχρονα δυσκολευόταν να το μοιραστεί. Φαινόταν ότι προτιμούσε να έχει ένα ρόλο πιο καθοδηγητικό στο παιχνίδι

κατευθύνοντας και περιορίζοντας την Ηλ. στη δράση της. Επιθυμία που ενδεχομένως να σχετίζεται με το ότι η Γ. είναι μοναχοπαίδι και μεγαλύτερη από την Ηλ.

Η Ηλ. φαινόταν ιδιαίτερα χαρούμενη καθώς η κουζίνα είναι ένα από τα παιχνίδια που τις τελευταίες φορές της έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον. Είχε μεγάλη επιθυμία να εξερευνήσει την κουζίνα και φαινόταν ότι ήθελε να αλληλεπιδράσει τόσο με εμένα όσο και με τη Γ. Έπιανε με δεξιότητα τα μαγειρικά σκεύη, τοποθετούσε τα καπάκια επάνω στο κατσαρολάκι, χρησιμοποιούσε τις κουτάλες και γενικότερα έπαιρνε πρωτοβουλίες και συμμετείχε αρκετά ενεργά. Παρόλο που φαινόταν ότι η Ηλ. αντιλαμβανόταν την δυσφορία της Γ. να μοιραστεί μαζί της το παιχνίδι και να έχει έναν τόσο ενεργό ρόλο, η ίδια συνέχιζε να διεκδικεί τη συμμετοχή της και να υπερασπίζεται την επιθυμία της για δράση. Καθώς περνούσε η ώρα και η Ηλ. εξακολουθούσε να συμμετέχει ενεργά η αντίσταση της Γ. υποχωρούσε αφήνοντας λίγο περισσότερο χώρο στην Ηλ. για να παίζει και να εκφραστεί. Τα δυο κορίτσια προσπαθούσαν να βρουν το δικό τους ρόλο και χώρο μέσα στο παιχνίδι.

2.2.4 Η διαπραγμάτευση και εσωτερίκευση του κανόνα

Παρατήρηση και καταγραφή της Λ. (9 μηνών)

Η Λ. επισκεπτόταν το ΜμΣ συχνά, την περίοδο που ήταν 9 μηνών που μπουσουλούσε και στηριζόταν στις διάφορες επιφάνειες. Μετά την 3μηνη αναστολή της λειτουργίας του ΜμΣ λόγω των υγειονομικών μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας λόγω covid-19, η Λ. μας επισκέφθηκε ξανά. Στην επίσκεψή της αυτή, η Λ. (18 μηνών) είχε κατακτήσει το περπάτημα, γεγονός που της έδινε μια αυτονομία και την δυνατότητα να εξερευνήσει τον χώρο μόνη της. Την ημέρα αυτή ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τον κανόνα της κίτρινης γραμμής.

Καθώς έπαιζε με ένα μικρό αυτοκίνητο προσπαθούσε να ανέβει πάνω σ' αυτό, και κάποιες φορές δοκίμαζε να το σπρώξει πέρα από την κίτρινη γραμμή ή όταν ήταν ανεβασμένη στο αυτοκίνητο να περάσει πέρα από το όριο της γραμμής. Στην προσπάθεια αυτή ήμουν δίπλα της, όπως και η μητέρα της, και με ηρεμία και σταθερότητα της εξήγησα τον κανόνα, διευκρινίζοντας τη δυνατότητα που εκείνη είχε σαν πρόσωπο να κινηθεί σε όλο το χώρο σε αντίθεση με το αυτοκινητάκι που έπρεπε να παραμείνει μέχρι την κίτρινη γραμμή. Επίσης, διευκρινίστηκε και ο λόγος για τον οποίο υπήρχε η κίτρινη γραμμή σε σχέση με την παρουσία των πολύ μικρών παιδιών/βρεφών στον χώρο. Η Λ. έδειχνε να ακούει τα λόγια μου αλλά να δοκιμάζει το όριο, να το διαπραγματεύεται με

τον δικό της τρόπο. Η μητέρα της, είχε μια πολύ υποστηρικτική παρουσία και φαινόταν σαν να αναγνώριζε το μέγλωμα του παιδιού της. Ενθάρρυνε τα πρώτα της κοινωνικά βήματα, την επαφή της με ένα κοινωνικό κανόνα μέσα σε μια συλλογικότητα, αναγνωρίζοντας την παρουσία άλλων κοινωνικών ατόμων, μικρότερης ηλικίας. Η στάση της αυτή αποτυπωνόταν στην προσπάθειά της να θυμίσει στη Λ. τον κανόνα της κίτρινης γραμμής.

Λίγο αργότερα εντυπωσιάστηκα με τον τρόπο που η Λ. διαχειρίστηκε τον κανόνα της κίτρινης γραμμής. Όταν ένα μεγαλύτερο αγόρι που βρίσκονταν στο ΜμΣ πλησίασε το αυτοκινητάκι με το οποίο εκείνη έπαιζε μέσα και έξω από το όριο, και το κίνησε προς το σημείο πέρα από την κίτρινη γραμμή, η Λ. του έδειξε με τον δείκτη της τη γραμμή, το όριο, όπως πριν από λίγο της το είχα δείξει εγώ. Με την κίνηση αυτή της Λ. αποτυπώνεται η αναγνώριση εκ μέρους της του κανόνα, η πρώτη προσπάθεια εσωτερίκευσης του και μοιράσματος του με το άλλο παιδί στο πλαίσιο μιας συλλογικότητας, μιας πρώτης μικρή παιδικής κοινωνίας.

Παρατήρηση και καταγραφή του Αν (2;8)

Ο Αν. (2;8) μπήκε στο ΜμΣ κάπως διστακτικός καθώς κοντοστάθηκε στο κατώφλι για κάποια λεπτά. Την ημέρα εκείνη ήρθε με τη γιαγιά του και με τη θεία του, ενώ έξω από το χώρο τους περίμενε ο παππούς του. Η γιαγιά του Αν. κάθισε σε μια καρέκλα και ο Αν. δοκίμαζε τα ποδήλατα και τα αυτοκινητάκια. Ενώ στην αρχή είχε μπει στο ΜμΣ πολύ διστακτικός και κάπως επιφυλακτικός, παρόλο που παλαιότερα επισκεπτόταν συχνά το ΜμΣ η έκφρασή του τώρα είχε αλλάξει. Ήταν σιωπηλός αλλά φαινόταν χαρούμενος...σαν κάτι να είχε ξαναβρεί, σαν να επανασυνδεόταν με τον χώρο. Κινούταν με άνεση στο χώρο μπροστά από το ξύλινο σπιτάκι, δοκίμαζε τα αυτοκίνητα, τα διάφορα κουμπιά που είχαν τα τροχήλατα τα οποία τα πατούσε διασκεδάζοντας με τον ήχο. Φαινόταν ότι το απολάμβανε και ότι είχε προσελκύσει τα βλέμματα και των υπόλοιπων παρευρισκόμενων. Χαμογελούσε σιωπηλά. Μια μητέρα τον ρώτησε το όνομα του κι εκείνος ανταποκρίθηκε αμέσως λέγοντας Αν. Κάποια στιγμή με ένα από τα αυτοκίνητα πλησίασε προς την κίτρινη γραμμή. Ο τρόπος που το έκανε και η άνεση που είχε μου έδωσε την εντύπωση ότι όχι μόνο θυμόταν τον κανόνα αλλά και τον είχε εσωτερικεύσει. Η γιαγιά του που ήταν πολύ κοντά στο σκηνικό, ήταν σαν να ένιωθε την ίδια σιγουριά. Μάλιστα, μου ανέφερε ότι η κίτρινη γραμμή τους είχε βοηθήσει πολύ και κάποιες φορές την χρησιμοποιούσαν ως παράδειγμα και στο σπίτι, χωρίς να κάνει περεταίρω αναφορά.

Παρατήρηση και καταγραφή του Οδ. (18 μηνών)

Ο Οδ. (18 μηνών) ήρθε και σήμερα στο ΜμΣ μαζί με τη μητέρα του. Ο Οδ. δείχνει να κινείται μέσα στο χώρο με χαρά και να έχει την επιθυμία να εξερευνήσει το περιβάλλον. Κάποια στιγμή που ήταν πάνω στο μικρό ποδήλατο πέρασε την κίτρινη γραμμή. Με σταθερότητα και ηρεμία τοποθέτησα το χέρι μου μπροστά στο ποδήλατο και του θύμισα τον κανόνα, διευκρινίζοντας ότι εκείνος μπορεί να πάει οπουδήποτε στο χώρο, χωρίς το ποδήλατο. Με κοίταξε με βλέμμα σταθερό και απομακρύνθηκε με την όπισθεν χαμογελώντας. Η διευκρίνηση αυτή ήταν αρκετή και δεν χρειάστηκε καμία περαιτέρω υπενθύμιση. Η μητέρα του καθόταν πολύ κοντά, η οποία παρατηρούσε το στιγμιότυπο χωρίς όμως να παρεμβαίνει. Ο Οδ. έδειχνε να απολαμβάνει την εμπειρία να οδηγεί το ποδήλατο ακολουθώντας την διαδρομή προς τα πίσω.

2.2.5 Αλληλεπιδρώντας στο παιχνίδι

Παρατηρώντας κανείς το παιχνίδι των παιδιών μπορεί να διακρίνει την ανάγκη τους να βρίσκονται με συνομηλίκους τους, να αλληλεπιδρούν ή όχι μεταξύ τους, να απολαμβάνουν απλά την παρουσία τους στο πλαίσιο ενός ατομικού παράλληλου παιχνιδιού. Κάτι που μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση είναι πως τα μικρότερα παιδιά απολάμβαναν την παρουσία των μεγαλύτερων παιδιών και επιθυμούσαν να βρίσκονται κοντά τους, να τα παρατηρούν και κάποιες φορές να τα μιμούνται .

Παρατήρηση και καταγραφή της Γ. (22 μηνών) Κι της Μ. (19 μηνών)

Η Γ. (22 μηνών) και η Μ. (19 μηνών) συνοδεύονταν και οι δύο από τις κυρίες που τις προσέχουν. Τα κορίτσια περνούν αρκετά συχνά χρόνο μαζί τόσο στο ΜμΣ όσο και στην παιδική χαρά της γειτονιάς, σύμφωνα με τα λεγόμενα της κυρίας που φροντίζει τη Μ. Οι δυο γυναίκες κάθονται στον καναπέ και συζητούν ενώ τα δυο κορίτσια εξερευνούν το χώρο, ο οποίος τους είναι ήδη οικείος καθώς επισκέπτονται το ΜμΣ σε συστηματική βάση.

Η Γ. είναι στον νιπτήρα και δείχνει ότι θέλει να παίξει με το νερό. Της προτείνω να βάλει την ποδιά και συμφωνεί αμέσως. Στο μεταξύ η Μ. έχει ήδη πλησιάσει στον διπλανό νιπτήρα και η Γ. παίρνει μια ποδιά και της την δίνει, προσκαλώντας την με τον τρόπο αυτό να παίξει δίπλα της, δίνοντας σημάδια εσωτερίκευσης του κανόνα που συνδέονται με το νερό. Σημειώνεται, ότι δίπλα από τους νιπτήρες υπάρχει ένα μεγάλο κουτί με πλαστικά παιχνίδια τα οποία τα παιδιά τα χρησιμοποιούν για το παιχνίδι τους με το νερό.

Τα κορίτσια διαλέγουν τα παιχνίδια που θέλουν να χρησιμοποιήσουν και παίζουν παράλληλα αλλά ταυτόχρονα αλληλεπιδρούν καθώς η μια παίρνει παιχνίδια από τον νεροχύτη της άλλης με τη σιωπηλή συναίνεσή τους.

Παρατήρηση και καταγραφή του Φ. (13 μηνών)

Ο Φ. (13μηνών) ήταν ο πιο μικρός επισκέπτης που υποδεχτήκαμε εκείνη την ημέρα στο Μεγάλο Μας Σπίτι και συνοδευόταν από την μητέρα του. Ο Φ. έχει επισκεφτεί ξανά το χώρο του Μεγάλου Μας Σπιτιού απλά δεν είχε τύχει μέχρι τότε να τον συναντήσω στη βάρδια μου. Πρόκειται για ένα πολύ κινητικό παιδί με πολύ μεγάλη επιθυμία για εξερεύνηση και πειραματισμούς. Δεν περπατάει ακόμα μόνος του, αλλά με τη βοήθεια ενός μεγάλου. Μπουσουλάει γρήγορα με πολύ ενθουσιασμό και δείχνει μεγάλη ικανοποίηση όταν φτάνει στον στόχο του. Δοκιμάζει να σταθεί μόνος του στηριζόμενος σε διάφορες επιφάνειες. Όταν ήρθε στο Μεγάλο Μας Σπίτι, η μητέρα του τον άφησε με καλτσάκια και άρχισε να μπουσουλάει προς όποια κατεύθυνση του έκανε εντύπωση, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό την μεγάλη του ανάγκη για εξερεύνηση. Στην παιδική κουζίνα βρίσκονταν ήδη καθισμένη η Ν. (3 ετών) και η Εμμ. (14,5μηνών), οι οποίες παίζανε παράλληλα, η μία κοντά στην άλλη. Τότε ο Φ. έτρεξε μπουσουλώντας και κάθισε κοντά τους παρατηρώντας το παιχνίδι των μεγαλύτερων κοριτσιών. Άρχισε να πιάνει με τα χέρια του και να εξερευνεί τα πιάτα που βρίσκονταν στο πάτωμα, τα σκεύη της κουζίνας, τις κουτάλες, τα φρούτα και κάποια από αυτά τα έβαζε στο στόμα του, στην προσπάθειά του να τα αντιληφθεί λίγο καλύτερα. Ο Φ. φαινόταν εξαιρετικά ενθουσιασμένος. Έμεινε για λίγο στην παρέα με τα παιδιά και στη συνέχεια κατευθύνθηκε πως κάτι άλλο που του τράβηξε το ενδιαφέρον.

Παρατήρηση και καταγραφή της Εμμ.(16μηνών), της Ε. (17 μηνών) και της Αλ. (17 μηνών)

Στο Μεγάλο Μας Σπίτι προσήλθαν κάποια παιδιά μεταξύ των οποίων η Εμμ. (16 μηνών) και η Ε. (17 μηνών) συνοδευόμενες από τις κυρίες που τις φροντίζουν. Η Εμμ. και η Ε. πήραν η κάθε μια από ένα καρότσι με μωρό για να παίζουν. Η Αλ. (17 μηνών), που βρίσκονταν ήδη στο χώρο, πλησίασε θέλοντας να ενταχθεί στο παιχνίδι τους και πήρε το καρότσι της Εμμ. Εκείνη όμως αντέδρασε και αντιστάθηκε, καθώς ήθελε να το κρατήσει για τον εαυτό της. Ο χώρος διέθετε τρία καρότσια, και πρότεινα στην Αλ. να πάρει ένα άλλο για να μπορέσει να απολαύσει το παιχνίδι με τα υπόλοιπα κορίτσια. Αφού τρέξαν και κινηθήκαν στο χώρο με αυτά, μιμούμενες η μία την άλλη, το ενδιαφέρον τους

στράφηκε σε άλλα ερεθίσματα. Λίγο αργότερα η κυρία που φροντίζει την Ε. της πρότεινε να παίξουν με τα ξύλινα ενσφηνώματα ενθαρρύνοντάς την να βγάζει τα χρωματιστά κομμάτια και να τα τοποθετεί ξανά στη σωστή θέση, ονοματίζοντας το κάθε χρώμα και κάνοντας ταύτιση χρωμάτων. Η Ε. ανταποκρίθηκε με προθυμία. Η Αλ. τις πλησίασε και κάθισε μαζί τους εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό την επιθυμία της για συντροφικότητα και αλληλεπίδραση στο παιχνίδι. Η κυρία που φροντίζει την Ε. που είναι πολύ δεκτική και προσεγγιστική με τα άλλα παιδιά ανταποκρίθηκε αμέσως, δίνοντας την ευκαιρία στα δυο κορίτσια να αλληλεπιδράσουν και να απολαύσουν την εμπειρία και τη χαρά της κοινωνικής επαφής και συναναστροφής που προσφέρει η παρέα με τους συνομηλίκους, κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού.

Παρατήρηση και καταγραφή της Εμ.(15 μηνών)

Η Εμ.(15 μηνών) ήταν το πρώτο παιδί που ήρθε σήμερα στο Μεγάλο μας Σπίτι, συνοδευόμενη από την κυρία που τη φροντίζει. Πρόκειται για μια ημέρα με πολύ κρύο και σε αυτό ίσως να οφείλεται η πολύ περιορισμένη προσέλευση των παιδιών στο ΜμΣ, κατά τη διάρκεια της ημέρας.

Η Εμ. φαίνεται πολύ εξοικειωμένη με το χώρο κινήθηκε με άνεση και ασφάλεια σ' αυτόν, διαλέγοντας το καρότσι με το μωρό για να απασχοληθεί που είναι ένα από τα παιχνίδια που δείχνει να προτιμά ιδιαίτερα τον τελευταίο καιρό. Μετακινούσε το καρότσι σε όλο το χώρο μπροστά από την είσοδο και έδειχνε να το απολαμβάνει καθώς ήταν το μοναδικό παιδί στο χώρο και είχε μεγάλη επιφάνεια για να περπατήσει, να τρέξει και να μετακινήσει το καρότσι. Λίγο αργότερα ζωγράφισε και απασχολήθηκε με τα παιχνίδια που είχαμε στο χαλί. Όμως μετά από λίγη ώρα έδειχνε λίγο αμήχανη, σαν ο χώρος να της φαινόταν παράξενος χωρίς άλλα παιδιά και γι' αυτό αποχώρησαν σύντομα για το πάρκο με την ελπίδα να συναντήσουν άλλα παιδιά, όπως μας ενημέρωσε η κυρία που φροντίζει την Εμ.

2.3 Πρόσωπα Υποδοχής

Οι παρακάτω καταγραφές αποτυπώνουν τον ρόλο του προσώπου υποδοχής και τη στάση του απέναντι στο μικρό παιδί και το συνοδό του. Επίσης αναδεικνύεται η σημασία της ομάδας των προσώπων υποδοχής, η διάχυτη παρουσία του λόγου και η αναγνώριση του παιδιού ως υποκειμένου, φορέα των δικών του επιλογών.

2.3.1 Πλαισίωμα της εμπειρίας του παιδιού με το λόγο

Το Μεγάλο μας Σπίτι είναι ένας χώρος όπου ο λόγος κατέχει μεγάλη σημασία. Εδώ ο λόγος διακινείται ελεύθερα και πλαισιώνει τις εμπειρίες των παιδιών. Μέσα από τις καταγραφές αναδεικνύεται η πολύτιμη συνεισφορά του λόγου κυρίως σε στιγμές που τα παιδιά βίωναν συνθήκες συναισθηματικής φόρτισης που λειτουργούσε πολύ ανακουφιστικά.

Παρατήρηση και καταγραφή του Αγγ. (19 μηνών)

Ο Αγγ. (19 μηνών) μαζί με τη μητέρα του επισκεπτόταν συχνά το ΜμΣ. Μια από τις ημέρες της παραμονής του στο ΜμΣ διάλεξε και ασχολήθηκε με το μεγάλο τρίκυκλο ποδήλατο. Αυτό είναι ένα από τα πιο αγαπημένα ποδήλατα των παιδιών καθώς έχει μια πολύ μεγάλη μπροστινή ρόδα και πολλά κουμπιά στο τιμόνι που το κάνουν πολύ εντυπωσιακό. Τα πόδια του Αγγ. δεν έφταναν στα πετάλια, αλλά φαινόταν πολύ ικανοποιημένος που κατάφερε να ισορροπήσει και να οδηγήσει ένα τόσο μεγάλο ποδήλατο. Του άρεσε να πατάει τα κουμπιά στο τιμόνι και να ακούει τις διαφορετικές μελωδίες που αυτά παρήγαγαν. Η μητέρα του βρίσκονταν κοντά του αφήνοντάς του χώρο και χρόνο για να πειραματιστεί με αυτό που ο ίδιος είχε επιλέξει. Κάποια στιγμή, η μητέρα ανέφερε ότι ήθελε να πάει στην τουαλέτα, η οποία είναι ακριβώς δίπλα από το ΜμΣ και για να την επισκεφθεί κανείς χρειάζεται να βγει από την είσοδο του ΜμΣ. Επειδή ο Αγγ. ερχόταν πολύ συχνά και φαινόταν εξοικειωμένος με το χώρο, είπα στη μητέρα του ότι μπορούσε να τον αφήσει μαζί μας δεδομένου ότι θα ήταν ακριβώς δίπλα μας και θα απουσίαζε για ελάχιστα λεπτά. Την προέτρεψα φυσικά να ενημερώσει το παιδί της. Η μητέρα ενώ φαινομενικά έδειχνε άνετη, μου έδωσε την εντύπωση ότι ένιωθε μια μικρή αμηχανία καθώς την άκουσα να απευθύνεται προς τον Αγγ. λέγοντας «*Αγγ. φεύγω πάω τουαλέτα! Γεια!*». Ο Αγγ. συνέχισε να πατάει τα κουμπιά σαν να μην είχε συμβεί κάτι. Θέλοντας να λεκτικοποιήσω τις στιγμές για να αμβλύνω το άγχος του παιδιού που καταλάβαινα ότι ένιωθε, αρχικά κάθισα στο πάτωμα για να έχουμε καλύτερη και άμεση βλεμματική επαφή. Με ήρεμη και σταθερή φωνή του είπα ότι η μητέρα του πήγε στην τουαλέτα που είναι ακριβώς δίπλα από το κτήριο που βρισκόμασταν και δείχνοντάς του την εξώπορτα του εξήγησα ότι θα την βλέπαμε να μπαίνει από εκεί όταν θα επέστρεφε από την τουαλέτα. Ήταν πολύ χαρακτηριστικό στην αντίδρασή του ότι τη μία στιγμή πατούσε τα κουμπιά του ποδηλάτου δίνοντας την εντύπωση ότι δεν τον απασχολεί κάτι και αμέσως μετά γύριζε προς το μέρος μου, με κοιτούσε και έδειχνε την πόρτα λέγοντας «*μαμά*». Ήταν σαν να προσπαθούσε να εκφράσει την ανάγκη του για επιβεβαίωση ότι η

μητέρα του θα επέστρεφε. Από τη στάση του γινόταν αντιληπτή η ανάγκη του να ακούσει με λόγια όσα συνέβαιναν εκείνη τη στιγμή. Η αντίδραση αυτή επαναλήφθηκε δυο φορές μέχρι τη στιγμή που επέστρεψε η μητέρα του και ο Αγγ. συνέχισε το παιχνίδι του φανερά ανακουφισμένος. Το ίδιο ανακουφισμένη ένιωθα και εγώ γιατί δεν προσπάθησα να του αποσπάσω την προσοχή από την αιτία του στιγμιαίου άγχους του αλλά να ανταποκριθώ στην ανάγκη του να του εξηγήσω τι ακριβώς συνέβαινε, παρέχοντάς του μέσω του λόγου ασφάλεια και ηρεμία. Με αφορμή το στιγμιότυπο αυτό συνειδητοποιούσα την ευεργετική αξία του λόγου στα παιδιά και την ασφάλεια που τους παρέχουμε όταν επενδύουμε τις εμπειρίες που ζουν με λόγια, αναγνωρίζοντας τα συναισθήματά τους, χωρίς να τα αποφεύγουμε και να προσποιούμαστε ότι δεν συμβαίνει κάτι ή ότι αυτό που συμβαίνει δεν είναι σημαντικό για το παιδί.

Παρατήρηση και καταγραφή της Αλ. (2;5 χρόνων)

Η Αλ. (2;5) επισκέφθηκε το ΜμΣ μαζί με τη μητέρα της που ήταν έγκυος στο δεύτερο της παιδί. Αφού περιεργάστηκε το χώρο της πρότεινα αν θα ήθελε να ζωγραφίσει στον μεγάλο άσπρο πίνακα και φάνηκε πολύ θετική με την ιδέα. Έτσι πήρε το ξύλινο καρεκλάκι και άρχισε να πειραματίζεται με τους μαρκαδόρους και να ζωγραφίζει. Εκείνη τη στιγμή, μας πλησίασε ο Χρ. (2;5) που φάνηκε πολύ εντυπωσιασμένος από τα πολύχρωμα λαστιχάκια που φορούσε η Αλ. στα μαλλιά της και τα σχέδια που αυτά είχαν. Θέλησε να τα πιάσει, να τα επεξεργαστεί. Στην αρχή απλά τα άγγιξε, μετά όμως στην προσπάθειά του να τα πάρει στα χέρια του, της τράβηξε τα μαλλιά. Η Αλ. που εκείνη τη στιγμή έτρωγε την μπανάνα της και ήταν γυρισμένη προς τον πίνακα, δεν είχε καμία οπτική επαφή με τα άλλα παιδιά και τον υπόλοιπο χώρο. Φανερά σοκαρισμένη ξέσπασε σε κλάματα τόσο από το φόβο της όσο και από τον πόνο. Η μητέρα του Χρ. φαινόταν πανικοβλημένη και με φανερή ένταση πλησίασε, άρπαξε τον Χρ. προσπαθώντας να αποσπάσει το χέρι του από τα μαλλιά του κοριτσιού και να τα ελευθερώσει. Την ίδια στιγμή πλησίασε και η μητέρα της Αλ. για να την παρηγορήσει. Εγώ που ήμουν δίπλα της, με ήρεμη και σταθερή φωνή προσπάθησα να της περιγράψω λεκτικά τι ακριβώς είχε συμβεί για να την καθησυχάσω, αναγνωρίζοντας την ανησυχία, το φόβο και τον πόνο που είχε αισθανθεί. Μετά το σοκ των πρώτων στιγμών παρατηρούσα ότι τα λόγια μου την χαλάρωναν καθώς τη βοηθούσαν να καταλάβει. Έβλεπα ότι σταδιακά υποχωρούσε η ένταση και με άκουγε πιο ανακουφισμένη. Η Αλ. που βρισκόταν ήδη στην αγκαλιά της μητέρα της φαινόταν τώρα ήρεμη και ασφαλής. Το στιγμιότυπο αυτό έγινε αφορμή για μια συζήτηση με τη μητέρα της κατά την οποία αναδύθηκε η ευεργετική αξία του λόγου

και πόσο σημαντικό είναι να πλαισιώνουμε τις εμπειρίες των παιδιών με το λόγο διότι αυτό τα βοηθάει να αντιληφθούν τον κόσμο που τα περιβάλλει και τους δημιουργεί αισθήματα ασφάλειας. Μετά τη συζήτηση που είχαμε, η μητέρα της Αλ. φαινόταν ήρεμη και ανακουφισμένη.

2.3.2 Πλαισίωμα του παιχνιδιού με το λόγο

Η παρουσία του λόγου είναι διάχυτη καθώς οι δράσεις πλαισιώνονται και επενδύονται με τον λόγο και γενικά γίνονται λόγος. Στις καταγραφές που ακολουθούν είναι ορατή η στάση των προσώπων υποδοχής και αρχή της φιλοσοφίας της F. Dolto «κάνουμε τα πάντα λόγο». Τα συγκεκριμένα στιγμιότυπα είναι από στιγμές παιχνιδιού.

Παρατήρηση και καταγραφή του Μ. (27 μηνών)

Ο Μ. (27 μηνών) επισκέφθηκε το ΜμΣ συνοδευόμενος από τον παππού και τη γιαγιά του, οι οποίοι κάθισαν στις καρέκλες κοντά στην είσοδο, ενώ ο Μ. κατευθύνθηκε προς τα παιχνίδια σε κοντινή απόσταση από τους δικούς του. Αφού του συστήθηκα κάθισα κοντά του και παρατήρησα ότι έπαιζε με μια μικρή μπουλντόζα. Αρχίσαμε με ενδιαφέρον να ψάχνουμε στο κουτί με τα αυτοκίνητα και για άλλες μπουλντόζες και φορτηγά. Βρήκαμε φορτηγό με καρότσα που ανασηκώνεται, φορτηγό με οδηγό, καθώς και δυο εκσκαφείς έναν μικρό και ένα μεγάλο. Σιγά σιγά ξεκίνησε ένα συμβολικό παιχνίδι, όπου προσπαθούσαμε να γεμίσουμε τους εκσκαφείς με διάφορα φανταστικά υλικά, όπως χρώματα, πέτρες και μετά τα αδειάζαμε στα φορτηγά, όπου ο Μ. τα μετέφερε σε κάποιο άλλο μέρος. Ο Μ. φαινόταν ενθουσιασμένος με τη αυτή τη διαδοχή των γεγονότων καθώς και με τον τρόπο που καταφέραμε να εντάξουμε τα διαφορετικά φορτηγά στο παιχνίδι, έχοντας το κάθε ένα το δικό του ρόλο. Ο Μ. ασχολήθηκε αρκετή ώρα και καταλάβαινα ότι του άρεσε πολύ που το παιχνίδι μας επενδυόταν με λόγια και ήχους κάνοντας το περισσότερο αληθινό και ζωντανό. Εντύπωση μου έκανε το γεγονός ότι επαναλάμβανε τις λέξεις που έλεγα όπως για παράδειγμα «*το φορτηγό μεταφέρει τα χρώματα σε άλλο μέρος*» και εκείνος επαναλάμβανε το τελευταίο μέρος της φράσης μου «*σε άλλο μέρος*». Επίσης, κάποια στιγμή που του έδειξα ένα τζιπ, του εξηγούσα για τη ρόδα που έχει στο πίσω μέρος του και τη χρησιμότητά της, αναφέροντας τη λέξη ρεζέρβα που του έκανε εντύπωση. Ο Μ. έδειχνε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον στις καινούργιες πληροφορίες και στα γλωσσικά ερεθίσματα που προέκυπταν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού μας. Παρατήρησα, ότι αντλούσε και συγκρατούσε πολλές πληροφορίες μέσα από το παιχνίδι

τις οποίες τις αναπαρήγαγε με ενθουσιασμό (πχ: τον ήχο της σειρήνας του περιπολικού, την επιπλέον ρόδα του τζιπ, τις δυνατότητες του φορτηγού). Ο Μ. είχε επισκεφθεί και άλλες φορές το ΜμΣ χωρίς να γνωρίζω τον ακριβή αριθμό των επισκέψεών του. Φαινόταν εξοικειωμένος με το ΜμΣ και με διάθεση να το ανακαλύψει και να αλληλεπιδράσει με τους άλλους παρευρισκόμενους.

Παρατήρηση και καταγραφή του Αγγ. (18 μηνών)

Ο Αγγ. (18 μηνών) έρχεται συχνά με τη μητέρα του στο ΜμΣ. Είναι πολύ κινητικός και έχει μεγάλη διάθεση και επιθυμία να εξερευνήσει το χώρο. Ο Αγγ. συνήθως πηγαίνει σε οτιδήποτε του κινεί το ενδιαφέρον και η μητέρα του τον ακολουθεί, δείχνοντας προθυμία να συμμετέχει και εκείνη στο παιχνίδι του. Κάποια στιγμή καθόμουν στο χαλί και απέναντι μου ήρθε ο Άγγ. με τη μητέρα του, όπου ο Αγγ. ξεκίνησε να παίζει με τα αυτοκινητάκια. Όταν τον είδα να έρχεται προς το μέρος μου τον χαιρέτησα με το όνομα του και του είπα το δικό μου. Μετά από λίγα λεπτά ο Αγγ. ήρθε κοντά μου και μου έδωσε ένα αυτοκινητάκι, προσκαλώντας με, με τον τρόπο αυτό στο παιχνίδι του. Έτσι ξεκινήσαμε να παίζουμε και να έχουμε ανταλλαγές. Ο Αγγ. μου έφερνε αυτοκινητάκια και εγώ καθώς τα ονομάτιζα τα τοποθετούσα στο χαλί. Παρατηρώντας τα αυτοκινητάκια διαπίστωσα ότι ένα από αυτά είχε ζωγραφισμένα μάτια, χαμόγελο και δόντια και με έκπληξη του το είπα, γεγονός που μάλλον του έκανε εντύπωση. Τον ρώτησα που είναι τα δικά του δοντάκια και καθώς με κοιτούσε με πλησίασε με προσοχή δείχνοντάς μου το δικό μου στόμα, σαν να προσπαθούσε να μου δείξει τα δικά μου δόντια. «*Ναι, εδώ είναι τα δικά μου δόντια*», του απάντησα προσπαθώντας να πλαισιώσω με το λόγο όλα όσα συνέβαιναν εκείνη τη στιγμή στο παιχνίδι μας. Στο τέλος της βάρδιας, καθώς συζητούσαμε με τα πρόσωπα υποδοχής ένα από αυτά ανέφερε ότι είχε παρατηρήσει ότι η μητέρα του Αγγ. προσπαθούσε να τον ταΐσει ενώ εκείνος έπαιζε, χωρίς να του απευθύνεται καθόλου ή να κάνει κάποια αναφορά στο φαγητό που έτρωγε εκείνη τη στιγμή. Έτσι, ανακάλεσα συνειρμικά το στιγμιότυπο που είχα μοιραστεί με τον Αγγ. όταν παίζαμε με τα αυτοκινητάκια, σκεπτόμενη ότι ίσως να του είχε κάνει εντύπωση ότι του περιέγραφα με λόγια όλα όσα συνέβαιναν τη στιγμή που συνέβαιναν, αναγνωρίζοντας ότι και οι δυο μας ήμασταν παρόντες στο ίδιο παιχνίδι. Με άλλα λόγια, το μεταξύ μας παιχνίδι είχε δημιουργήσει έναν διυποκειμενικό χώρο όπου μέσω του λόγου αναγνώριζα τον Αγγ. ως ένα ξεχωριστό υποκείμενο, με τις δικές του επιθυμίες, ανάγκες, απορίες, γνώσεις και επιλογές.

2.3.3 Οι διαφορετικές ερμηνείες και η σημασία της ομάδας.

Σύμφωνα με την Dolto (Canu, 2009) η υποδοχή θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από μια απλότητα και ελαφρότητα και να μην φέρει χαρακτηριστικά από την ατμόσφαιρα ενός θεραπευτικού πλαισίου. Τα πρόσωπα υποδοχής να υποδέχονται το κάθε ξεχωριστό άνθρωπο με όλα όσα φέρει χωρίς ετικέτες, αξιολογήσεις, διαγνώσεις και προγνώσεις. Είναι σημαντικό το πρόσωπο υποδοχής να αναγνωρίζει κάθε φορά πώς αυτό στέκεται στη συνάντησή του με τον άλλον, σε όλα όσα διαμείβονται μπροστά του, τα συναισθήματα που του προκαλούνται καθώς και τα βιώματα που αναδύονται. Η προσωπική ερμηνεία δεν αποτελεί και την μοναδική αλήθεια. Έτσι το πλαίσιο από την ομάδα είναι σημαντικό, καθώς οι διαφορετικές ερμηνείες, τα περισσότερα βλέμματα συνθέτουν μια πιο πλούσια και πληρέστερη εικόνα που απομακρύνεται από μια κλινική στάση και οπτική.

Παρατήρηση και καταγραφή του Μ. (18 μηνών)

Ο Μ. (18 μηνών) επισκέφθηκε για πρώτη φορά το ΜμΣ συνοδευόμενος από τη μητέρα του και από τη γιαγιά του. Ένα από τα πρόσωπα υποδοχής αφού τους υποδέχτηκε μας σύστησε και τους εξήγησε τους κανόνες του χώρου. Την ώρα που ήμουνα με το Στ. στους νιπτήρες, στο διπλανό νιπτήρα ήταν ο Μ. με τη μητέρα του και έπαιζε με τα πλαστικά παιχνίδια του νερού χωρίς όμως να χρησιμοποιεί τη βρύση. Παρατηρούσα τη μητέρα του που προσπαθούσε να τον πείσει να βάλει την ποδιά για να παίξει και φαινόταν λίγο αμήχανη. Ο Μ. δεν ήθελε καθόλου να φορέσει την ποδιά και έλεγε «όχι» στην προτροπή της μητέρας του. Για να αποφορτίσω λίγο την ατμόσφαιρα της είπα ότι δεν υπάρχει λόγος να ανησυχεί αν δεν είναι ακόμα έτοιμος να φορέσει την ποδιά, και πως μπορεί να επιλέξει οποιοδήποτε άλλο παιχνίδι θέλει για να παίξει. Λίγο αργότερα βρέθηκα στο χαλί μαζί με κάποια παιδιά. Την προσοχή μου όμως τράβηξε η γιαγιά του Μ. η οποία μου φαινόταν αρκετά παρεμβατική όχι μόνο προς τον εγγονό της αλλά και προς την κόρη της. Σε ένα από τα πρόσωπα υποδοχής έλεγε, αναφερόμενη στην κόρη της, ότι θα πρέπει σε κάποια πράγμα να του πάρει τον αέρα και να μην του αφήνει κανένα περιθώριο για να αντιδράσει. *«Έτσι μεγάλωσα εγώ τρία παιδιά και μια χαρά βγήκαν. Μα είναι δυνατόν τόσο μικρό να έχει άποψη; Του λες κάτι και λέει εγώ!»*, συμπλήρωσε η γιαγιά. Κάποια στιγμή η γιαγιά προσπάθησε να βάλει στο Μ. την ποδιά και εκείνος αρνήθηκε. Η μητέρα του παιδιού απευθυνόμενη στη μητέρα της, της είπε πως δεν πείραζε να μη τη βάλει εάν δεν ήθελε και πως θα μπορούσε να παίξει με κάτι άλλο. Αλλά εκείνη χωρίς να τη λάβει υπόψη της με δυο γρήγορες κινήσεις φόρεσε τη ποδιά στο παιδί, το οποίο άρχισε να κλαίει και

αμέσως μετά σταμάτησε. «*Μα αφού ξέρω.... του αρέσει πολύ το νερό!*» είπε νε ικανοποίηση η γιαγιά του παιδιού.

Παρατηρώντας το στιγμιότυπο αυτό, μου δημιουργήθηκαν πολλές σκέψεις και συναισθήματα. Αρχικά ένιωθα να πνίγομαι εγώ η ίδια από τη στάση της γιαγιάς και δυσκολευόμουν αφάνταστα που έβλεπα τη συμπεριφορά αυτή προς το παιδί αλλά και προς την κόρη της. Αναρωτήθηκα πώς μπορεί κανείς να υποδεχτεί όλο αυτό που συμβαίνει μπροστά του και να μπορέσει να βοηθήσει τους ανθρώπους αυτούς προς όφελος του μικρού παιδιού. Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος για να μιλήσει κάποιος ώστε να συμβάλει σε μια αλλαγή στάση που θα αναγνωρίζει το παιδί ως υποκείμενο με τις δικές του επιθυμίες χωρίς ωστόσο το περιβάλλον του παιδιού να νιώσει απειλή;

Σημειώνεται, ότι συχνά με τα πρόσωπα υποδοχής της βάρδιας που συμμετείχα συζητούσαμε για τα στιγμιότυπα που ζούσαμε στο ΜμΣ. Στη συζήτησή μας για την παρουσία του Μ. στο ΜμΣ και τη στάση της μητέρας και γιαγιάς υπήρχαν διαφορετικές οπτικές, από τα άτομα που συμμετείχαμε στην ίδια βάρδια. Συγκεκριμένα, εγώ θεωρούσα ότι η στάση της γιαγιάς ήταν πολύ αυταρχική και παρεμβατική τόσο στο παιδί όσο και στη μητέρα του, και μου έδινε την εντύπωση ότι δεν λάμβανε υπόψη της τις επιθυμίες των αγαπημένων της προσώπων, του εγγονού της και της κόρης της. Ένα από τα πρόσωπα υποδοχής έβλεπε τη γιαγιά να παίζει έναν ρόλο πιο αποφασιστικό που τελικά βοηθούσε το παιδί στις δύσκολες στιγμές του. Συγκεκριμένα στο παράδειγμα με την ποδιά και το νερό η παρέμβαση της γιαγιά, η οποία γνώριζε την μεγάλη αγάπη του εγγονού της για το νερό, τον έβγαλε από τη δύσκολη θέση που φαινόταν ότι βρισκότανε καθώς δίσταζε να φορέσει την ποδιά, με αποτέλεσμα το παιδί πολύ σύντομα να φαίνεται ήρεμο και να απολαμβάνει την επαφή του με το νερό.

Το παραπάνω στιγμιότυπο αναδεικνύει τη μεγάλη σημασία της ομάδας υποδοχής που πολλές φορές λειτουργεί συμπληρωματικά. Επίσης, διαφαίνεται ότι δεν υπάρχει μια γενική ή καθολική αλήθεια αλλά το ίδιο γεγονός δύναται να προσεγγιστεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Είναι πολύ σημαντική η αναγνώριση του ασυνειδήτου όλων των συμμετεχόντων στην υποδοχή των μικρών παιδιών και των συνοδών τους (προσώπων υποδοχής, παιδιών, συνοδών), καθώς παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε και ερμηνεύουμε τις εμπειρίες που βιώνουμε.

2.3.4 Αναγνώριση του παιδιού ως υποκειμένου

Η θέση και η αντίληψη στην ψυχαναλυτική θεωρία και προσέγγιση ότι το παιδί από την ώρα της γέννησης του, είναι ένα υποκείμενο κατέχει κεντρικό και σημαίνοντα ρόλο. Το ίδιο συμβαίνει και στο Μεγάλο μας Σπίτι, από την στιγμή που υιοθετείται η ψυχαναλυτική προσέγγιση.

Όλο αυτόν τον καιρό που επισκέπτομαι το ΜμΣ σε συνδυασμό με τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας αντιλαμβάνομαι καλύτερα πόσο σημαντικό είναι να αναγνωρίζουμε τα παιδιά ως υποκείμενα με ξεχωριστές προσωπικότητες που έχουν τις δικές τους επιθυμίες. Ο τρόπος με τον οποίο τους απευθυνόμαστε σηματοδοτεί και τη στάση μας απέναντι στο παιδί. Η εμπειρία μου στο ΜμΣ με βοήθησε να συνειδητοποιήσω ότι την στάση μας αυτή τα παιδιά την αναγνωρίζουν και την αντιλαμβάνονται αμέσως.

Παρατήρηση και καταγραφή της Γ. (21 μηνών)

Ένα από τα παιδιά που γνώρισα στο ΜμΣ ήταν η Γ. (21 μηνών). Στις πρώτες μας συναντήσεις αντιλαμβανόμουν ότι ενώ της μιλούσα εκείνη δεν ανταποκρινότανε, παρόλο που αντιλαμβανότανε όλα όσα της έλεγα. Ένιωθα ότι ήταν σαν να μην είχαμε κάποια επικοινωνία μεταξύ μας. Το γεγονός αυτό με προβληματίζε και προσπαθούσα να σκεφτώ τρόπους για να την προσεγγίσω. Καθώς μελετούσα και συνειδητοποιούσα όλο και περισσότερο τη σημασία του να απευθύνεται κανείς στο παιδί με έναν τρόπο απλό, άμεσο και αληθινό, αναγνωρίζοντας την ύπαρξη του ως ένα ξεχωριστό υποκείμενο, ο τρόπος με τον οποίος επικοινωνούσα μαζί της άρχισε σταδιακά να αλλάζει.

Της απευθυνόμουν, πρόσεχα περισσότερο αυτά που εκείνη προσπαθούσε να εκφράσει λεκτικά ή συμβολικά, αναγνωρίζοντας την επιθυμία της και τη ξεχωριστή προσωπικότητά της. Χαμήλωνα στο ύψος της και της έδειχνε όλη μου την προσοχή όταν της μιλούσα, όπως θα έκανα και με έναν ενήλικα δημιουργώντας τις καλύτερες συνθήκες για την ανάπτυξη μιας ειλικρινούς επικοινωνίας. Καταλάβαινα ότι και η δική της στάση άρχισε να μεταβάλλεται και η επικοινωνία μας να βελτιώνεται. Παρατηρούσα, ότι εγώ της απευθυνόμουν με λόγια απλά και αληθινά αναγνωρίζοντας την ως υποκείμενο των επιθυμιών της και εκείνη μου το ανταπέδιδε. Θυμάμαι μάλιστα που σε κάποια συζήτηση μας με τα πρόσωπα υποδοχής είχαν αναφέρει την ανάγκη του συγκεκριμένου παιδιού να της απευθύνονται, αλλά τότε δεν μπορούσα να καταλάβω τι ακριβώς σήμαινε κάτι τέτοιο. Κάποια στιγμή, καθόμουν στις άσπρες καρέκλες δίπλα από την είσοδο και η Γ. ήταν πάνω στο μεγάλο ποδήλατο και με αυτό πέρασε το όριο της κίτρινης γραμμής. Πλησιάζω

περισσότερο κοντά της και με το χέρι μου μπροστά στη ρόδα και με πολύ σταθερή φωνή της θυμίζω ότι δεν μπορεί να περάσει με το ποδήλατο πέρα από την κίτρινη γραμμή. Βέβαια, διευκρίνισα ότι εκείνη, μπορούσε χωρίς το ποδήλατο να περάσει και να πάει όπου επιθυμούσε. Προσπαθώντας να αναγνωρίσω τη δική μου στάση, διέκρινα ότι ήμουνα πολύ σταθερή, ήρεμη και χωρίς καθόλου άγχος. Αποτραβήχτηκα λίγο, θέλοντας να της δώσω χώρο και χρόνο να το σκεφτεί και να αποφασίσει. Η Γ. κατέβηκε από το ποδήλατο και πέρασε την κίτρινη γραμμή. Εντυπωσιάστηκα!

Παρατήρηση και καταγραφή του Δ. (5 μηνών).

Την ώρα που ήμουν στους νιπτήρες με τον Αγγ. (19 μηνών) και την Άλ. (17 μηνών) υποδεχτήκαμε στο ΜμΣ τον Δ. (5 μηνών) που μας επισκέφθηκε για πρώτη φορά, συνοδευόμενος από την κοπέλα που τον φροντίζει. Ο Δ. από το μάρσιπο που ήταν είχε τη δυνατότητα να έχει πολύ καλή οπτική επαφή και να παρακολουθεί όσα διαδραματίζονταν κοντά του. Ανασηκώθηκα, του συστήθηκα και τον ρώτησα πώς τον λένε, αναγνωρίζοντάς τον ως ένα ξεχωριστό υποκείμενο με τη δική του προσωπικότητα. Η κοπέλα που τον συνόδευε μου είπε το όνομά του και τον καλωσόρισα στο χώρο του ΜμΣ. Ήταν πολύ εντυπωσιακή η προσοχή που μου έδινε όλη την ώρα που του μιλούσα και του περιέγραφα λεκτικά τον χώρο στον οποίο βρίσκονταν.

2.4 Γονείς

Οι περιγραφές που ακολουθούν αναδεικνύουν στοιχεία για την παρουσία του γονέα ή άλλου συνοδού του παιδιού στο ΜμΣ, τη στάση του απέναντι στο παιδί που κάνει τα πρώτα του κοινωνικά βήματα, το δικό του ψυχικό άνοιγμα και το μοίρασμα θεμάτων που τον απασχολούν, την ανάκληση αναμνήσεων από τη δική του παιδική ηλικία καθώς τις απόψεις του από την εμπειρία του στο ΜμΣ.

2.4.1 Προσωπικές αναμνήσεις του συνοδού από την δική του παιδική ηλικία- η συνάντηση με το μικρό παιδί μέσα του.

Στο ΜμΣ η ατμόσφαιρα που δημιουργείται κατά την υποδοχή των μικρών παιδιών και των συνοδών του είναι εξαιρετικά σημαντική. Αυτή, χαρακτηρίζεται από απλότητα, ζεστασιά και την αίσθηση ότι τα πρόσωπα υποδοχής είναι εκεί διαθέσιμα τόσο για τα μικρά παιδιά όσο και για τους ενήλικους που τα συνοδεύουν. Επιδιώκεται κάθε φορά να δημιουργούνται οι συνθήκες εκείνες που ευνοούν μια εγκάρδια συνάντηση, όπου οι

παρευρισκόμενοι να νιώσουν άνετα, οικεία και να περάσουν καλά με τους δικούς τους ανθρώπους αλλά και με τους υπόλοιπους επισκέπτες και τα πρόσωπα υποδοχής.

Μέσα σ' αυτήν την ατμόσφαιρα του ΜμΣ που επιτρέπει και ευνοεί το ψυχικό άνοιγμα των επισκεπτών υπήρχαν κάποιες στιγμές που φαινόταν ότι ο συνοδός του μικρού παιδιού, όσο μεγάλος ή μικρός ήταν, αναβίωνε στιγμές από τη δική του παιδική ηλικία κάνοντας συνδέσεις με το παιδί που συνόδευε ή ακόμα και με κάποιο άλλο παιδί του χώρου.

α) Συγκεκριμένα, η Ηλ. (19 μηνών) επισκεπτόταν το ΜμΣ μαζί με τον παππού της τακτικά. Ο παππούς της Ηλ. είναι ένας ηλικιωμένος κύριος, κοντά στην ηλικία των 70 ετών περίπου, πολύ ευγενικός και ανοικτός για επικοινωνία. Στο πλαίσιο της συζήτησης μας μου είπε ότι η Ηλ. είναι το δεύτερο παιδί της οικογένειας και ότι έχει ένα μεγαλύτερο αδελφό, ο οποίος συχνά ζηλεύει γιατί ένιωθε ότι όλοι προσέχουν την μικρότερη αδελφή του. Στη συνέχεια, ανέφερε ότι και εκείνος ήταν ο πρωτότοκος υιός της οικογένειας και μετά από αυτόν ακολουθούσαν άλλες 4 αδελφές. Από την αφήγησή του φαινόταν η σύνδεση που έκανε με τη δική του παιδική ηλικία και η σύνδεση που έκανε με τον πρωτότοκο εγγονό του, καθώς ανέφερε ότι θυμόταν τη μητέρα του να του δείχνει μεγάλη αδυναμία και τις αδελφές του να ζηλεύουν. Ήταν φανερό η ανάγκη του ανθρώπου να μιλήσει, με αφορμή τα όσα συνέβαιναν με τα εγγόνια του και να μοιραστεί εικόνες και βιώματα από την δική του παιδική ηλικία που τόσο αβίαστα αναδύθηκαν, καταδεικνύοντας με τον καλύτερο τρόπο την παρουσία του ασυνειδήτου.

β) Μια μητέρα που συνόδευε τον υιό της (18 μηνών), που ήταν πολύ μικρή σε ηλικία, μέχρι 25 ετών, όταν είδε το όνομά της στον πίνακα με τα ονόματα των παιδιών είπε «*Βλέπω το όνομα μου στον πίνακα! Ναταλία!*». Για τη μητέρα εκείνη η αναγνώριση του ονόματός της σε ένα χώρο όπου αναγράφονταν μόνο τα ονόματα των παιδιών είχε προφανώς κάποια ιδιαίτερη σημασία. Ίσως να έκανε μια σύνδεση με τα δικά της παιδικά χρόνια, ίσως να ένιωθε την ανάγκη να αναγνωρίσει τον εαυτό της ως παιδί! Χωρίς να μπορεί να γίνει μια σίγουρη ερμηνεία, ωστόσο για τη μητέρα εκείνη η αναγνώριση του ονόματός της στον πίνακα είχε το δικό της νόημα και συμβολισμό.

γ) Μια άλλη μητέρα επισκεπτόταν συχνά το ΜμΣ μαζί με την κόρη της. Στις παρουσίες της στο ΜμΣ είχε μια εξαιρετική αλληλεπίδραση με την κόρη της και ήταν ανοιχτή στην επικοινωνία τόσο με τους ενήλικους όσο και με τα υπόλοιπα παιδιά. Την πρώτη φορά

που επισκέφθηκε τον χώρο μετά την 3μηνη καραντίνα ανέφερε ότι είχε πειστεί ψυχολογικά αρκετά και ανυπομονούσε να ανοίξει το ΜμΣ για να μας συναντήσει, δίνοντας την εντύπωση ότι το ΜμΣ λειτουργούσε για εκείνη υποστηρικτικά, σαν ένας χώρος καταφυγίου στον οποίο ένιωθε ασφάλεια. Την ημέρα εκείνη, η Λ. και η μητέρα της παίζανε κρυφτό στο ξύλινο σπιτάκι. Η Λ. έμπαινε με άνεση μέσα στο σπιτάκι έκλεινε τις κουρτίνες χάνοντας για λίγο την οπτική επαφή με τη μητέρα της, διατηρώντας ωστόσο την ασφάλεια της παρουσίας της. Ο λόγος της μητέρας επιβεβαίωνε την αδιάλειπτη παρουσία της στο χώρο, κάνοντας το μεταξύ τους παιχνίδι πολύ διασκεδαστικό. Κατά τη διάρκεια του κρυφτού παρατήρησα ότι κάποια στιγμή μπήκε η μητέρα μέσα στο σπιτάκι και έκλεισε τις κουρτίνες, αφήνοντας την κόρη της απέξω για να την ανακαλύψει. Η κίνηση αυτή της μητέρας είχε ίσως κάποιο ιδιαίτερο νόημα για εκείνη. Ίσως παρέπεμπε σε μια σύνδεση με τη δική της παιδική ηλικία, στην ανάγκη να βρεθεί στη θέση του παιδιού έστω και συμβολικά μέσα σε ένα σπιτάκι που σε συμβολικό επίπεδο λειτουργεί προστατευτικά, ή ακόμα και στην στιγμιαία σύνδεση με μια ηλικία όπου οι έγνοιες και οι αγωνίες απουσιάζουν, δεδομένου ότι ως μητέρα περνούσε στιγμές άγχους και πίεσης λόγω των υγειονομικών περιορισμών, όπως η ίδια είχε αναφέρει νωρίτερα.

2.4.2 Ψυχικό άνοιγμα

Παρατήρηση και καταγραφή της Ηλ. (21 μηνών)

Η Ηλ. (21 μηνών) επισκέφθηκε το ΜμΣ μαζί με τον παππού της που είναι τακτικοί επισκέπτες του ΜμΣ. Αρχικά ο παππούς της Ηλ. κάθισε στις καρέκλες κοντά στην είσοδο, με την Ηλ. να κάθεται κοντά του. Στη συνέχεια, κάθισε στους καναπέδες ώστε να είναι κοντά στο χώρο με τα παιχνίδια ενθαρρύνοντας με τον τρόπο αυτό την εγγονή του να απασχοληθεί με τα παιχνίδια του χώρου και να αλληλεπιδράσει με τα άλλα παιδιά, δίνοντάς της την ασφάλεια της εγγύτητας της παρουσίας του. Καθώς ήταν η πρώτη φορά που συναντηθήκαμε μετά τις διακοπές των Χριστουγέννων μιλήσαμε για το πως πέρασαν τις ημέρες αυτές και πολύ σύντομα δημιουργήθηκε ένα πολύ φιλικό και ευχάριστο κλίμα, ένα πλαίσιο ανοιχτής επικοινωνίας.

Παράλληλα, η Ηλ. έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ξύλινο σπιτάκι με τα έπιπλα και τις δυο φιγούρες από playmobil. Ξεκινήσαμε να παίζουμε και το παιχνίδι μας έγινε περισσότερο ελκυστικό όταν επένδυσα τις φιγούρες με φωνή και περιέγραφα με λόγια όλα όσα έβλεπα και μου έκαναν εντύπωση. Ενώσω παίζαμε ο παππούς της Ηλ. μοιράστηκε τον προβληματισμό του σχετικά με την γλωσσική ανάπτυξη της εγγονής του.

Ανέφερε, ότι παρόλο που ήταν 21 μηνών έλεγε πολύ λίγες λέξεις και αυτό ήταν κάτι που τον ανησυχούσε. Στο μεταξύ η Ηλ. που είχε ακούσει όλα όσα έλεγε ο παππούς της έπαιρνε ένα ανθρωπάκι και το έδειχνε στον παππού της χωρίς όμως να λέει κάτι. Ο παππούς, που φαινόταν κάπως φορτισμένος, ζητούσε από την εγγονή του να του ονοματίσει τα διάφορα αντικείμενα του παιχνιδιού, ενώ την ίδια στιγμή χρησιμοποιούσε κάποιες λέξεις με όχι και τόσο δόκιμο τρόπο (πχ: θα πάει το μωράκι να κάνει νάνι...). Κατά τη διάρκεια της συζήτησής μας ο παππούς διαπίστωσε από μόνος του ότι θα ήταν περισσότερο ωφέλιμο να χρησιμοποιούν εκείνοι σαν οικογένεια σωστά τις λέξεις, έτσι ώστε να τις ακούει και να τις αναπαράγει σωστά και το παιδί. Αξιοποιώντας την ευκαιρία που μου έδωσε ο παππούς, ανέφερα ότι είναι πολύ σημαντικό για ένα παιδί να του περιγράψουμε λεκτικά με κάθε ευκαιρία τον κόσμο που το περιβάλλει και ό,τι το αφορά, με απλά και σωστά λόγια και να επενδύουμε κάθε πράξη μας με τον λόγο. Επιπλέον εκθέτοντας το παιδί συχνά σε σωστά λεκτικά ερεθίσματα, όπως είναι τα τραγούδια, οι ιστοριούλες, τα παραμύθια, απλά ποιηματάκια, αυτά θα το βοηθήσουν πολύ στην γλωσσική του ανάπτυξη. Σημειώνεται, ότι ο ίδιος ο παππούς αναγνώρισε την αντιληπτική ικανότητα του παιδιού και την διαχώρισε από την εκφορά του λόγου. Συζητήσαμε επίσης για τον ξεχωριστό ρυθμό του κάθε παιδιού αναφέροντας ότι η Ηλ. όταν θα νιώσει έτοιμη θα μιλήσει.

Με την Ηλ. περάσαμε αρκετή ώρα παίζοντας με το ξύλινο σπιτάκι, η οποία είχε πολύ ενεργή συμμετοχή στο παιχνίδι καθώς άλλαζε θέση στα έπιπλα, έπαιρνε τα παιδάκια και τα έβαζε για ύπνο, τα έκανε να ανεβαίνουν, να κατεβαίνουν τους ορόφους, να κάθονται στην καρέκλα για να φάνε. Σε όλη τη διάρκεια του παιχνιδιού της μιλούσα συνέχεια και σιγά σιγά και αβίαστα η Ηλ. ανταποκρινόταν και εκείνη λεκτικά. Έδειχνε μάλιστα πολύ χαρούμενη και συχνά πήγαινε στον παππού της να του δείξει τα παιδάκια. Ένα από τα πρόσωπα υποδοχής που παρατηρούσε το στιγμιότυπο, ανέφερε στον παππού πόσο χαρούμενη φαινόταν σήμερα η Ηλ. και την παρατηρούσε που πήγαινε συχνά να τον δει και να του μιλήσει. Ο παππούς αναγνώριζε ότι η εγγονή του το έκανε αυτό καθώς αποτελούσε για εκείνη την ασφάλεια της. Το πρόσωπο υποδοχής συμφώνησε μαζί του συμπληρώνοντας έναν ακόμη λόγο αναφέροντας ότι η Ηλ. του έδειχνε όλα εκείνα για τα οποία ένιωθε ότι τα κατάφερνε και την έκαναν να νιώθει χαρούμενη.

Το παραπάνω στιγμιότυπο αποτελεί ένα αποκαλυπτικό στοιχείο της υποδοχής που γίνεται στο ΜμΣ και της όλης ατμόσφαιρας που επικρατεί σ' αυτό. Αναδεικνύεται η θεραπευτική λειτουργία του λόγου σε κάθε ανθρώπινο ον οποιασδήποτε ηλικίας. Είναι

εξαιρετικά σημαντική η υποδοχή όχι μόνο του ίδιου του παιδιού αλλά της δυάδας με όλα όσα φέρει ο κάθε άνθρωπος που περνάει το κατώφλι του ΜμΣ. Γίνεται φανερό πόσο σημαντικό είναι να δημιουργήσουμε στους ανθρώπους που υποδεχόμαστε ένα κλίμα ασφάλειας και εμπιστοσύνης, μια συνθήκη που να ευνοεί το ψυχικό άνοιγμα, ώστε οι άνθρωποι να μοιραστούν τις αγωνίες τους και τους προβληματισμούς τους και να υπάρξει μια συνάντηση ουσιαστική, βοηθητική και ανθρώπινη. Παρατηρώντας την Ηλ. χάρηκα ιδιαίτερα, γιατί συμμετείχε στο παιχνίδι με έναν πολύ δημιουργικό τρόπο και φαινόταν ότι ήταν χαρούμενη. Χωρίς να νιώθει ότι αξιολογείται ή ότι χρειάζεται να κάνει κάτι επιβεβλημένα άρχισε να μιλάει και να εκφράζεται με τον δικό της τρόπο και ρυθμό, προσπαθώντας μάλιστα όλα αυτά να τα μοιραστεί με τον παππού της, το πρόσωπο αναφοράς και ασφάλειάς της.

Παρατήρηση και καταγραφή της Λ. (10 μηνών)

Η Λ. (10 μηνών) επισκέφθηκε το ΜμΣ συνοδευόμενη από τη μητέρα της. Η μητέρα της είναι πάντα παρούσα και συμμετέχει στα παιχνίδια της και στις ανακαλύψεις της. Επίσης, πλαισιώνει όλες τις εμπειρίες του παιδιού με το λόγο γεγονός που μου έκανε μεγάλη εντύπωση και το μοιράστηκα μαζί της λέγοντας πόσο ωφέλιμο είναι αυτό για τα παιδιά.

Σήμερα που την παρατηρούσα χρειάστηκε λιγότερο χρόνο να είναι δίπλα στη μητέρα της για να εξοικειωθεί με τον χώρο. Κινήθηκε περισσότερο στον χώρο, γεγονός που με έκανε να σκεφτώ ότι ίσως να ένιωθε περισσότερο ασφαλής και άρα περισσότερο πρόθυμη να τον εξερευνήσει. Μάλιστα, σήμερα μπήκε για πρώτη φορά στο τούνελ και η μητέρα της ήταν στο τελείωμα του που την ενθάρρυνε να το περάσει και να τη συναντήσει.

Η μητέρα, μοιράστηκε μαζί μου την ανησυχία που είχε καθώς παρατηρούσε ότι η Λ. τρομάζει πολύ από τους οξείς θορύβους. Αναρωτιόταν γιατί να συνέβαινε αυτό στο δικό της παιδί ενώ άλλα παιδιά ίσως να μην τρομάζουν. Στην αγωνία της αυτή, ανέφερα ότι το κάθε παιδί είναι ξεχωριστό και προσλαμβάνει με τον δικό του τρόπο τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, και αντιδρά διαφορετικά. Επίσης, και σε κάποια άλλη στιγμή της ζωής τους η αντίδραση στο ίδιο ερέθισμα μπορεί να είναι διαφορετική. Ανέφερα ακόμα, ότι μπορεί η Λ. να μεγαλώνει σε ένα πολύ ήρεμο οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο να απουσιάζουν οι φωνές ή οι δυνατοί και οξείς ήχοι, με αποτέλεσμα όταν τυχαίνει να ακούσει τέτοιους ήχους που δεν της είναι καθόλου οικείοι να τρομάζει. Τέλος, μπορεί κάποιο παιδί να είναι πιο ευαίσθητο σε οξείς ήχους από ένα άλλο και έτσι να έχουν

διαφορετικές αντιδράσεις ακόμα και στο ίδιο ερέθισμα. Η μητέρα φαινόταν να αντιλαμβάνεται τη μοναδικότητα του κάθε παιδιού και τον διαφορετικό τρόπο αντίδρασής του στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος και έτσι μετά το μοίρασμα της αγωνίας της έδειχνε πιο ανακουφισμένη.

2.4.3 Συμμετογή και αλληλεπιδράσεις των γονέων-συνοδών: η αμοιβαιότητα στο επίκεντρο.

Μελετώντας τις καταγραφές των δεδομένων από τις επισκέψεις στο ΜμΣ διαπιστώθηκε ότι οι γονείς ή συνοδοί των παιδιών συμμετείχαν πολύ συχνά με τον δικό τους τρόπο στη υποδοχή των άλλων παιδιών συνεισφέροντας στη δημιουργία ενός ζεστού κλίματος και μιας εγκάρδιας συνάντησης μικρών και μεγάλων σε έναν κοινωνικό χώρο.

Παρατήρηση και καταγραφή του Αν. (4 ετών)

Ο Αν. (4 ετών) ήρθε με τον παππού του. Όπως μας ενημέρωσε ερχόντουσαν και παλιότερα στο ΜμΣ. Ο Αν. δεν ήταν ιδιαίτερα ανοιχτός και βρισκόταν στο χαλί όπου έπαιζε με τα πλαστικά ζωάκια. Η κοπέλα που συνόδευε τη Ν. παρατήρησε ότι ο Αν. έπαιζε μόνος του και αμέσως ψιθύρισε κάτι στο αυτί της Ν. Από την αντίδραση του παιδιού υπέθεσα ότι μάλλον την παρακίνησε να προσκαλέσει τον Αν. να παίξουν μαζί, το οποίο και έκανε. Ο Αν. συμφώνησε και αποφάσισαν να φτιάξουν μια φάρμα παρέα, τοποθετώντας τα ζωάκια σε μια σειρά, το ένα πίσω από το άλλο. Τα παιδιά ασχολήθηκαν περισσότερο με τα άλογα που φορούσαν στολές και αναρωτήθηκαν που να βρίσκονταν οι ιππότες τους, αναφέροντας πόσο πιο ωραία θα ήταν αν τους είχαν και αυτούς στο παιχνίδι τους.

Παρατήρηση και καταγραφή της Λ. (8 μηνών) και της Αλ. (2 ετών).

Η Λ. (8 μηνών) επισκέφθηκε το ΜμΣ για πρώτη φορά συνοδευόμενη από τη μητέρα της και τον πατέρα της. Η Λ. με τους γονείς της καθίσανε στο μεγάλο χαλί, παίζανε μεταξύ τους και φαινόταν χαλαροί και χαρούμενοι. Οι γονείς της ήταν πολύ ανοιχτοί στην επικοινωνία τόσο με τους ενήλικες όσο και με τα παιδιά που βρίσκονταν στο χώρο. Λίγο αργότερα η Ζ. (22 μηνών) με την Αλ. (2 ετών) έπαιζαν στο ξύλινο σπιτάκι και ο μπαμπάς της Λ. έχοντας την κόρη του αγκαλιά συμμετείχε και αυτός στο παιχνίδι των κοριτσιών, μένοντας έξω από το σπιτάκι και κάνοντας τους αστεία. Λίγο αργότερα με πρωτοβουλία της γιαγιάς της Ζ. δημιουργήθηκε μια όμορφη παρέα έξω από το ξύλινο σπιτάκι, όπου

είχαν τοποθετηθεί τα στρωματάκια. Εκεί, κάποιοι γονείς συζητούσαν μεταξύ τους ενώ κάποιοι άλλοι συμμετείχαν στο παιχνίδι των παιδιών πάνω στα στρωματάκια.

Ο μπαμπάς της Λ. άφησε την κόρη του μπρούμητα στα στρώματα η οποία παρακολουθούσε τα υπόλοιπα κορίτσια που ήταν εκεί μαζί τους. Έτσι όπως η Ζ. κινούνταν με χαρά στα στρώματα κατά λάθος χτύπησε τη Λ. την οποία την πήρε το παράπονο. Γρήγορα όμως βρήκε παρηγοριά στην αγκαλιά της μαμάς της και ανακουφίστηκε. Ο μπαμπάς της Λ. έπαιζε με μεγάλο ενθουσιασμό με τα κορίτσια και μάλιστα κάποια στιγμή έκανε κάποια ζογκλερικά κόλπα με τις μπάλες που εντυπωσίασε μικρούς και μεγάλους. Η Αλ. φαινόταν πολύ χαρούμενη από την αλληλεπίδραση που είχε με τον μπαμπά της Λ. Η μητέρα της που το παρατήρησε ανέφερε πολύ διακριτικά ότι επειδή της Αλ. της λείπει πολύ ο μπαμπάς της, λόγω της παραμονής του στο εξωτερικό, μάλλον κάνει συνδέσεις με τον μπαμπά της Λ. Εκείνος, ακούγοντας το παραπάνω σχόλιο ήταν σαν να ευαισθητοποιήθηκε ακόμα περισσότερο και φαινόταν σαν να έδινε ακόμα μεγαλύτερη προσοχή στην Αλ. κάνοντάς τη να γελάει και συμμετέχοντας ακόμα πιο ενεργά και ζωηρά στο παιχνίδι των παιδιών. Ήταν σαν να προσπαθούσε να υποδεχτεί με τον δικό του τρόπο την Αλ. την ιστορία της και τα συναισθήματά της. Οι συνοδοί γονείς των παιδιών καθώς και η γιαγιά της Ζ. κάθισαν γύρω από τα στρωματάκια με τα παιδιά να παίζουν στη μέση και εκείνοι να τα καμαρώνουν και να αλληλεπιδρούν μαζί τους. Ήταν μια πολύ όμορφη εικόνα, όπου παιδιά και γονείς απολάμβαναν την παραμονή τους στο ΜμΣ.

2.4.4 Η παρουσία και απουσία του γονέα

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του παιδιού στο χώρο του ΜμΣ η υποχρεωτική παρουσία του γονέα ή συνοδού είναι καθοριστικής σημασίας. Η παρουσία αυτή παρέχει στο παιδί αισθήματα ασφάλειας και εμπιστοσύνης που ενισχύουν την ψυχική του ηρεμία και γαλήνη, ευνοούν την έμφυτη τάση του να εξερευνήσει το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται, να πειραματιστεί, να δοκιμάσει και τελικά να κατανοήσει τον κόσμο γύρω του. Ενθαρρύνεται επίσης η ικανότητα του παιδιού να πάρει απόσταση από τον γονιό του για να πάει να συναντήσει τον άλλο, κάνοντας τα πρώτα του κοινωνικά βήματα με την ασφάλεια ότι ο γονιός του θα είναι πάντα εκεί και όποια στιγμή νιώσει την ανάγκη το παιδί θα μπορέσει να επιστρέψει σ' αυτόν.

Παρατήρηση και καταγραφή της Αλ. (17 μηνών)

Η Αλ. (17 μηνών) ήρθε σήμερα συνοδευόμενη από τον πατέρα της. Παρόλο που δεν έχει έρθει πολλές φορές φαινόταν άνετη και είχε μεγάλη διάθεση να εξερευνήσει το χώρο και να πειραματιστεί με τα διάφορα ερεθίσματα. Έδειχνε να είναι πολύ ανοιχτή και πρόθυμη να αλληλεπιδράσει τόσο με τους ενήλικες όσο και με τα παιδιά. Τη συνάντησα όταν ήταν στο μεγάλο χαλί και έπαιζε με τα παιχνίδια, με τον μπαμπά της να βρίσκεται κοντά της και να την παρατηρεί. Της συστήθηκα και την καλωσόρισα στο ΜμΣ. Φαινόταν πολύ παρατηρητική και με ενδιαφέρον να εξερευνήσει όλα όσα της προσέφερε ένα καινούργιο σε ερεθίσματα περιβάλλον. Πολύ σύντομα ήρθε στους νιπτήρες, όπου ο πατέρας της της έδωσε τη ποδιά την οποία δέχτηκε να φορέσει με άνεση. Το νερό της άρεσε πολύ και ο μπαμπάς της που το γνώριζε καλά αυτό, έκλεισε την τάπα για να δημιουργηθεί μια μικρή λιμνούλα νερού και να το απολαύσει ακόμα περισσότερο. Η Αλ. διάλεξε κάποια πλαστικά ζωάκια και άρχισε να παίζει με το νερό. Φαινόταν πολύ χαρούμενη και ενθουσιασμένη και έδινε την εντύπωση ότι δεν ήξερε με τι να πρωτοπαίξει. Κάποια στιγμή μέσα στη χαρά της έτρεξε και μπήκε μέσα στο τούνελ καταλήγοντας στο υφασμάτινο σπιτάκι, χωρίς να έχει βγάλει την ποδιά. Έτρεχε ενθουσιασμένη και περιεργαζόταν το χώρο κοντά στους καναπέδες.

Λίγο αργότερα, προσήλθαν στο ΜμΣ και άλλα παιδιά μεταξύ των οποίων η Εμμ. (16 μηνών) και η Ειρ. (17 μηνών) συνοδευόμενες από τις κυρίες που τις φροντίζουν. Η Εμμ. και η Ειρ. πήραν η κάθε μια από ένα καρότσι με μωρό για να το φροντίσουν. Η Αλ. πλησίασε θέλοντας να ενταχθεί στο παιχνίδι τους και πήρε το καρότσι της Εμμ. Εκείνη όμως αντέδρασε και διεκδίκησε το καρότσι για τον εαυτό της. Ο χώρος διέθετε τρία καρότσια, και πρότεινα στην Αλ. να πάρει ένα άλλο για να μπορέσει να απολαύσει το παιχνίδι με τα άλλα κορίτσια. Αφού τρέξανε και κινηθήκαν στο χώρο με αυτά, μιμούμενες η μία την άλλη, το ενδιαφέρον τους στράφηκε σε άλλα ερεθίσματα. Λίγο αργότερα η κυρία που φροντίζει την Ειρ. της πρότεινε να παίξουν με τα ξύλινα ενσφηνώματα ενθαρρύνοντάς την να βγάζει τα χρωματιστά κομμάτια και να τα τοποθετεί ξανά στη σωστή θέση, ονοματίζοντας το κάθε χρώμα και κάνοντας ταύτιση χρωμάτων. Η Ειρ. ανταποκρίθηκε με προθυμία. Η Αλ. τις πλησίασε και κάθισε μαζί τους εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό την επιθυμία της για συντροφικότητα και παρέα στο παιχνίδι. Η κυρία που φροντίζει την Ε. ανταποκρίθηκε αμέσως, δίνοντας την ευκαιρία στα δυο κορίτσια να αλληλεπιδράσουν και να απολαύσουν την εμπειρία και τη χαρά της κοινωνικής επαφής και της συντροφικότητας που προσφέρει η παρέα με τους συνομηλίκους.

Η Αλ. μετά από λίγο επέστρεψε στους νιπτήρες για να παίξει με το νερό, όπου έδειχνε να απολαμβάνει τη διαδικασία να αδειάζει και να γεμίζει ένα ποτήρι με νερό. Στο διπλανό νιπτήρα είχε έρθει τώρα ο Αγγ. (19 μηνών) συνοδευόμενος από τη μητέρα. Ο Αγγ. έδειχνε πολύ ήρεμος, χαρούμενος και απολάμβανε το παιχνίδι του με το νερό. Όπως ανέφερε και η μητέρα του ο Αγγ. λάτρευε το νερό και αυτός ήταν ένας από τους λόγους που πήγαινε κολυμβητήριο. Ήταν μια πολύ ωραία στιγμή καθώς ο Αγγ. και η Αλ. έπαιζαν με κάτι που αγαπούσαν πολύ, ατομικά και παράλληλα που τους έκανε να περνάνε καλά και να αλληλεπιδρούν με το δικό τους τρόπο. Η Αλ. πήγαινε δίπλα στον Άγγελο και διάλεγε από το κουτί που ήταν κοντά του αντικείμενα για το δικό της παιχνίδι με το νερό.

Από την παραπάνω περιγραφή φαίνεται ότι η Αλ. ένιωθε μεγάλη ασφάλεια από την παρουσία του πατέρα της στο χώρο και έτσι ενισχύονταν η επιθυμία της να εξερευνήσει το χώρο, να δοκιμάσει να πειραματιστεί. Επίσης, ενθαρρύνονταν να συναντήσει τα άλλα παιδιά, να αλληλεπιδράσει μαζί τους με το δικό της τρόπο και στο δικό της χρόνο. Ήταν φανερή η επιθυμία της να συμμετέχει στο παιχνίδι της Ειρ. με την κυρία που τη φροντίζει αλλά και αργότερα στο παιχνίδι με το νερό που απολάμβανε τη συντροφιά του Αγγ. στο διπλανό νιπτήρα. Οι γονείς της Αλ. και του Αγγ. βρίσκονταν κοντά τους με μια πολύ διακριτική παρουσία. Έτσι, παρέχοντας ασφάλεια με την εγγύτητα της παρουσίας τους αυτής, τους έδιναν χώρο και χρόνο να συγχρωτιστούν, να αλληλεπιδράσουν, να πειραματιστούν και τελικά να χαρούν.

Παρατήρηση και καταγραφή της Στ. (8 μηνών)

Σήμερα, στο Μεγάλο μας Σπίτι ήρθε για πρώτη φορά η Στ. (8 μηνών) μαζί με μια φίλη της μητέρας της. Στη Στ. αρχικά φάνηκε να της κινεί το ενδιαφέρον ο νέος χώρος στον οποίο βρέθηκε, πολύ σύντομα όμως εκδήλωσε ανησυχία. Όπως μας εξήγησε και η κυρία που τη συνόδευε η Στ. βρέθηκε μόνη της για πρώτη φορά με τη κυρία αυτή σε ένα νέο περιβάλλον κάνοντας τον αποχωρισμό με τη μητέρα της εξαιρετικά δύσκολο. Η κυρία που τη συνόδευε φαινόταν κάπως αμήχανη και προσπαθούσε να αποσπάσει την προσοχή της Στ. με διάφορα παιχνίδια. Ένα από τα πρόσωπα υποδοχής που υποδέχτηκε τη Στ. με τη κυρία που τη συνόδευε με πολύ ήρεμη και σταθερή φωνή απευθυνόμενη προς το παιδί του περιέγραφε με λόγια την κατάσταση που βίωνε και την ανησυχία που έβλεπε ότι ένιωθε. Προσπαθούσε να την παρηγορήσει λέγοντας ότι την καταλάβαινε και ότι είχε πολύ δίκαιο να ανησυχεί αφού της έλειπε η μητέρα της. Κάποια στιγμή που η Στ. έκλαιγε η κυρία της είπε *«Στέλλα εσύ που είσαι καλό κορίτσι γιατί κλαις; Τα καλά κορίτσια δεν*

κλαίνε». Το πρόσωπο υποδοχής επισήμανε ότι και τα καλά κορίτσια κλαίνε και αναγνώριζε την κατάσταση που βίωνε και δυσκόλευε το παιδί.

Για αρκετή ώρα καθόμουν και εγώ στο χαλί σε απόσταση και παρατηρούσα. Βλέποντας την αμηχανία της κυρίας αυτής και την ανησυχία της Στ. να παραμένει πήρα ένα μεγάλο κύβο δραστηριοτήτων και το πλησίασα προς τη Στ. ρωτώντας τη αν θα ήθελα να το δοκιμάσει. Σταδιακά η ανησυχία της έδειχνε να μετριάζεται. Παραμένοντας στην αγκαλιά της κυρίας που τη συνόδευε άρχισε να εκτείνει το χέρι της προς το παιχνίδι και να το εξερευνεί με τα δάκτυλά της. Της έκανε εντύπωση τα χρωματιστά κυβάρια που μπορούσε να σπρώξει με τα δάκτυλά της και να τα μετακινήσει κάνοντας διάφορες διαδρομές. Λίγο αργότερα που μειώθηκε το ενδιαφέρον της για το συγκεκριμένο παιχνίδι η ανησυχία της επανήλθε. Η κυρία που συνόδευε το παιδί έκανε κάποιες βόλτες στο χώρο για να του αποσπάσει την προσοχή και μετά από λίγο καθίσανε στο χαλί. Στο μεταξύ είχαν έρθει και άλλα παιδιά στο ΜμΣ με τη Ν. (3 ετών), τη Ζ. (21 μηνών) να είναι στο χαλί και να παίζουν με διάφορα παιχνίδια. Φαίνεται ότι για αρκετή ώρα η παρουσία των άλλων παιδιών λειτούργησε μάλλον ανακουφιστικά για τη Στ. η οποία ήταν στο χαλί και έπαιζε με τα πλαστικά φρούτα - λαχανικά κάνοντας την παραμονή της στο χώρο πιο ευχάριστη. Μετά από λίγο η ανησυχία της επανήλθε και μάλιστα με μεγαλύτερη ένταση, καθώς τώρα πια φαινόταν ότι είχε κουραστεί και ίσως είχε πεινάσει. Μόλις ήρθε η μητέρα της, θήλασε αμέσως και αποκοιμήθηκε ανακουφισμένη στην αγκαλιά της. Η μητέρα με τη Στ. στην αγκαλιά της και τη φίλη της παρέα καθόντουσαν τώρα στον καναπέ και συζητούσαν πιο χαλαρές, χωρίς να διακρίνεται μια ιδιαίτερη διάθεση για επικοινωνία με τα άλλα άτομα του ΜμΣ. Μετά από λίγη ώρα αποχώρησαν.

Το παραπάνω στιγμιότυπο καταδεικνύει τη σημασία της παρουσίας ενός ενήλικα που συνδέεται με το παιδί και του δημιουργεί αισθήματα ασφάλειας. Φαίνεται ότι η Στ. βίωνε συνθήκες στρες καθώς της ήταν πολύ δύσκολο να βρίσκεται σε ένα ξένο περιβάλλον με μια κυρία που δεν γνώριζε, που δεν ένιωθε ασφάλεια. Όσο ελκυστικό και αν ήταν το περιβάλλον από ερεθίσματα ή από την παρουσία άλλων παιδιών μπορούσε μόνο στιγμιαία να ανακουφίσει τη Στ. και να αμβλύνει τη συναισθηματική φόρτιση που βίωνε από την απουσία της μητέρας της.

2.4.5 Οι απόψεις των γονέων – συνοδών για το ΜμΣ

Μέσα από τις καταγραφές διαφαίνεται η στάση και η άποψη των γονέων για το ΜμΣ, από την εμπειρία που είχαν κατά διάρκεια των επισκέψεών τους.

α) Μητέρα Φρ. (17 μηνών).

Επισκέπτεται το ΜμΣ μαζί με την μοναχοκόρη της. Έχει μια δυναμική παρουσία στο ΜμΣ και συχνά μοιράζεται τους προβληματισμούς της τόσο με τα πρόσωπα υποδοχής όσο και με τους άλλους γονείς. Παίζει με την κόρη της και αλληλεπιδρά και με τα άλλα παιδιά. Μια ημέρα απευθυνόμενη σε εμένα μου είπε: *«Είναι πολύ ανακουφιστικά εδώ στο ΜμΣ. Περνάμε καλά και οι δυο»*

β) Πατέρας Ι.

Έρχεται στο ΜμΣ με τη δεύτερη του κόρη, όμως όπως μου ανέφερε το ΜμΣ το γνώριζε από τις αρχές που άνοιξε καθώς το επισκέπτονταν με το πρώτο του παιδί. Ο πατέρας αυτός ήταν ανοιχτός στην επικοινωνία τόσο με τα πρόσωπα υποδοχής όσο και με τους άλλους γονείς- συνοδούς. Είπε χαρακτηριστικά: *«Το ΜμΣ είναι παράδεισος! Τα παιδιά περνάνε ωραία και οι γονείς έχουν ανθρώπους που μπορούν να μιλήσουν για ό,τι τους απασχολεί. Εγώ το προτείνω και σε φίλους, σε όσους έχουν παιδιά»*. Η αλήθεια είναι ότι ακούγοντας τα λόγια αυτά ένιωσα μεγάλη χαρά και ικανοποίηση γιατί αντιλαμβανόμουν ότι ο άνθρωπος αυτός είχε επίγνωση για το χώρο και όλα όσα δύναται να προσφέρει, αναγνωρίζοντας της ευεργετική του επίδραση και την υποστηρικτική του λειτουργία τόσο στα παιδιά όσο και στους γονείς.

γ) Πατέρας Β. (13 μηνών)

Επισκέπτεται το ΜμΣ με τη Β, τη δεύτερη του κόρη και είναι πολύ ανοιχτός στην επικοινωνία και με τα πρόσωπα υποδοχής και με τους άλλους γονείς. Μοιράζεται την εμπειρία της γονεϊκότητας καθώς και κάποιους προβληματισμούς του. Σε μια συζήτηση μας είχε αναφέρει ότι το ΜμΣ του αρέσει γιατί είναι ένας χώρος όπου το παιδί απασχολείται, εκείνος μπορεί να μιλήσει με άλλους γονείς και περνάνε ευχάριστα την ώρα τους και οι δυο.

δ) Μητέρα Α.(11 μηνών)

Η μητέρα του Α είναι Γαλλίδα και όπως ανέφερε ήταν πολύ ενθουσιασμένη με το χώρο. Μου ανέφερε ότι τη Francoise Dolto τη γνώριζε από τα βιβλία της που είχε διαβάσει αλλά δεν είχε ακούσει κάτι για το Πράσινο Σπίτι. Αναφέρθηκε στα ευεργετικά οφέλη ενός τέτοιου θεσμού και είπε ότι θα ήθελε πολύ να το γνώριζε όταν έγινε για πρώτη φορά μητέρα, στα 25 της χρόνια. Πρόσθεσε ότι είναι ένας εξαιρετικός χώρος και πως χαιρόταν πολύ που το γνώρισε έστω και τώρα ... στο τρίτο της παιδί!

ε) Γιαγιά Α.

Ο Α. ερχόταν συχνά στο ΜμΣ μαζί με τη γιαγιά του και τη θεία του. Η γιαγιά του Α. έδειχνε πολύ ενδιαφέρον για το χώρο και ήταν πολύ ανοιχτή στην επικοινωνία. Φαινόταν ότι ήθελε να μαθαίνει πράγματα που θα την βοηθούσαν στην επικοινωνία της με τον εγγονό της και στο μέγαλμά του, καθώς περνούσαν τα πρωινά παρέα. Την πρώτη φορά που επισκέφθηκαν το ΜμΣ μετά την περίοδο της καραντίνας, η γιαγιά του Α. καθώς παρατήρησε ότι ο εγγονός της δοκίμαζε να παίξει με πολλά παιχνίδια είπε: *«Έτσι κάνει και στο σπίτι, τα βγάζει όλα και παίζει»*. Εγώ πολύ διακριτικά αναγνώρισα πόσο τυχεροί είναι και πόσο ωραίο είναι αυτό καθώς μέσα από το παιχνίδι και τον πειραματισμό αυτό, το παιδί κατακτά νέες γνώσεις και δεξιότητες. Η γιαγιά συμπλήρωσε ότι θα μπορούσε κάποιος να το ερμηνεύσει ως ανησυχία ή μεγάλη ακαταστασία. Όμως εκείνη αναγνώριζε τα οφέλη της εξερεύνησης του παιδιού, συμπληρώνοντας *«προσπαθώ και εγώ σαν γιαγιά να ενημερώνομαι όσο περισσότερο μπορώ για να βοηθάω»*. Ο λόγος της συνοδεύτηκε από ένα χαμόγελο που μάλλον παρέπεμπε σε αισθήματα χαράς και ικανοποίησης. Όταν αποχώρησε μαζί με τον Α. από το ΜμΣ, ακούστηκε η φωνή της από το ανοιχτό παράθυρο *«περάσαμε πάρα πολύ ωραία»*, καθώς απευθυνόταν στο σύζυγό της που τους περίμενε απ' έξω.

στ) Μητέρα Οδ. (20 μηνών)

Η μητέρα του Οδ. είναι νηπιαγωγός και επισκέπτονταν με το υιό της το ΜμΣ αρκετά συχνά. Κατά τις επισκέψεις της στο ΜμΣ ήταν πολύ ανοιχτή στην επικοινωνία και την αλληλεπίδραση με τα πρόσωπα υποδοχής, τους γονείς και τα παιδιά. Αρκετές φορές είχε αναφερθεί στα οφέλη που ένας τέτοιος χώρος έχει για τα μικρά παιδιά, δηλώνοντας ότι της άρεσε πολύ. Σε μια επίσκεψη τους έκανε την εξής διαπίστωση: *«τον βλέπω, είναι έτοιμος πια για παιδικό σταθμό. Από τη νέα χρονικά θα τον γράψω!»* Η διαπίστωση που έκανε δεν αφορά τη στάση της για το ΜμΣ, όμως μπορεί και να συνδέεται με την συχνή παρουσία που είχαν με το παιδί της στο χώρο του ΜμΣ και τον τρόπο που αντιλαμβανόταν την αλληλεπίδρασή του με τον χώρο και τα άλλα παιδιά. Η μητέρα αυτή φαίνεται ότι αναγνώριζε τα πρώτα κοινωνικά βήματα που έκανε ο υιός της και έδινε την εντύπωση πως και η ίδια αισθανόταν ασφάλεια και εμπιστοσύνη για το επόμενο βήμα: δηλαδή, την είσοδο του παιδιού στο χώρο του παιδικού σταθμού, χωρίς τη δική της παρουσία.

ζ) Γιαγιά ενός μικρού επισκέπτη

«Κι εγώ δεν ξέρω τι θα έκανα χωρίς το ΜμΣ.... Ειλικρινά... Μας έχετε βοηθήσει σε πολλά πράγματα. Νιώθω σαν να έχει μεγαλώσει ο πυρήνας της οικογένειας! Μακάρι να υπάρξουν κι άλλες τέτοιες πρωτοβουλίες»

(από τον απολογισμό των πεπραγμένων του ΜμΣ, έτους 2019)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Συνεντεύξεις: Σημασιολογική ανάλυση περιεχομένου

Στο πλαίσιο της μελέτης του Μεγάλου μας Σπιτιού (ΜμΣ) ως χώρο κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις από τα τρία πρόσωπα υποδοχής, της βάρδιας στην οποία συμμετείχα από τον Οκτώβριο του 2019 μέχρι και τον Ιούλιο του 2020. Σημειώνεται, ότι κατά το χρονικό αυτό διάστημα το ΜμΣ παρέμεινε κλειστό για τρεις περίπου μήνες, λόγω των υγειονομικών περιορισμών για την αντιμετώπιση της πανδημίας από τον Covid-19.

Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν με την άδεια και τη σύμφωνη γνώμη των συμμετεχόντων. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η απομαγνητοφώνηση του υλικού, καθώς και θεματική-σημασιολογική ανάλυση περιεχομένου, η οποία θεωρήθηκε αναγκαία για την καλύτερη οργάνωση και ανάλυση των δεδομένων με στόχο την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων.

3.1 Υποδοχή της ιδέας του «Μεγάλου Μας Σπιτιού», η έννοια της υποδοχής και τα πρόσωπα υποδοχής

Στην ερώτηση για το για το πώς θα περιέγραφαν την εμπειρία τους στο ΜμΣ, τα πρόσωπα υποδοχής που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις χαρακτήρισαν την εμπειρία αυτή ως μεγάλη και πλούσια. Ένα κοινό σημείο αφετηρίας και ενδιαφέροντος αποτέλεσε η επιστημονική και ιδεολογική βάση του εγχειρήματος. Η φιλοσοφία της Françoise Dolto, η εμπειρία του Πράσινου Σπιτιού καθώς και η ψυχαναλυτική προσέγγιση έφερε τους ανθρώπους αυτούς σε επαφή και συνεργασία. Ένα ελκυστικό σημείο συνάντησης αποτέλεσε η ίδια η ιδιαιτερότητα της συλλογικής αυτής δομής και η λειτουργία που επιτελούσε. Συγκεκριμένα η υποδοχή των πολύ μικρών παιδιών, σε έναν χώρο όπου κανείς δεν δραστηριοποιείται με την επαγγελματική του ταυτότητα, καθώς όλοι έχουν την ιδιότητα του προσώπου υποδοχής.

«Ήτανε μια επιστροφή μου σε χώρους δημόσιους και συλλογικούς που ασχολούνται με το παιδί και την οικογένεια γιατί είχα σταματήσει να δουλεύω σε δημόσιους χώρους επί 10 χρόνια και επέστρεψα γιατί μου άρεσε το κλίμα που υπήρχε στην ομάδα αφενός, (...) και αφετέρου διότι με ενδιέφερε πολύ το project Françoise Dolto επειδή ξέρω τη δουλειά της από τη Γαλλία. Είχα συνεργαστεί στη Γαλλία και δούλεψα με συναδέλφους που εκτιμούσαν πάρα

πολύ τη θεωρία της και τη προσέγγισή της και είχα αποκτήσει και εγώ σημεία αναφοράς με τη θεωρία της και πάνω στη θεωρία της, τα οποία μου χρησίμευαν πάρα πολύ στη δουλειά μου με τα παιδιά και τις οικογένειες. Ο τρίτος λόγος ήταν ότι ήθελα να έχω και ένα χώρο δημόσιο εκτός του γραφείου που δουλεύω πια μόνο, ώστε να έχω και μια δυνατότητα εγώ κοινωνικοποίησης και επαφής με άλλους συναδέλφους (...)», (Πρόσωπο Υποδοχής Α)

«Η εμπειρία είναι πολύ πλούσια, ξεκινώντας κυρίως από τις βάρδιες και την επαφή μου με τα παιδιά και τους συνοδούς τους (...). Με το που έμαθα για αυτή την ομάδα, έχοντας και η ίδια μια επαφή με παιδιά και την ψυχανάλυση, δουλεύοντας και εγώ με παιδιά δήλωσα την επιθυμία να γίνω μέλος, να ξεκινήσω να έχω επαφή με αυτόν τον τρόπο. Διότι και το Μεγάλο μας Σπίτι είναι ένας χώρος υποδοχής. Αυτή η εμπειρία λοιπόν που δεν είναι μια ψυχοθεραπευτική δουλειά αλλά δεν είναι και φύλαξη, είναι κάτι πάρα πολύ ιδιαίτερο που θέλει να είναι κανείς ανοιχτός στο ασυνείδητο το δικό του και του παιδιού και του συνοδού, χωρίς όμως να παρεμβαίνει με έναν τρόπο που γίνεται στο γραφείο ενός ψυχολόγου – ψυχαναλυτή. Οπότε αυτός ο ενδιάμεσος χώρος, θα τον έλεγα εγώ, για μένα έφερε κάτι πολύ πλούσιο και καινούργιο ταυτόχρονα, να μπορώ να υποδεχτώ άρα και να παρατηρώ και κάποιες φορές να παρεμβαίνω με έναν τρόπο διακριτικό σε αυτό που βλέπω». (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

Στην ίδια ερώτηση έγινε αναφορά στην έννοια της υποδοχής, η οποία ήταν διάχυτη και αδιαλείπτως παρούσα από την πρώτη στιγμή συγκρότησης της ομάδας δημιουργίας του ΜμΣ. Μια ομάδα 20 ατόμων με κοινό όραμα και πίστη σε ένα έργο πρόληψης, συναντήθηκε και δημιούργησε ένα έργο συλλογικό, ανοιχτό στην κοινότητα. Στο προπαρασκευαστικό διάστημα, που κράτησε 2 περίπου χρόνια, τα μέλη της ομάδας συναντήθηκαν μεταξύ τους και υποδέχτηκαν ο ένας τον άλλον με στόχο μια κοινή προσπάθεια, τη δημιουργία του ΜμΣ με έμπνευση από το Πράσινο Σπίτι αλλά και με μια ταυτότητα που το διαχωρίζει από αυτό.

«Η εμπειρία στο ΜμΣ είναι πάρα πολύ πλούσια από πολλές απόψεις, και από το πώς στήθηκε όλο αυτό, πώς δηλαδή έχοντας βέβαια το παράδειγμα του Πράσινου Σπιτιού και ένα κομμάτι θεωρητικό από πίσω έπρεπε να συναντηθούμε 20 άνθρωποι και να φτιάξουμε κάτι κοινό και να το

προσαρμόσουμε όχι μόνο στα Ελληνικά δεδομένα αλλά και στην ομάδα που δημιουργείται εδώ. Οπότε ήταν μια πολύ ζωντανή διαδικασία εξ αρχής. Πριν συναντήσουμε λοιπόν και υποδεχτούμε τους πρώτους επισκέπτες έπρεπε να συναντηθούμε μεταξύ μας και να υποδεχτούμε ο ένας τον άλλον με κάποιο τρόπο και να μπορέσουμε έτσι να δομήσουμε έναν καινό χώρο. Θέλω να πω, ότι από την αρχή η διαδικασία είχε ένα κομμάτι υποδοχής και συνάντησης, το οποίο νομίζω είναι σε κάθε φάση διαφορετικό αλλά πάντα παρόν.» (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Για την κοινωνική και συλλογική διάσταση του ΜμΣ που αποτυπώνεται στον τρόπο συγκρότησης του αλλά και στη δομή και τη λειτουργία του, αναφέρθηκε το εξής:

« (...) Οπότε και η συνάντηση τελικά με τους μικρούς μας επισκέπτες και τους συνοδούς τους είχε και αυτό πάντα το στοιχείο μιας υποδοχής και μιας συνάντησης χωρίς να είναι πολύ εύκολο να προβλέψεις πώς θα πάει όλο αυτό και άρα πολύ ζωντανό μ' αυτή την έννοια, αλλά και τελικά όχι αυτονόητο. Δηλαδή θέλει πολλή δουλειά απ' τον καθένα, για μια ανοιχτοσύνη, μια διαθεσιμότητα ψυχική για να μπορέσει να πραγματοποιηθεί όλο αυτό. (...) Δεν ακούγεται πολύ εύκολο, αλλά γι' αυτό δεν είμαστε ένας άνθρωπος, είμαστε μια ομάδα που νομίζω σε πολλά πράγματα δημιουργεί το πλαίσιο που χρειάζεται. Αυτό δεν θα μπορούσε να είναι μια ατομική διαδικασία, θα ήτανε κάτι διαφορετικό. Θα ήταν μια θεραπεία, αλλά το να μπορέσει να γίνει αυτό και να κρατηθεί και ένα κοινωνικό κομμάτι και ένα κομμάτι αυτής της αυθόρμητης συνάντησης, χρειάζεται να μπορέσει, να υπάρχει μια ομάδα, δηλαδή, το κοινωνικό να μην είναι λόγια να είναι ουσία!» (Πρόσωπο υποδοχής Β)

Οι παραπάνω αναφορές αποτυπώνουν κάποιες από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα πρόσωπα υποδοχής και αναδεικνύουν την σημασία της ομάδας του ΜμΣ. Η ομάδα αυτή λειτουργεί ως ένα πλαίσιο υποστηρικτικό που είναι εξαιρετικά αναγκαίο και βοηθητικό για την σωστή και εύρυθμη λειτουργία της συγκεκριμένης δομής και την επίτευξη των στόχων της με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Η ύπαρξη της ομάδας των προσώπων υποδοχής συμβάλλει στο να υπάρχουν πολλές και διαφορετικές φωνές, διαφορετικά βλέμματα που φωτίζουν το ίδιο στιγμιότυπο. Έτσι αναδεικνύεται ότι η αλήθεια δεν είναι καθολική, ούτε μοναδική, όπως πιθανόν την αντιλαμβάνεται ένα άτομο, ή επειδή ένα στιγμιότυπο αγγίζει κάτι δικό του, του θυμίζει

κάτι από τη δική του προσωπική ιστορία. Στις περιπτώσεις αυτές ο πλουραλισμός των απόψεων και των διαφορετικών οπτικών έχει εξαιρετική σημασία.

«(...) η υποδοχή συνέχισε να έχει αυτές τις εκπλήξεις, είχε κάτι αυτό που λέμε πολύ ζωντανό και πολύ ανάλαφρο, αλλά και καμιά φορά έρχεσαι αντιμέτωπος με πράγματα και δύσκολα που μπορεί να υπάρχουν σε ανθρώπους που δεν ξέρεις αν τους ξαναδείς, αυτό ήταν μια άλλη δυσκολία. Επίσης, αυτή η αίσθηση του να μείνεις σ' αυτό που συμβαίνει στο εδώ και τώρα, χωρίς να γίνει κλινική η ματιά. Να μπορέσει να κρατηθεί σαν στιγμιότυπο που αφορά αυτούς τους ανθρώπους στη φάση που βρίσκονται και να μην βαρύνει το βλέμμα με προγνώσεις και να προδικάσει πράγματα. Αυτή ήταν πάλι μια άλλη διαδικασία που χρειάστηκε ο καθένας να επεξεργαστεί ως Πρόσωπο Υποδοχής και σ' αυτό οι πολλές φωνές βοηθάνε και τα πολλά βλέμματα. Το ότι εσύ βλέπει κάτι με έναν τρόπο επειδή κάτι σου θυμίζει, κάτι σου ακουμπάει ή κάτι βλέπεις σε σχέση με αυτούς τους ανθρώπους ή κάτι νιώθεις, δεν σημαίνει ότι είναι η μόνη αλήθεια. Υπάρχουν και άλλα βλέμματα και άλλες πτυχές που όταν βρισκόμαστε πολλοί μαζί μπορούμε να τις συνθέσουμε πολύ πιο εύκολα.» (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Στην ερώτηση ποιο είναι το σημαντικότερο στοιχείο του ΜμΣ για τους ανθρώπους που το επισκέπτονται αναφέρθηκε η υποδοχή με όλο το ιδεολογικό πλαίσιο που την υποστηρίζει μαζί με την παρουσία των τριών προσώπων υποδοχής σε συγκεκριμένες βάρδιες.

«Είναι δύσκολο να πω μόνο ένα. Νομίζω ότι είναι όλο το χωρο-σύστημα του Μεγάλου Μας Σπιτιού και όλο το σκεπτικό που έχει από πίσω, το οποίο βγαίνει και στο χώρο, τοπικά, κυριολεκτικά, αλλά έχει από πίσω αυτό το σκεπτικό. Νομίζω ότι είναι αυτή η ιδιαιτερότητα του χώρου, ότι είναι χώρος υποδοχής αυτών των ηλικιών κιόλας, ένας ανοιχτός χώρος που το παιδί είναι ελεύθερο για να παίζει, να αλληλεπιδράσει ή και όχι, να επιλέξει δηλαδή το πως θα σταθεί σ' αυτόν τον χώρο, έχοντας αυτούς τους δυο κανόνες, που αυτός ο χώρος βάζει κάτι εκεί. Νομίζω ότι είναι το θέμα της υποδοχής, αν μπορώ να πω μια λέξη, με ότι σημαίνει αυτό και με το σκεπτικό των τριών προσώπων υποδοχής και της συγκεκριμένης ώρας με όλα αυτά», (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που αναφέρθηκε είναι η διαθεσιμότητα των προσώπων υποδοχής που προτείνουν έναν χώρο υποδοχής ο οποίος επιτρέπει κάποια υποκειμενικά ψυχικά ανοίγματα στους επισκέπτες του ΜμΣ. Το κλίμα που επικρατεί κατά την υποδοχή και την παραμονή του επισκέπτη στο χώρο του ΜμΣ τους βοηθάει με κάποιο τρόπο να αναρωτηθούν για πράγματα που αφορούν τόσο τον εαυτό τους όσο και τη σχέση τους με το παιδί τους. Ακόμα και αν δεν είναι ακόμα έτοιμοι για κάτι τέτοιο, μέσα από την παρατήρηση των άλλων συνοδών αντιλαμβάνονται την προοπτική που και οι ίδιοι έχουν για να θέσουν τα διάφορα ερωτήματά τους όταν θα έρθει η κατάλληλη στιγμή για εκείνους.

«Η διαθεσιμότητα των ανθρώπων, οι οποίοι θέτουν στην υπηρεσία των επισκεπτών και την εμπειρία τους αλλά και την επιθυμία τους να τους προτείνουν ένα χώρο υποδοχής που να τους επιτρέπει κάποια υποκειμενικά ανοίγματα. Δηλαδή, κάποια ανοίγματα ως προς ερωτήματα, να ανοίξουν κάποια ερωτήματα τα οποία δεν θα είχαν σκεφθεί ότι μπορεί να υπάρχουν στη ζωή τους στη σχέση με το παιδί τους και με τον εαυτό τους», Πρόσωπο Υποδοχής Α)

(...)

«Σε πολλές περιπτώσεις γίνεται αρκετά ανοιχτά, σε άλλες περιπτώσεις που το αισθανόμαστε εμείς λιγότερο ό,τι γίνεται βοηθάει η ίδια η παρουσία των ανθρώπων που έρχονται στο χώρο, βλέποντας ότι γίνεται με άλλους και τους δίνει την προοπτική του να μπορέσουν να το σκεφτούν ότι μπορεί και να γίνει και γι αυτούς στο δικό τους χρόνο, με το δικό τους ρυθμό. Και ακόμα και αν δεν γίνει ποτέ, έχουν τουλάχιστον βρεθεί σ'έναν χώρο που υπάρχει αυτή η δυνατότητα και έχουν κάνει ένα πέρασμα από αυτό το χώρο, όσο διαρκεί ας πούμε η ενηλικίωση του παιδιού τους μέχρι τα τέσσερα». (Πρόσωπο Υποδοχής Α)

3.2 Ο ρόλος και η λειτουργία του προσώπου υποδοχής στο ΜμΣ.

Στο ερώτημα πώς θα μπορούσε να οριστεί ο ρόλος του Προσώπου Υποδοχής, αυτός περιγράφηκε ως ένας ρόλος πολύ δυναμικός που βρίσκεται διαρκώς σε εξέλιξη. Είναι ένας ρόλος που απαιτεί διακριτικότητα αλλά και μεγάλη ψυχική παρουσία χωρίς να εμπλέκεται ή να παρεμβαίνει ο ρόλος του ειδικού. Το πρόσωπο υποδοχής καλείται να υποδεχτεί το ξεχωριστό άτομο που έχει απέναντί του, την προσωπική ιστορία που φέρει

και να δώσει χώρο στο ασυνείδητο καθώς διαδραματίζονται πολλά πράγματα την ίδια στιγμή, τόσο στο παιδί, όσο στο συνοδό και το πρόσωπο υποδοχής. Κύριο μέλημα του προσώπου υποδοχής αποτελεί η διακριτική και ταυτόχρονα ουσιαστική παρουσία του που θα ευνοεί το ψυχικό άνοιγμα των παρευρισκόμενων επισκεπτών, επιλέγοντας κάθε φορά την καταλληλότερη στάση που θα έχει. Αναφέρεται χαρακτηριστικά:

« (...) μπορεί για έναν εξωτερικό παρατηρητή το να μη παρέμβω κάπου να φανεί περίεργο και κάποιος άλλος να καταλάβει πολύ καλά γιατί δεν παρεμβαίνω... ότι έχει νόημα αυτό. Ότι υπάρχει παρουσία σ' αυτό, ψυχική παρουσία!», (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

Ο ρόλος του προσώπου υποδοχής συνδέεται με την ίδια την λειτουργία της υποδοχής, χωρίς να επιβαρύνεται με πρόσθετες λειτουργίες. Η έννοια της υποδοχής σημαίνει πολλά. Σε ένα πρώτο επίπεδο το πρόσωπο υποδοχής είναι εκείνο που υποδέχεται τον κάθε επισκέπτη και φροντίζει να δημιουργηθεί μια ζεστή και φιλόξενη ατμόσφαιρα έτσι ώστε όλοι οι επισκέπτες να νιώσουν ότι είναι καλοδεχούμενοι. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το πρόσωπο υποδοχής προσπαθεί να έχει μια ζωντανή, ουσιαστική παρουσία και να υποδέχεται τον κάθε ξεχωριστό άνθρωπο που περνάει το κατώφλι του ΜμΣ, τις ιδιαιτερότητές του καθώς και όλα όσα φέρει αναγνωρίζοντας τη διαφορετικότητα και μοναδικότητα του. Προσπαθεί ακόμα να υποδεχτεί όλα όσα λέγονται αλλά και εκείνα που δεν λέγονται και να δημιουργήσει ένα ευνοϊκό κλίμα ώστε οι επισκέπτες να μείνουν και να ζήσουν αυτό που τους συμβαίνει τη δεδομένη στιγμή προσπαθώντας να τους αποφορτίσει από το βάρος που ενδεχομένως αισθάνονται. Έτσι, ο ρόλος του προσώπου υποδοχής δεν είναι απαραίτητα ερμηνευτικός αλλά είναι ένας ρόλος όπου το πρόσωπο υποδοχής χρειάζεται να είναι πάντα παρόν, ανοικτός σε αυτό που συμβαίνει τη δεδομένη στιγμή. Γίνεται μια προσπάθεια απενοχοποίησης των γονέων ότι όλα τα παιδιά της ίδιας ηλικίας «πρέπει» να κάνουν πολύ συγκεκριμένα πράγματα ή ότι όλοι οι γονείς «πρέπει» να έχουν το συγκεκριμένο τρόπο να χειρίζονται τα πράγματα. Όπως χαρακτηριστικά διατυπώθηκε :

« (...) μπορεί δυο παιδιά ίδιας ηλικίας να φέρουν πολύ διαφορετικά πράγματα, οι γονείς τους να ζουν πολύ διαφορετικά αυτή την περίοδο, να απενοχοποιήσει κανείς το ότι όλα τα παιδιά 12 μηνών πρέπει να κάνουν α,β,γ,δ, οτιδήποτε, ή όλοι οι γονείς πρέπει να έχουν τον συγκεκριμένο τρόπο να χειρίζονται τα πράγματα. Δηλαδή, να υποδέχεσαι τον τρόπο του καθενός και να βοηθήσεις

μ'αυτόν τον τρόπο κάπως μέσα από την διαφορετικότητα να γίνει ο καθένας ο γονιός που μπορεί να είναι, για το παιδί που έχει απέναντί του και όχι κάποιον άλλο», (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Επίσης, ο ρόλος του προσώπου υποδοχής είναι να προσφέρει τη δυνατότητα υποδοχής με σκοπό την κοινωνικοποίηση και την καλή ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού. Αυτό επιτυγχάνεται όταν η παρουσία του προσώπου υποδοχής απέναντι στο παιδί και το συνοδό του είναι ευνοϊκή για τη δημιουργία δυνατότητας επικοινωνίας, αλληλεπίδρασης που δεν θα είχαν τη δυνατότητα να βρουν ίσως σε κάποιο άλλο χώρο. Το ίδιο ακριβώς αφορά την πρόληψη και τη θεραπεία. Επισημαίνεται, ότι παρόλο που ο χώρος δεν προσφέρεται για θεραπεία, για κάποια παιδιά τα οποία παρουσιάζουν συμπτώματα στην ηλικία των 2-3 ετών, η παρουσία τους στο ΜμΣ μπορεί να λειτουργεί θεραπευτικά τόσο για τα ίδια τα παιδιά όσο και για τους γονείς τους. Πιο συγκεκριμένα, για την κοινωνικοποίηση διατυπώθηκε το εξής:

«Κοινωνικοποίηση είναι κάτι πολύ ευρύ που μπορεί να περιλαμβάνει πάρα πολλά πράγματα και κυρίως να περιλαμβάνει μια ψυχική διάσταση. Δεν κοινωνικοποιείται κάποιος αναγκαστικά αποτελεί μια ευρεία έννοια που σημαίνει πολλά. Κυρίως περιλαμβάνει μια διάσταση ψυχικής ένταξης, μια διάσταση ανακάλυψης του άλλου. Δεν μπορεί να νοηθεί καλή κοινωνικοποίηση χωρίς την ανακάλυψη του άλλου. Η κοινωνικοποίηση δεν είναι μια προσαρμογή σ'αυτό που περιμένουν η κοινωνία, το σχολείο και οι άλλοι εκτός οικογένειας, από το παιδί. Είναι μια ανακάλυψη της ετερότητας, δηλαδή του διαφορετικού από τη μητέρα, τον πατέρα, τη γιαγιά, τον παππού όπου υπάρχει η προσδοκία να γίνεται μέσα στο πλαίσιο του ΜμΣ με έναν τρόπο καλό για το παιδί, επικεντρωμένο σ'αυτό». (Πρόσωπο Υποδοχής Α)

3.3 Οι δυσκολίες και τα συναισθήματα.

Στο ερώτημα ποια είναι η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζει το Πρόσωπο Υποδοχής αναφέρθηκε η αγωνία που νιώθει για το αν θα υπάρξει επόμενη συνάντηση με ανθρώπους που επισκέπτονται το ΜμΣ και ιδιαίτερα με εκείνους που αντιμετωπίζουν κάποιες δυσκολίες. Για το αν διευκολύνθηκαν κατά την παρουσία τους στο ΜμΣ με κάποιον τρόπο ή κάτι χρήσιμο τους δόθηκε. Μια ακόμη αγωνία που αναδύεται συνδέεται με το κατά πόσο ένα πρόσωπο υποδοχής είναι αρκετά διαθέσιμο και αρκετά παρόν,

καθώς συμβαίνει συχνά να διαδραματίζονται πολλά πράγματα ταυτόχρονα και να δημιουργείται η αίσθηση ότι κάποιος δεν έδωσε όλα όσα θα μπορούσε στον άλλο. Στη δυσκολία αυτή, η ύπαρξη της ομάδας είναι πολύ καθοριστική καθώς και το γεγονός ότι η υποδοχή δεν γίνεται απαραίτητα μόνο από τα πρόσωπα υποδοχής αλλά και από τους επισκέπτες, οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν βοηθητικά και να υποδεχτούν πράγματα σε κάθε βάρδια.

«Αυτή η αίσθηση αν είσαι αρκετά διαθέσιμος ή αρκετά παρών, γιατί υπάρχουν φάσεις που μπορεί να συμβαίνουν πάρα πολλά πράγματα παράλληλα και να νιώθεις ότι κάτι μπορεί να μην δίνεις από αυτό που θα μπορούσες να δώσεις. Από την άλλη βέβαια ακριβώς για αυτό είμαστε και ομάδα και γι αυτό η υποδοχή δεν γίνεται απαραίτητα μόνο από τα Πρόσωπα Υποδοχής αλλά και από τους επισκέπτες. Και οι επισκέπτες μπορούν να λειτουργήσουν βοηθητικά και να υποδεχτούν πράγματα σε κάθε βάρδια, οπότε αυτό κάπως μετριάζεται η αίσθηση της ευθύνης ως Πρόσωπο Υποδοχής», (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Μια άλλη δυσκολία που αντιμετωπίζει το πρόσωπο υποδοχής συνδέεται με τον ίδιο του τον ρόλο και συγκεκριμένα μέχρι που αυτός φτάνει. Συμβαίνει συχνά το πρόσωπο υποδοχής να παρατηρήσει μια συμπεριφορά από τον συνοδό τις περισσότερες φορές, και να υπάρχει η αγωνία για τον καλύτερο τρόπο διαχείρισης της ή η συμπεριφορά αυτή να αγγίζει κάτι από την δική του προσωπική ιστορία, κάνοντας τη διαχείριση της ίσως πιο δύσκολη.

«Θα πω ένα απλό παράδειγμα, είμαι αριστερόχειρας, είδα γονείς να παρεμβαίνουν με πολύ άσχημο τρόπο στο παιδί που πήρε ένα μαρκαδόρο να ζωγραφίσει με το αριστερό χέρι. Βέβαια αυτό δεν έχει να κάνει που είμαι αριστερόχειρας και ένας δεξιόχειρας θα μπορούσε να νιώσει κάτι σ' αυτό, αλλά εκεί για παράδειγμα αναρωτήθηκα μέχρι που παρεμβαίνω, τι κάνω, αν θα είχε νόημα να αρπάξω εγώ έναν άλλο μαρκαδόρο και να φανεί ότι εγώ είμαι αριστερόχειρας, παράδειγμα. Σε τέτοιου είδους καταστάσεις που δεν έχει μέσα επικινδυνότητα σωματική, αλλά έχει τύχει να έρθω αντιμέτωπη μέχρι που είναι ο ρόλος μου τελικά, μέχρι που λέω κάτι που μπορεί να βοηθήσει ή να κλείσει τα πράγματα ή που μπορεί να αγγίζει και κάτι δικό μου, έτσι μου ήρθε αυτό για παράδειγμα», (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

Αναφέρθηκε επίσης, η δυσκολία που συνδέεται με τη θέση που έχει κάποιος ως πρόσωπο υποδοχής καθώς στο συγκεκριμένο χώρο δεν έχει την ιδιότητα του επαγγελματία, του ψυχαναλυτή ή ψυχοθεραπευτή. Μπορούν να συμβαίνουν πράγματα στα οποία το πρόσωπο υποδοχής δεν μπορεί να παρέμβει με τον τρόπο που θα έκανε στο πλαίσιο ενός γραφείου, όπου εκεί υπάρχει ένα σαφές αίτημα και οι άνθρωποι κάνουν μια προσπάθεια να προσεγγίσουν θέματα που έχουν ήδη σκεφθεί. Στο ΜμΣ οι άνθρωποι μπορούν να έρθουν χωρίς να σκέφτονται κανένα απολύτως πρόβλημα και δεν γνωρίζουν σε τι θα μπορούσε να τους φανεί χρήσιμη η παρουσία του προσώπου υποδοχής.

«Είμαι με την ιδιότητα του Προσώπου Υποδοχής χωρίς να ξέρουν οι άλλοι σε ποιόν απευθύνονται και έτσι μπορεί να συμβαίνουν και πράγματα στα οποία δεν μπορώ να παρέμβω με τον τρόπο που θα παρενέβαινα σ'ένα γραφείο, όπου υπάρχει ένα σαφές αίτημα, μια προσπάθεια να προσεγγίσουν προβλήματα που έχουν ήδη σκεφθεί ή τους έχουν πει ότι υπάρχουν. Εδώ μπορεί και να έρθουν ακόμα και χωρίς να σκέφτονται κανένα απολύτως πρόβλημα. Και αυτό είναι μια δυσκολία γιατί δεν ξέρουν σε τι μπορεί να είναι χρήσιμη η παρουσία μου εδώ. Μπαίνει το θέμα της θέσης δηλαδή, από ποια θέση τους απευθύνομαι και σε ποια θέση μου απευθύνονται που είναι πολύ διαφορετική από αυτή στην οποία βρίσκομαι όταν είμαι στο γραφείο μου ή όταν είμαι σ' έναν θεραπευτικό χώρο ας πούμε νοσοκομείο, νοσοκομείο ημέρας». (Πρόσωπο Υποδοχής Α)

Στην ερώτηση για τις ευχάριστες στιγμές που βίωσαν και την ικανοποίηση που ένιωσαν κατά την παρουσία τους στο ΜμΣ ως πρόσωπα υποδοχής, μια από τις απαντήσεις συνδέθηκε με την εξέλιξη που παρατηρήθηκε στα παιδιά και τους γονείς τους που επισκέπτονται το ΜμΣ περισσότερο από μια φορά.

«(...) όταν βλέπω για παράδειγμα παιδιά που μπορεί έχουν έρθει πάνω από μια φορά πώς εξελίσσονται μαζί με τους συνοδούς. Εκεί που μπορεί ένα παιδί στην αρχή να είναι πολύ προσκολλημένο στη μαμά του και η μαμά του σ' αυτό, μπορούμε να δούμε ακόμα και εντός μιας βάρδιας ή στη συνέχεια κάπου μέσα στο χρόνο να δούμε πολύ μεγάλες αλλαγές, αυτό μου φέρνει πολλή ικανοποίηση. Δηλαδή, το να νιώσω άλλο ένα παιδί χαρούμενο, να δω ένα παιδί που μπορεί να κινηθεί στο χώρο μόνο του αλλά να δει και που είναι η μαμά του, η μαμά του να νιώσει μια ελευθερία, για παράδειγμα αυτό μου φέρνει πολύ μεγάλη χαρά». (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

Επίσης περιγράφηκαν στιγμές ικανοποίησης κατά τις οποίες τα πρόσωπα υποδοχής μαζί με τους γονείς των μικρών παιδιών έβλεπαν τα παιδιά να κάνουν τα πρώτα τους βήματα μέσα στο χώρο του ΜμΣ. Να κινούνται για πρώτη φορά μόνα τους και ανεξάρτητα, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία του χώρου και της ατμόσφαιρας που δημιουργείται κατά την υποδοχή και την παρουσία των παιδιών στο ΜμΣ.

«Θυμάμαι ότι έχουν υπάρξει παιδιά που έχουν καταφέρει να κάνουν τα πρώτα τους βήματα μέσα στο ΜμΣ, δηλαδή την πρώτη φορά που εμείς μαζί με τις μαμάδες τους ή τους μπαμπάδες τους κοιτάγαμε έκθαμβοι το παιδί να παίρνει την πρώτη του απόσταση αλλά και ροπή προς κάτι ανεξάρτητα, από μόνο του, σε μια συνθήκη που νιώσαμε ότι έχουμε δημιουργήσει κάτι ασφαλές, ώστε να μπορεί να κάνει αυτή την κίνηση, αυτό ήταν πολύ συγκινητικό, είναι κάθε φορά», (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Μια ακόμα απάντηση συνδέεται με την εξέλιξη του παιδιού και συγκεκριμένα παιδιά που μπόρεσαν να αποκαλύψουν πτυχές του εαυτού τους στη σχέση τους με τον άλλον, μέσα από την παρουσία τους στο ΜμΣ.

« (...) υπήρχαν παιδιά που μπόρεσαν να αποκαλύψουν κάποιες πλευρές του εαυτού τους στη σχέση τους με τον άλλον, που δεν θα είχε γίνει αν δεν είχε προηγηθεί μια ολόκληρη πορεία του παιδιού που του επέτρεψε να κάνει πράγματα στο ΜμΣ, με τρόπο που αναγνωρίζεται από τους γονείς, τα πρόσωπα υποδοχής και αυτό να επιστρέφει στο παιδί με έναν καλό και εποικοδομητικό τρόπο», (Πρόσωπο Υποδοχής Α)

Ένα από τα πρόσωπα υποδοχής αναφέρθηκε με συγκίνηση σε περιπτώσεις μητέρων που επισκέφθηκαν το ΜμΣ και αντιμετώπιζαν δυσκολίες με τον νέο ρόλο της ζωής τους που κλήθηκαν να παίξουν, αυτόν της μητρότητας καθώς και με τα αισθήματα ανασφάλειας που τον συνόδευαν. Μέσα από τις περιγραφές των ίδιων των μητέρων διαφαίνονταν το υποστηρικτικό περιβάλλον που βρήκαν στο χώρο του ΜμΣ και που κατάφεραν να φανταστούν τους εαυτούς τους ως μητέρες και μάλιστα αργότερα μητέρες ενός δεύτερου παιδιού.

«Σκέφτομαι μητέρες που ερχόντουσαν με το πρώτο τους παιδί και πάρα πολύ δυσκολεμένες από την νέα συνθήκη της ζωής τους και με πολύ ανασφάλεια για το πώς θα είναι να έχουν μεγαλώσει παιδιά και να έχουν κάνει και δεύτερο παιδί, και κάπως μέσα σ'όλο αυτό να λένε ότι τους βοήθησε το ΜμΣ να μπορούν να

φανταστούν τους εαυτούς τους ως μαμάδες και να μπορέσουν να γίνουν μητέρες και ενός δεύτερου παιδιού. Αυτά είναι πολύ συγκινητικά πράγματα!» (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Το πρόσωπο υποδοχής συνεχίζοντας την αναφορά του στη βοήθεια που εισπράττουν οι μητέρες κατά την παρουσία τους στο ΜμΣ, περιέγραψε ένα περιστατικό κατά το οποίο μια μητέρα βρήκε τον τρόπο να ανακαλύψει και να ξεμπλοκάρει κάτι πολύ δικό της, που προέρχονταν από την δική της παιδική ηλικία και τη δυσκόλευε στη σχέση της με το παιδί της.

« (...) ήταν μια μαμά που κάτι είπα στο παιδί της και συνειδητοποίησα ότι άρχισε να κλαίει πολύ έντονα με λυγμούς και από αυτό που συνέβη εκείνη τη στιγμή κάπως μπόρεσε και βρήκε έναν τρόπο να ξεκλειδωθεί κάτι πολύ δικό της, που είχε να κάνει με τη δική της παιδική ηλικία και το οποίο συνειδητοποίησε εκείνη τη στιγμή ότι τη δυσκόλευε πολύ στο πώς να είναι με το παιδί της. Οπότε, κάτι που συνέβαινε στο χώρο μπόρεσε και απελευθέρωσε κάτι που ενδεχομένως την ταλαιπωρούσε πάρα πολύ και τη ζόριζε πάρα πολύ. (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Στην ερώτηση ποιος πιστεύετε ότι δυσκολεύεται περισσότερο το παιδί ή οι γονείς κατά τη διαδικασία της αυτονομίας και του αποχωρισμού οι απαντήσεις επικεντρώθηκαν στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και οι δυο. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς δυσκολεύονται αρχικά να συνειδητοποιήσουν ότι το παιδί τους είναι ένα ξεχωριστό άτομο, διαφοροποιημένο από εκείνους που διαθέτει τις δικές του επιθυμίες, ικανότητες και γνώσεις. Την ίδια στιγμή, τα παιδιά αντιμετωπίζουν εγγενείς δυσκολίες, καθώς χρειάζεται να κάνουν τη δική τους προσπάθεια για να ξεπεράσουν κάποια στάδια της ανάπτυξής τους. Η στάση των γονιών στην προσπάθεια αυτή των παιδιών θα επηρεάσει και τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά θα ξεπεράσουν τις δυσκολίες τους.

«Και οι δυο θα έλεγα έτσι βιαστικά. Φυσικά πρώτα απ' όλα οι γονείς που έχουν δυσκολία να αντιληφθούν το παιδί τους σαν ένα πλάσμα ξεχωριστό από εκείνους, δηλαδή σαν ένα πλάσμα διαφοροποιημένο που έχει επιθυμίες, ικανότητες, ακόμα και γνώσεις που οι ίδιοι δεν φαντάζονται ότι έχει, καταρχήν δυσκολεύονται οι γονείς και μέσα από τη δυσκολία των γονιών φυσικά.... Θα έλεγα ότι δυσκολίες των γονιών εντείνουν τις δυσκολίες που είναι εγγενείς στο παιδί. Ένα παιδί έτσι και αλλιώς έχει δυσκολία, πρέπει να

κάνει κάποια προσπάθεια για να ξεπεράσει κάποια στάδια της ανάπτυξης. Ανάλογα με το πώς τοποθετείται ο γονιός του θα το ξεπεράσει λιγότερο ή περισσότερο εύκολα», (Πρόσωπο Υποδοχής Α)

Επισημάνθηκε, ότι πολλές φορές οι γονείς φαίνεται να αγνοούν τη δική τους δυσκολία και να την τοποθετούν στον άλλον και όχι στον ίδιο τους τον εαυτό. Αυτό έχει ως συνέπεια να τους δημιουργούνται αισθήματα ανεπάρκειας και ματαιώσης ότι ίσως κάτι δεν κάνουν καλά. Όταν ο κάθε ένας αναλαμβάνει το μερίδιο που του αναλογεί, η δυσκολία μπορεί να ξεπεραστεί πολύ πιο εύκολα.

« (...) είναι δύσκολο και για τους δυο. Απλά αυτό που συνήθως μοιάζει να αγνοούν οι γονείς είναι η δική τους δυσκολία. Είναι, σαν το παράδειγμα που σου είπα, ότι η δυσκολία τοποθετείται στον άλλον και όχι στον εαυτό τους, οπότε κάπως υπάρχει και μια αίσθηση ταυτόχρονα ανεπάρκειας και ματαιώσης για τον γονιό, ότι κάτι εγώ δεν κάνω καλά, αλλά τελικά δεν είναι αυτό. Είναι ότι είναι μια στιγμή που είναι δύσκολη και για τους δυο και την μοιραζόμαστε αυτή τη δυσκολία. Όταν η δυσκολία αυτή μοιραστεί, δηλαδή ο καθένας αναλάβει το μερίδιο που του αναλογεί, με έναν τρόπο, είναι πιο εύκολο να ξεπεραστεί και να μπορέσει να δώσει κανείς χρόνο και χώρο και τα πράγματα συμβαίνουν με πιο φυσικό τρόπο», (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

Μια άλλη απάντηση επικεντρώθηκε στην αλληλεπιδραστική σχέση που υπάρχει μεταξύ του παιδιού και του γονέα. Η δυσκολία τείνει ίσως πιο πολύ προς το γονιό, χωρίς όμως να βαραίνει μόνον αυτόν, καθώς η οικογένεια αποτελεί ένα δυναμικό σύστημα σχέσεων.

«Οι γονείς. Αυτό βέβαια μπορεί να μην το δούμε στους γονείς και να το δούμε στο παιδί. Είναι σε μια αλληλεπίδραση το παιδί με το γονέα, δηλαδή υπάρχει και το δυναμικό του παιδιού, ένα παιδί να είναι πιο διεκδικητικό από ένα άλλο, αλλά έχω μια αίσθηση πολλές φορές είναι ο γονέας που μπορεί κάτι που φοβάται, ή να διστάζει ή να δει την δυσκολία του παιδιού του και να μπει και αυτός μέσα σ' αυτό. Έχω μια αίσθηση ότι τείνει πιο πολύ προς τον γονιό αλλά είναι σε αλληλεπίδραση μ' αυτό το παιδί, δεν είναι δηλαδή να το βάλουμε μόνο στους γονείς, με έναν τρόπο να ενοχοποιήσουμε τους γονείς. Είναι ένα δυναμικό σύστημα η οικογένεια. (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

3.4 Η προσφορά της δομής του ΜμΣ όπως διαγράφεται μέσα από την εμπειρία και τον λόγο των προσώπων υποδοχής.

Στην ερώτηση αν θα μπορούσαν να αναφέρουν κάποιες περιπτώσεις παιδιών που βοηθήθηκαν από τις επισκέψεις τους στο ΜμΣ στον τομέα της κοινωνικοποίησης και γενικότερα στην ανάπτυξή τους, τα πρόσωπα υποδοχής ανέφεραν τους παρακάτω τομείς καθώς και κάποια περιστατικά παιδιών και οικογενειών που βοηθήθηκαν από την εμπειρία του ΜμΣ.

α) Γλωσσική ανάπτυξη

Παρατηρήθηκε ότι κατά τη διάρκεια της παρουσίας των παιδιών στο ΜμΣ ευνοήθηκε η γλωσσική τους ανάπτυξη και ο λόγος τους αναπτύχθηκε.

«Παιδιά που έχουν βοηθηθεί και στην γλωσσική τους ανάπτυξη. Έχει τύχει στην αρχή της παρουσίας τους να σου δείχνουν και να σου μιλάνε με μμμμ και στη συνέχεια να εκφράζονται λεκτικά πολύ πιο καθαρά. Παρατηρούμε να αναπτύσσεται και να εξελίσσεται ο λόγος τους». (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

Σε μια από τις απαντήσεις έγινε αναφορά σε ένα παιδί, για το οποίο υπήρχε υποψία αυτισμού και κατέκτησε το λόγο.

«Έχω στο νου μου ένα παιδί, το οποίο εμφάνιζε απουσία λόγου ... το οποίο ήρθε εδώ πέρα για κάποιους μήνες και σταμάτησε να έρχεται λόγω μετακόμισης των γονιών του. Αλλά ήδη όταν σταμάτησε είχε κάνει σημαντικά βήματα εδώ». (Πρόσωπο Υποδοχής Α)

β) Αποχωρισμοί

Είναι συχνό το φαινόμενο στις πρώτες επισκέψεις των παιδιών στο ΜμΣ να δυσκολεύονται να αποχωριστούν το χώρο. Με τον καιρό όμως και την κατάλληλη υποστήριξη από τα πρόσωπα υποδοχής και μέσω του λόγου οι αποχωρισμοί γίνονται ευκολότεροι.

«Μεγάλη βοήθεια στον αποχωρισμό. Τα βλέπουμε, συχνά στην πρώτη επίσκεψη να δυσκολεύονται να αποχωριστούν το χώρο του ΜμΣ, τα παιχνίδια με τα οποία έπαιζαν. Όμως με το πλαισίωμα από τα Πρόσωπα Υποδοχής και μέσω του λόγου να τους γίνεται πιο εύκολο. Τους εξηγείται με λόγια ότι ο χώρος, τα πράγματα θα παραμείνουν εδώ και την επόμενη φορά της επίσκεψής τους θα

μπορέσουν να τα ζαναβρούν και να ζανά παίζουν. Και κάτι τέτοιο τα παιδιά τα ανακουφίζει». (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

γ) Κοινωνικοποίηση, αυτονομία και ψυχική εξέλιξη του παιδιού.

Παιδιά που έρχονται στο ΜμΣ και είναι πολύ κοντά στη μαμά τους και αρχίζουν και κάνουν τα δικά τους βηματάκια στο δικό τους ρυθμό. Παίρνουν απόσταση από τη μαμά τους και εκδηλώνουν την επιθυμία τους να εξερευνήσουν μόνα τους το χώρο του ΜμΣ. Ανακαλύπτουν σιγά σιγά τα παιχνίδια και τους κανόνες του χώρου. Η στάση του παιδιού δεν συνδέεται μόνο με την κοινωνικοποίηση του αλλά σηματοδοτεί την πρόοδο που σημειώνει στην ψυχική του εξέλιξη.

«Στην αυτονομία. Δεν είναι μόνο απαραίτητα μόνο κοινωνικοποίηση αυτό. Ένα παιδάκι που είναι πολύ κοντά στη μαμά του, στο συνοδό και σιγά σιγά να κάνει τα βηματάκια προς το χώρο, δηλαδή να αφήνει λίγο το συνοδό στην άκρη και ο συνοδός μπορεί να κάνει και τα δικά του βήματα στο χώρο. Και να δούμε ένα παιδί να αρχίσει να είναι πιο περίεργο, να αρχίσει να ψάχνει τα παιχνίδια, να απορρίπτει κάποια να διαλέγει κάποια άλλα, να ανεβαίνει πάνω στο αυτοκινητάκι,.... εκεί εμφανίζεται αυτός ο κανόνας με την κίτρινη γραμμή. Θέλω να πω ότι αυτό αφορά επίσης ένα άλλο κομμάτι της εξέλιξης του παιδιού, ψυχικής εξέλιξης που δεν είναι απαραίτητα κοινωνικοποίηση, παρόλο που μπορεί να συνδέεται». (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

γ) Τα πρώτα κοινωνικά βήματα. Επικοινωνία και συνάντηση με τον άλλον.

Σε μια από τις απαντήσεις έγινε αναφορά σε ένα παιδί για το οποίο υπήρχε ο προβληματισμός ότι ίσως αντιμετώπιζε νοητικές δυσκολίες. Το παιδί αυτό έβγαζε κραυγές και δυσκολεύονταν να επικοινωνήσει με τα υπόλοιπα παιδιά. Κατά την παρουσία του στο ΜμΣ το παιδί αυτό πλαισιώθηκε από τα πρόσωπα υποδοχής, και μπόρεσε να αλληλεπιδράσει μαζί τους και σε κάποιο βαθμό και με τα υπόλοιπα παιδιά. Είναι σημαντικό, ότι το παιδί βρέθηκε σε κάποιο χώρο που απουσιάζουν αξιολογήσεις και διαγνώσεις και φαίνεται ότι βοηθήθηκε από την παρουσία του στο ΜμΣ. Η ομάδα του ΜμΣ ήταν πολύ υποστηρικτική και ενεργοποιημένη και κατάφερε να προσφέρει όχι μόνο μια υποδοχή αλλά και ένα «κράτημα», με την έννοια που απέδιδε ο Winnicott προς το παιδί.

«Μου έρχεται στο μυαλό ένα παιδί και η μαμά πάρα πολύ αγχωμένη.

(...)

Τον υποδεχθήκαμε, αλληλεπιδράσαμε μαζί του και μπόρεσε λίγο με άλλα παιδιά και με άλλους ενήλικες, γιατί υπάρχει και αυτό στα παιδιά που μπορεί να γίνει, να δώσει ένα νόημα πέρα από τα άλλα παιδιά να υπάρχουν και ενήλικες, που νιώθω με τον καιρό ότι κάπως τα πράγματα πήγαν καλύτερα από ότι στην αρχή. Επίσης, πλαισιώθηκε σε έναν χώρο που δεν το ονομάζουμε ούτε ειδικής αγωγή δηλαδή δεν έχει έναν τίτλο που μπορεί να κλείσει τα πράγματα, τίτλους-διάγνωση, αυτό εννοώ γιατί όνομα έχει το ΜμΣ. Έχω την αίσθηση ότι αυτή η οικογένεια, γιατί ήταν και ο μπαμπάς, βοηθήθηκαν πολύ από αυτόν τον ενδιαμέσο χώρο και αυτές τις ηλικίες ..και οι γονείς ναι. Αλλά λειτουργήσαμε πολύ alert, να το πω έτσι, δηλαδή μαζί με την υποδοχή υπήρξε και ένα κράτημα όπως θα έλεγε και ο Winnicott». (Πρόσωπο Υποδοχής Γ)

Σε μια άλλη απάντηση αναφέρθηκαν τα παιδιά εκείνα που για κάποιους λόγους αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην επικοινωνία τους. Ο χώρος του ΜμΣ λειτουργεί πολύ βοηθητικά και υποστηρικτικά για τα παιδιά αυτά, καθώς σεβόμενο τον προσωπικό τρόπο και ρυθμό του κάθε παιδιού και με την ασφαλή παρουσία του ενήλικα συνοδού δημιουργεί ένα ευνοϊκό περιβάλλον για να κάνει το παιδί τα πρώτα του κοινωνικά βήματα, όταν εκείνο αισθανθεί έτοιμο.

Επίσης, το ΜμΣ υποδεχόμενο παιδιά ηλικίας 0-4 ετών, δίνει τη δυνατότητα σε παιδιά να συναντήσουν συνομήλικά τους, μικρότερα ή μεγαλύτερα, προσφέροντάς τους μια σύνδεση με τα χρόνια που προηγήθηκαν αλλά και μια υποψία για τα επόμενα χρόνια της ανάπτυξής τους.

(...) Έτσι στο χώρο αυτό όπου απουσιάζει η επιβεβλημένη ανάγκη αποχωρισμού και υπάρχει σεβασμός στον προσωπικό τρόπο και ρυθμό του καθενός, τα παιδιά βοηθιούνται και ενθαρρύνονται να εκφράσουν τελικά αυτό που είναι αναγκαίο για όλους... την επιθυμία προς τον άλλον. Να διανύσουν την απόσταση ούτε επιβεβλημένα ούτε με τρόπο που σηματοδοτεί κάποιο έλλειμμα, αλλά στο δικό τους χώρο και χρόνο. Επίσης, εδώ τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να συναντήσουν παιδιά της ίδιας ηλικίας, μικρότερα ή μεγαλύτερα και το κάθε παιδί να έχει μια εικόνα του παρελθόντος και του

*μέλλοντος. Ίσως την ευκαιρία αυτή να μην την έχουν όλα τα παιδιά εκτός του ΜμΣ, όπως για παράδειγμα τα μοναχοπαίδια που δεν έχουν τη δυνατότητα να βρίσκονται μαζί με άλλο παιδί που μεγαλώνει παράλληλα μαζί τους. Έτσι, τα παιδιά που επισκέπτονται το ΜμΣ μπαίνουν σε μια κοινότητα συνομηλίκων, κρατώντας μια σύνδεση με το παρελθόν αλλά διατηρώντας και μια υποψία για το τι θα έρθει μετά»,
(Πρόσωπο Υποδοχής Β)*

Από τις απαντήσεις των προσώπων υποδοχής αναδεικνύεται ότι το ΜμΣ λειτουργεί υποστηρικτικά και βοηθητικά όχι μόνο για τα παιδιά αλλά και για τους ίδιους τους γονείς. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς ωφελήθηκαν στους παρακάτω τομείς:

α) Απενοχοποίηση γονέων

Είναι πολύ σημαντικό για τους γονείς να εισέρχονται σε έναν χώρο που τους βοηθάει να δουν τα πράγματα με μια διαφορετική οπτική. Καθώς το ΜμΣ είναι ένας χώρος στον οποίο αναδεικνύεται η ετερότητα, οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος τρόπος με τον οποίο πρέπει να χειρίζονται τα πράγματα σε σχέση με το παιδί τους, ούτε ότι όλα τα παιδιά λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο και ρυθμό.

*«(...) Μ'αυτήν την έννοια, ο ρόλος δεν είναι να ερμηνεύσεις απαραίτητα, είναι να είσαι παρόν σίγουρα και να είσαι ανοικτός και δεκτικός σ' αυτό που συμβαίνει και σ' αυτό που φέρει ο καθένας και που μπορεί να είναι πολύ διαφορετικό. Μπορεί δυο παιδιά ίδιας ηλικίας να φέρουν πολύ διαφορετικά πράγματα, οι γονείς τους να ζουν πολύ διαφορετικά αυτή την περίοδο, να απενοχοποιήσει κανείς το ότι όλα τα παιδιά 12 μηνών πρέπει να κάνουν α,β,γ,δ, οτιδήποτε, ή όλοι οι γονείς πρέπει να έχουν τον συγκεκριμένο τρόπο να χειρίζονται τα πράγματα, δηλαδή να υποδέχεσαι τον τρόπο του καθενός και να βοηθήσεις μ' αυτόν τον τρόπο κάπως μέσα από την διαφορετικότητα να γίνει ο καθένας ο γονιός που μπορεί να είναι, για το παιδί που έχει απέναντί του και όχι κάποιο άλλο»,
(Πρόσωπο Υποδοχής Β)*

«Το ότι μπορούν να χαλαρώσουν, να απενοχοποιηθούν, να δουν ότι μπορούν να δουν τα πράγματα με άλλο μάτι ενώ έχουν ήδη αρχίσει να χτίζουν μέσα τους μια εικόνα παθολογίας του παιδιού τους και να τους επιστρέφει αυτό σαν ενοχή για τον εαυτό τους ή να έχουν κακή εικόνα για τον εαυτό τους σαν γονείς ... ένα

πράγμα που έχω παρατηρήσει πολύ είναι η υποταγή των γονέων συχνά στις προηγούμενες γενιές και δη στους παππούδες και στις γιαγιάδες, είναι πάρα πολύ σοβαρό αυτό (Πρόσωπο Υποδοχής Α).

β)Γονείς που ανακαλύπτουν στοιχεία της δικής τους ιστορίας

Όπως αναφέρθηκε, υπήρχε μια μητέρα που με αφορμή κάτι που ειπώθηκε στο δικό της παιδί, βρέθηκε σε συνθήκες συναισθηματικής έντασης, ξέσπασε σε έντονα κλάματα και αυτό τη βοήθησε με κάποιο τρόπο να φέρει στην επιφάνεια κάτι πολύ δικό της, που συνδεόταν με τη δική της παιδική ηλικία. Αυτό την οδήγησε να συνειδητοποιήσει εκείνη τη στιγμή ότι κάτι που συνδεόταν με το δικό της βίωμα τη δυσκόλευε στη σχέση της με το παιδί της. Μετά από την σύνδεση και την ανακάλυψη αυτή, η σχέση με το παιδί της τέθηκε σε μια πιο ήρεμη βάση και η μεταξύ τους επαφή έγινε πιο εύκολη, σύμφωνα με τις μαρτυρίες της ίδιας της μητέρας.

«Κάτι άλλο που σε εμένα προσωπικά έχει συμβεί και το θυμάμαι με πολύ μεγάλη συγκίνηση και ένταση είναι όταν κάποια στιγμή, ενώ ήταν πολύ λίγα άτομα στο χώρο, ήταν μια μαμά που κάτι είπα στο παιδί της και συνειδητοποίησα ότι άρχισε να κλαίει πολύ έντονα με λυγμούς και από αυτό που συνέβη εκείνη τη στιγμή κάπως μπόρεσε και βρήκε έναν τρόπο να ξεκλειδωθεί κάτι πολύ δικό της, που είχε να κάνει με τη δική της παιδική ηλικία και το οποίο συνειδητοποίησε εκείνη τη στιγμή ότι τη δυσκόλευε πολύ στο πώς να είναι με το παιδί της. Οπότε, κάτι που συνέβαινε στο χώρο μπόρεσε και απελευθέρωσε κάτι που ενδεχομένως την ταλαιπωρούσε πάρα πολύ και τη ζόριζε πάρα πολύ. Ίσως αν δεν είχε συμβεί αυτό το μικρό περιστατικό που κάτι έλυσε μέσα τους... (Πρόσωπο Υποδοχής Β)

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

1. Συμπεράσματα

Το μεγάλο ενδιαφέρον για την κοινωνική ανάπτυξη του μικρού παιδιού και την πορεία που διανύει προς την κοινωνικοποίησή του οδήγησε στην επιθυμία εκπόνησης της παρούσας εργασίας με τη μελέτη περίπτωσης του Μεγάλου Μας Σπιτιού, ως χώρο πρώιμης κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού. Μέσα από την μελέτη αυτής της ιδιαίτερης δομής, των ερευνητικών δεδομένων που προέκυψαν από τη συμμετοχική παρατήρηση και παρουσία μου στο χώρο του ΜμΣ, καθώς και την βιβλιογραφική επισκόπηση της κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του συλλέχθηκαν δεδομένα που απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης, και παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω.

• Ερώτημα 1^ο:

Ποια είναι τα στοιχεία του χώρου που επιδρούν και διευκολύνουν την κοινωνικοποίηση των μικρών παιδιών;

Το βρέφος, τον πρώτο καιρό της ζωής του δεν διαθέτει την ικανότητα να έχει συνείδηση του εαυτού του και να διαχωρίζει το Εγώ από το μη Εγώ (αδυναμισμός νεογέννητου). Για το βρέφος δεν υπάρχει ο Άλλος. Σταδιακά, το παιδί μέσα από τις επαφές και τις αλληλεπιδράσεις του με το άμεσο περιβάλλον θα αρχίσει να κοινωνικοποιείται. Καθώς μεγαλώνει οι αλληλεπιδράσεις του με το περιβάλλον θα γίνονται όλο και περισσότερες και θα εξελίσσονται σε πιο σύνθετες μορφές. Ο κύριος φορέας της κοινωνικοποίησης είναι η εκπαίδευση, με την ευρεία έννοια, που λαμβάνει το παιδί από τους γονείς του και από άλλους ενηλίκους. Σημαντικό ρόλο στην πορεία της κοινωνικοποίησης του παιδιού είναι η εκπαίδευση και οι αλληλεπιδράσεις του παιδιού από τους συνομηλίκους του, από μικρότερα ή μεγαλύτερα παιδιά (Μπερτ Ρεϊμον-Ριβιέ, 1990).

Μέσα από την παραπάνω οπτική, αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος του ΜμΣ στη κοινωνικοποίηση του μικρού παιδιού δεδομένου ότι αποτελεί έναν κοινωνικό χώρο, μια συλλογικότητα που υποδέχεται το μικρό παιδί ηλικίας 0-4 ετών μαζί με τον ενήλικα συνοδό του προσφέροντας του τη δυνατότητα να συναντήσει συνομηλίκους του, να περάσει ευχάριστα, να διασκεδάσει, να αλληλεπιδράσει ή και όχι και να κάνει τα πρώτα του βήματα στην κοινωνική του ζωή

<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1>

Ένα δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό του ΜμΣ είναι ότι αποτελεί έναν χώρο στον οποίο ενθαρρύνονται οι αποχωρισμοί χωρίς να είναι επιβεβλημένοι. Πιο συγκεκριμένα ενθαρρύνεται η πορεία των παιδιών και των γονιών τους προς την διαφοροποίηση και την αυτονομία του ενός από τον άλλον. Η υποχρεωτική παρουσία του ενήλικα συνοδού καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του μικρού παιδιού στο χώρο του ΜμΣ είναι εξαιρετικά σημαντική καθώς δημιουργεί αισθήματα ασφάλειας και εμπιστοσύνης στο μικρό παιδί που το βοηθούν να διαφοροποιηθεί από τον ενήλικα, να πάρει απόσταση από αυτόν, να ανακαλύψει το νέο περιβάλλον και τα αντικείμενα, να συναντήσει άλλα παιδιά και σιγά σιγά να οδηγηθεί προς την αυτονομία του. Έτσι σταδιακά και στο δικό του ρυθμό, μέσα σε ένα ασφαλές πλαίσιο ενθαρρύνεται να ανοιχθεί σε έναν χώρο κοινωνικό κάνοντας τα πρώτα του βήματα προς την πορεία της κοινωνικοποίησής του (*«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019)

Το ΜμΣ διέπεται από κάποιους κανόνες η τήρηση των οποίων είναι υποχρεωτική από όλους. Το γεγονός αυτό έχει μεγάλη σημασία για το μικρό παιδί καθώς το εισάγει σταδιακά σε μια κοινωνική πραγματικότητα όπου κάθε κοινωνική ομάδα / πλαίσιο έχει τους δικούς του κανόνες που μπορεί να διαφοροποιούνται από τους αντίστοιχους που υπάρχουν στο σπίτι ή κάπου αλλού. Το παιδί έρχεται σε επαφή με την έννοια του ορίου που αποτελεί μια βάση για την δημιουργία των διαπροσωπικών σχέσεων. Αυτό επιτρέπει τη διαφοροποίηση του εαυτού από τον άλλο και την ανάπτυξη σχέσεων μέσα σε συνθήκες αναγνώρισης και σεβασμού της ατομικότητας του άλλου και των αναγκών του (*«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019).

Η χωροταξική οργάνωση και διαρρύθμιση του χώρου συμβάλλουν με τη σειρά τους στην απρόσκοπτη λειτουργία του ΜμΣ και την επίτευξη των στόχων του, μεταξύ των οποίων είναι και η κοινωνικοποίηση του μικρού παιδιού. Για παράδειγμα, ο χώρος διαθέτει δυο νεροχύτες για το παιχνίδι με το νερό που είναι τοποθετημένοι ο ένας δίπλα στον άλλον, ενθαρρύνοντας τόσο το ατομικό παράλληλο παιχνίδι όσο και την αλληλεπίδραση των παιδιών κατά τη διάρκεια της ενασχόλησής του με το νερό. Επίσης, ο τρόπος που είναι τοποθετημένοι οι καναπέδες βοηθάει ώστε η παρουσία του ενήλικα συνοδού να χαρακτηρίζεται άλλοτε από εγγύτητα και άλλοτε από απόσταση ενθαρρύνοντας τη διαδικασία του αποχωρισμού και της αυτονομίας και ενισχύει το μικρό παιδί να κάνει τους δικούς του βηματισμούς για να συναντήσει τον άλλον.

Στο χώρο απουσιάζουν οι οργανωμένες δράσεις και τα παιδιά μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι έχουν τη δυνατότητα να συναντήσουν άλλα παιδιά με τον δικό τους τρόπο και στον δικό τους ρυθμό, να επικοινωνήσουν, να αλληλεπιδράσουν ή και όχι και να εκφράσουν την κοινωνικότητά τους (<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1>).

Σημειώνεται, ότι η επιλογή των παιχνιδιών υποστηρίζει τη φιλοσοφία του χώρου καθώς και την επίτευξη των στόχων του. Χαρακτηριστικά θα μπορούσε να αναφερθεί η σκάλα που καταλήγει σε έναν καθρέφτη. Το παιδί, κάνοντας τα δικά του βήματα ανεβαίνει αφήνοντας τη μαμά του να το περιμένει στη βάση της σκάλας. Το παιδί, έχοντας αποχωριστεί τη μαμά του φτάνει στην κορυφή της σκάλας και συναντάει την εικόνα του εαυτού του επικυρώνοντας την υποκειμενική του υπόσταση. Έτσι, το παιδί παίρνοντας σταδιακά απόσταση από την μαμά του, κατακτά όλο και περισσότερα βήματα προς την αυτονομία του και ενθαρρύνεται η φυσική του ανάγκη να συναντήσει τον άλλον («*Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν*», 2019).

• Ερώτημα 2^ο

Ποια είναι η θέση του παιδιού;

Ένα σημαντικό στοιχείο του ΜμΣ είναι ότι αποτελεί ένα χώρο υποδοχής του μικρού παιδιού ηλικίας 0-4 ετών, ο οποίος είναι σχεδιασμένος έχοντας επίκεντρο το ίδιο το παιδί τις ανάγκες του και τα ενδιαφέροντά του. Η Mari-Helene Malandrin, πρόσωπο υποδοχής του Πράσινου Σπιτιού, αναφερόμενη σε αυτό, το περιγράφει ως έναν χώρο που βρίσκεται στις υπηρεσίες του παιδιού και υποστηρίζει την ψυχική δυναμική του. Έτσι ο ιδιαίτερος αυτός θεσμός υποδοχής στη Γαλλία και ο αντίστοιχος εδώ στην Ελλάδα έχει δημιουργηθεί για το παιδί, για να είναι ο εαυτός του με τον τρόπο που εκείνο επιλέγει να είναι και με όλη την διαφορετικότητά του να εξελιχθεί σε ένα ενεργό και δημιουργικό μέλος της κοινωνίας (Canu, 2009).

Στο Μεγάλο μας Σπίτι το μικρό παιδί από τη βρεφική του ηλικία αναγνωρίζεται ως υποκείμενο, με τη δική του ξεχωριστή προσωπικότητα, τις δικές του επιθυμίες οι οποίες του αναγνωρίζονται και του επιτρέπεται να βιώσει. Με τον τρόπο που γίνεται η υποδοχή του μικρού παιδιού αναγνωρίζεται και επικυρώνεται η παρουσία του ως υποκειμένου όπως αναφέρει η Κριστίν Ρουά, πρόσωπο υποδοχής του Πράσινου Σπιτιού. Αυτό

αποτυπώνεται από την πρώτη στιγμή που περνάει το κατώφλι του ΜμΣ όπου το Πρόσωπο Υποδοχής απευθυνόμενο στο ίδιο το παιδί ρωτάει το όνομα του όποια ηλικία και αν έχει και ανεξάρτητα από το επίπεδο της γλωσσικής ανάπτυξης στο οποίο βρίσκεται. Με τον τρόπο αυτό το παιδί αναγνωρίζεται ως ένα ξεχωριστό υποκείμενο με τη δική του προσωπικότητα και ταυτότητα και ενθαρρύνεται η διαφοροποίηση από τον γονιό του. Στο παιδί δίνεται όλη η ελευθερία, ο χώρος και ο χρόνος για να κάνει τα δικά του βήματα προς την αυτονομία του και να ανταποκριθεί στην φυσική του ανάγκη να συναντήσει τον άλλο. Κατά την υποδοχή γράφεται το όνομα του παιδιού στον πίνακα που βρίσκεται δίπλα στην είσοδο, που σε συμβολικό επίπεδο αντικατοπτρίζεται η υποδοχή της ατομικότητας από μια συλλογικότητα (*«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019).

Το ΜμΣ είναι ένας χώρος όπου ο λόγος κατέχει ξεχωριστή θέση, και τα πρόσωπα υποδοχής απευθύνονται σε όλα τα παιδιά που υποδέχονται. Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό καθώς σύμφωνα με την Dolto (όπως αναφέρεται στο *«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019) το παιδί γίνεται υποκείμενο του λόγου όταν υπάρχει κάποιος που το αναγνωρίζει, του απευθύνεται ως υποκείμενο και το αντιμετωπίζει ως ισότιμο συνομιλητή του ανεξάρτητα από την ηλικία του.

Οι ψυχαναλυτές υποστηρίζουν ότι τα βρέφη είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τις ελκρινείς προθέσεις των ανθρώπων για επικοινωνία την οποία αποζητούν και έχουν ανάγκη. Επίσης, κατανοούν το περιεχόμενο του μηνύματος που τους απευθύνεται καθώς και το ασυνείδητο νόημα που το συνδέει. Η Dolto μιλώντας για τη σημασία του λόγου (όπως αναφέρεται στο *«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019) διευκρίνισε ότι όταν απευθυνόμαστε σε ένα βρέφος δεν του μιλάμε για οτιδήποτε συμβαίνει αλλά για εκείνα που το αφορούν. Θεωρούσε σημαντικό να πλαισιώνουμε τις εμπειρίες που βιώνει ένα παιδί με τον λόγο και να τους τις αναγνωρίζουμε, συνεισφέροντας με τον τρόπο αυτό σε ένα έργο πρόληψης.

Ένα από τα στοιχεία που αναδεικνύει την ιδιαιτερότητα του ΜμΣ και το διαφοροποιεί από τον θεσμό του Παιδικού Σταθμού κάνοντας πολύ σημαντική της συνεισφορά του στην πορεία της κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού είναι οι συνθήκες κατά τις οποίες

το παιδί συναντάει τους συνομηλίκους του και κάνει τα πρώτα του βήματα σε μια συλλογικότητα. Πιο συγκεκριμένα, σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του παιδιού στο χώρο του ΜμΣ η παρουσία του ενήλικα συνοδού είναι υποχρεωτική. Έτσι, το παιδί σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης και χωρίς να απειλείται η ψυχική του ταυτότητά μπορεί να διαφοροποιηθεί από το γονιό του και να κάνει τα πρώτα του βήματα προς την αυτονομία του (<https://www.kathimerini.gr/society/867443/to-megalo-mas-spiti-stin-athina/>). Σε αυτό το πλαίσιο, το παιδί έχει όλη την ελευθερία που χρειάζεται για να συναντήσει με το δικό του ρυθμό την πρώτη κοινωνία των συνομηλίκων του και να επιλέξει πως θα σταθεί απέναντι σ' αυτή τη συλλογικότητα. Εδώ, το παιδί όταν αισθανθεί έτοιμο αποχωρίζεται τη ζεστή αγκαλιά της μητέρας του, ενθαρρύνεται να εξερευνήσει με το δικό του τρόπο το χώρο και τα αντικείμενα και να συναντήσει τον άλλον. Το παιδί αποχωρίζεται τη μητέρα του για όσο χρόνο μπορεί και αντέχει. Κάθε φορά που έχει ανάγκη την ασφάλεια και την επαφή με τη μητρική φιγούρα επιστρέφει σε αυτή και όταν νιώσει και πάλι έτοιμο συνεχίζει τις δικές τους αναζητήσεις και ανακαλύψεις. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο το παιδί μπορεί να βιώσει τον αποχωρισμό όχι μόνο σαν απώλεια αλλά και σαν μια δική του κατάκτηση, σαν ένα βήμα που κατάφερε προς την αυτονομία του και την ανάπτυξη του

<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1>.

Έτσι η κοινωνικοποίηση αναδεικνύεται ως μια ψυχική διαδικασία που το παιδί διανύει κάνοντας τους δικούς του βηματισμούς με το δικό του τρόπο και ρυθμό. Όπως αναφέρει και ένα από τα πρόσωπα υποδοχής στο ΜμΣ στη συνέντευξη *«Δεν μπορεί να νοηθεί καλή κοινωνικοποίηση χωρίς την ανακάλυψη του άλλου (...) Είναι μια ανακάλυψη της ετερότητας, δηλαδή του διαφορετικού από τη μητέρα, τον πατέρα, τη γιαγιά, τον παππού όπου υπάρχει η προσδοκία να γίνεται μέσα στο πλαίσιο του ΜμΣ με έναν τρόπο καλό για το παιδί, επικεντρωμένο σ' αυτό»*.

Το παιδί που επισκέπτεται το ΜμΣ εισέρχεται σε έναν κοινωνικό χώρο που διαθέτει κανόνες, οι οποίοι τηρούνται από όλους για την εύρυθμη λειτουργία του χώρου. Με τον τρόπο αυτό το παιδί εισάγεται σταδιακά σε μια κοινωνική πραγματικότητα καθώς και στην έννοια του ορίου που αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία δημιουργούνται και αναπτύσσονται οι διαπροσωπικές σχέσεις σε ένα πλαίσιο σεβασμού και αναγνώρισης του

άλλου («*Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν*», 2019).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στο ΜμΣ το παιδί δεν υπόκειται σε κανενός είδους παρατήρηση καθώς και δεν υφίσταται κάποια αξιολόγηση. Εδώ το παιδί καλείται να είναι ο εαυτός του όπως ακριβώς είναι μέσα στη διαφορετικότητά του με σεβασμό προς τον δικό του ρυθμό και τη μοναδικότητά του με στόχο την υγιή ψυχοκοινωνική του εξέλιξη παραμένοντας ένα ζωντανό και δημιουργικό ον μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον (Canu, 2009).

Επίσης, στο ΜμΣ απουσιάζουν κοινωνικές νόρμες και πρότυπα συμπεριφοράς σύμφωνα με τα οποία τα παιδιά θα πρέπει να λειτουργούν και να ανταποκρίνονται με συγκεκριμένο τρόπο. Απεναντίας, όπως αναφέρεται από την Ελεισάβετ Κούκη τόσο το Πράσινο Σπίτι όσο και το ΜμΣ φιλοδοξούν να είναι σχολεία «διαφορετικότητας» σε διάφορα επίπεδα. Έτσι ενθαρρύνεται και υποστηρίζεται η πορεία των παιδιών και των γονιών τους προς την αυτονομία και τη διαφοροποίηση του ενός από τον άλλο. Επίσης πολύ σημαντικό μέλημα αποτελεί η υποδοχή και αποδοχή της ετερογένειας μέσα σε ένα κοινωνικό χώρο με στόχο η ελευθερία του ενός να συμβαδίζει και να συνυπάρχει με την ελευθερία του άλλου («*Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν*», 2019).

Το παιδί μαζί με το πρόσωπο που το συνοδεύει έχει τη δυνατότητα να επισκεφθεί το ΜμΣ όποτε θελήσει, για όσο χρόνο το επιθυμεί και να το αξιοποιήσει όπως εκείνο θέλει και έχει ανάγκη. Στο κοινωνικό χώρο του ΜμΣ με την ιδιαίτερη και ζεστή ατμόσφαιρα που δημιουργείται ευνοείται το ψυχικό άνοιγμα των ανθρώπων, το μοίρασμα, η επικοινωνία και οι ανταλλαγές. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, το παιδί ενθαρρύνεται να στραφεί προς τους συνομηλίκους του και να κάνει τα δικά του βήματα στην πρώτη παιδική κοινωνία. Εδώ, μέσα σε μια ατμόσφαιρα ελευθερίας, το παιδί έχει τη δυνατότητα να ανακαλύψει και να διαπραγματευτεί πτυχές του εαυτού του, όπως αναφέρει η Διονυσία Παναγίδου, πρόσωπο υποδοχής του ΜμΣ (Παναγίδου, 2019, από το αρχείο του ΜμΣ).

• Ερώτημα 3^ο :

Ποιος είναι ο ρόλος των Προσώπων Υποδοχής;

Τα πρόσωπα υποδοχής υποδέχονται τα παιδιά με τους γονείς τους ή άλλα οικεία τους πρόσωπα που τα συνοδεύουν και φροντίζουν να αισθανθούν ότι είναι καλοδεχούμενοι

μέσα σε μια ατμόσφαιρα ζεστή και φιλόξενη που να θυμίζει κάτι από την οικειότητα του σπιτιού χωρίς όμως να είναι το σπίτι τους. Κύριο μέλημα των προσώπων υποδοχής είναι να δημιουργηθεί μια ατμόσφαιρα εγγύτητας για τα παιδιά και τους συνοδούς τους ώστε να περάσουν ευχάριστα, να διασκεδάσουν και να απολαύσουν την παραμονή τους στο χώρο του ΜμΣ. Επίσης, τα πρόσωπα υποδοχής υποδέχονται τα μικρά παιδιά με τους συνοδούς τους με όλα εκείνα τα ξεχωριστά στοιχεία που φέρει ο καθένας, τα συναισθήματα που νιώθουν, τα βιώματά τους, την προσωπική τους ιστορία. Τα πρόσωπα υποδοχής αναγνωρίζουν την ατομικότητα και μοναδικότητα του κάθε ξεχωριστού παιδιού καθώς και το δεσμό που έχει με τους γονείς του και προσπαθούν να υποστηρίξουν την αυτονομία και διαφοροποίηση του ενός από τον άλλον (*«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν»*, 2019).

Η συμβολή των προσώπων υποδοχής στη διαδικασία διαφοροποίησης και αποχωρισμού των παιδιών από τους γονείς τους είναι πολύ σημαντική. Η στάση τους είναι ενθαρρυντική καθώς αναγνωρίζουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γονείς και τα παιδιά τους στη μεταξύ τους αυτονομία και προσπαθούν να τους υποστηρίξουν. Το παιδί, μέσα σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας που του παρέχει η συνεχής παρουσία του συνοδού του, αρχίζει να ενδιαφέρεται για όσα συμβαίνουν γύρω του χωρίς να απειλείται η ταυτότητά του και έτσι αρχίζει να κάνει τα πρώτα του κοινωνικά βήματα για να συναντήσει τον άλλον. Η παρουσία των προσώπων υποδοχής είναι πολύ ενθαρρυντική προς το παιδί που το υποδέχονται μέσα σε μια μικρή κοινότητα. Τα πρόσωπα υποδοχής όταν καταλαβαίνουν ότι ένα παιδί διστάζει και φοβάται να περάσει το κατώφλι του ΜμΣ το διαβεβαιώνουν ότι η μητέρα ή το πρόσωπο που το συνοδεύει δεν θα φύγει από τον χώρο και θα είναι μαζί του σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του εκεί. (Canu, 2009).

Επίσης, τα πρόσωπα υποδοχής είναι πολύ υποστηρικτικά προς τους γονείς προσπαθώντας να αφουγκραστούν, να κατανοήσουν και να αναγνωρίσουν το συναίσθημα των γονέων, τις εμπειρίες τους, τους διαφορετικούς ρόλους που επιτελούν και να τους ενθαρρύνουν προς τη διαφοροποίηση και τον αποχωρισμό από τα παιδιά τους. Η συνεχής και αδιάλειπτη παρουσία του συνοδού δημιουργούν στο μικρό παιδί αισθήματα ασφάλειας, σιγουριάς και εμπιστοσύνης και λειτουργούν ως μια ασφαλή βάση, ευνοϊκή για την ικανοποίηση της ανάγκης και επιθυμία του να ανακαλύψει το νέο κοινωνικό χώρο στον οποίο εισέρχεται στο δικό του ρυθμό. Σύμφωνα με τη Μισελ Μεξμ (όπως αναφέρεται στο *«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το*

Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019), το παιδί πηγαίνει να ζήσει τη δική του εμπειρία και εμπιστεύεται τον γονιό του στην ομάδα των προσώπων υποδοχής ή στους άλλους ενήλικες συνοδούς κάνοντας βήματα στην διαδικασία ψυχικού αποχωρισμού από τους γονείς του (*Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν*», 2019).

Στο ΜμΣ η σχέση του παιδιού με τον γονιό του αναδεικνύεται εύκολα και γι' αυτό η προσέγγιση τους από το πρόσωπο υποδοχής θα πρέπει να γίνεται με μεγάλη προσοχή και διακριτικότητα. Τα πρόσωπα υποδοχής δεν παρεμβαίνουν παρά μόνο αν τους ζητηθεί ή αν κρίνουν ότι είναι αναγκαίο να παρέμβουν. Σύμφωνα με τον Dennis Vass (όπως αναφέρεται στο «Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019, σελ.39) «το πρόσωπο υποδοχής παρεμβαίνει με τον λόγο, όταν ο χώρος ανάμεσα στο παιδί και το κηδεμονικό πρόσωπο είναι πάρα πολύ μεγάλος ή πάρα πολύ στενός». Στην περίπτωση αυτή το πρόσωπο υποδοχής λειτουργεί ως τρίτος στη δυαδική σχέση που έχει το παιδί με τον γονιό του ή κάποιο άλλο άτομο που το συνοδεύει. Συμβαίνει συχνά το πρόσωπο υποδοχής να λειτουργεί ως τρίτος στη σχέση του παιδιού με κάποιο συνομήλικό του, ως μια γέφυρα για την μεταξύ τους συνάντηση και συνδιαλλαγή. Εδώ τα πρόσωπα υποδοχής επενδύουν με το λόγο το παιχνίδι των παιδιών και την εμπειρία που βιώνουν, γεγονός που ενθαρρύνει τη συνάντηση με τον άλλον χωρίς να παρεμποδίζεται η μεταξύ τους αλληλεπίδραση και επικοινωνία.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω τα πρόσωπα υποδοχής απευθύνονται στα παιδιά ως υποκείμενα, αναγνωρίζουν την επιθυμία τους και τους επιτρέπουν να την διαχειριστούν και να τη ζήσουν με τον μοναδικό τρόπο που εκείνα επιθυμούν και επιλέγουν, σε μια συνθήκη που προσπαθούν να διαφοροποιηθούν από τους γονείς τους <https://www.kathimerini.gr/society/867443/to-megalo-mas-spiti-stin-athina/>.

Ερώτημα 4^ο

Ποια είναι η θέση και η συμβολή των συνοδών προσώπων;

Το ΜμΣ είναι μια δομή πρώιμης κοινωνικοποίησης που παρέχει τη δυνατότητα στο παιδί ηλικίας 0-4 ετών και στον ενήλικό συνοδό του να περάσει όμορφα και να διασκεδάσει παρέα με άλλους παρευρισκόμενους στο χώρο του ΜμΣ. Εδώ ενθαρρύνεται η αυτονομία

και η διαφοροποίηση του παιδιού από τους γονείς του, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η φυσική ανάγκη του παιδιού να συναντήσει τον άλλον. Οι γονείς έχουν την ευκαιρία να χαλαρώσουν να αλληλεπιδράσουν με το παιδί τους και να περάσουν το χρόνο τους σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, εκτός σπιτιού. Οι γονείς μπορούν να συναντήσουν άλλους γονείς, να επικοινωνήσουν, να μοιραστούν αγωνίες, φόβους, εμπειρίες που συνδέονται με τον γονεϊκό τους ρόλο, να βγουν για λίγο από την απομόνωση τους και να επανακοινωνικοποιηθούν και οι ίδιοι. Επίσης, έχουν την δυνατότητα να συνομιλήσουν με τα πρόσωπα υποδοχής, να μοιραστούν πράγματα που τους απασχολούν εάν νιώθουν έτοιμοι και το επιθυμούν, να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με τα παιδιά τους και να διαφοροποιηθούν από αυτά. Σταδιακά οι γονείς αναγνωρίζουν την ανάγκη του παιδιού τους να συναντήσουν τον άλλον και με την στάση τους επιτρέπουν και ενθαρρύνουν τους πρώτους βηματισμούς τους στην κοινωνία των συνομηλίκων (<http://www.tomegalomasspiti.gr/content/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1>)

Η ασφάλεια που νιώθει το παιδί από τη συνεχή παρουσία του γονέα, που άλλοτε χαρακτηρίζεται από εγγύτητα και άλλοτε από απόσταση και επιβεβαιώνεται μέσα από τον λόγο, το βοηθούν να τον αποχωριστεί για όσο χρονικό διάστημα αντέχει και μπορεί, να ανακαλύψει τον χώρο και να συναντήσει άλλα παιδιά ή ενήλικους (πρόσωπα υποδοχής ή συνοδά πρόσωπα). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Μισέλ Μεξ, πρόσωπο υποδοχής του Πράσινου Σπιτιού το παιδί *«πηγαίνει να ζήσει τη ζωή του και αφήνει το γονιό σε εμάς»* (στο «Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν», 2019, σελ.62)

Στο ΜμΣ, μέσα σε μια ζεστή και φιλόξενη ατμόσφαιρα συναντήσεων και συνδιαλλαγών παρατηρείται κάποιες φορές οι γονείς που συνοδεύουν τα παιδιά τους να αλληλεπιδρούν όχι μόνο με τα δικά τους παιδιά αλλά και με τα άλλα που παρευρίσκονται στο χώρο. Πολλές φορές ανταποκρίνονται με χαρά και ενθουσιασμό στο κάλεσμα των μικρών παιδιών να συμμετέχουν στο παιχνίδι τους ενθαρρύνοντας με τον τρόπο αυτό τα πρώτα κοινωνικά βήματα των μικρών παιδιών και την πορεία της κοινωνικοποίησής τους.

2. Δυσκολίες

Η παρουσία μου στο Μεγάλο μας Σπίτι ήταν μια πολύ πλούσια και επικοινωνιακή εμπειρία καθώς συνέβαλλε στην μελέτη ενός χώρου πρώιμης κοινωνικοποίησης του μικρού παιδιού, το οποίο σε συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας κάνει τα πρώτα του κοινωνικά βήματα μέσα σε μια συλλογικότητα.

Κατά τη διάρκεια της μελέτης αυτής, η μεγαλύτερη δυσκολία που ανέκυψε συνδέεται με τις επιπτώσεις που προκάλεσε η πανδημία από τον ιό Covid 19. Συγκεκριμένα, το ΜμΣ κατά τη χρονική περίοδο από τον Μάρτιο μέχρι και τον Ιούλιο του 2020 παρέμεινε κλειστό λόγω των υγειονομικών μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας, χωρίς να μπορεί να υποδεχθεί παιδιά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η παρουσία μου στο φυσικό χώρο του ΜμΣ να έχει μικρότερη διάρκεια από τον αρχικό σχεδιασμό, παρόλο που η υποστήριξη, η επαφή και η συνεργασία με την ομάδα του ΜμΣ ήταν αδιάλειπτη και πολύ επικοινωνιακή.

Οι υγειονομικοί περιορισμοί επίσης έκαναν αδύνατη την πρόσβαση σε βιβλιοθήκες και αρχεία δημόσιων φορέων ή πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Έτσι όλη βιβλιογραφική αναζήτηση έγινε μέσα από ηλεκτρονικές πηγές στο βαθμό που κάτι τέτοιο ήταν εφικτό να γίνει.

Μια ακόμη δυσκολία που συνάντησα κατά την παρουσία μου στο ΜμΣ ήταν η διάκριση και συνειδητοποίηση από την πλευρά μου της αδιάλειπτης παρουσίας του ασυνειδήτου τόσο σε εμένα όσο και στους φιλοξενούμενους επισκέπτες.

Επίσης, μια άλλη δυσκολία συνδεόταν με την αποκωδικοποίηση του συμβολικού λόγου των παιδιών και την αναγνώριση του αιτήματός που έφερναν και μοιράζονταν μαζί μας μέσω της συμβολικής εκδήλωσης της συμπεριφοράς τους καθώς κάτι τέτοιο απαιτεί μεγάλη εμπειρία κι βαθύτερες ψυχαναλυτικές γνώσεις.

3. Προτάσεις και Ερευνητικές προεκτάσεις

Μέσα από την μελέτη του ΜμΣ αναδύθηκε η έννοια της υποδοχής ως μια θεμελιώδη έννοια που στηρίζει τις αρχές, τη λειτουργία και τους στόχους του χώρου αυτού. Καθώς η υποδοχή του μικρού παιδιού αντανακλά μια στάση σεβασμού απέναντι στο παιδί, την αναγνώριση της διαφορετικότητάς του, του ιδιαίτερου ρυθμού του, του δικού του ξεχωριστού τρόπου να επενεργεί στα πράγματα, της υποκειμενικής του υπόστασης θα είχε ενδιαφέρον να μεταφέρουμε την έννοια της υποδοχής στο χώρο του Παιδικού Σταθμού.

Θα μπορούσαμε να αναστοχαστούμε και να επανεξετάσουμε τη χρήση του όρου «προσαρμογή» που χρησιμοποιείται ευρέως και υπονοεί όλες εκείνες τις αλλαγές που το παιδί θα πρέπει να κάνει προκειμένου η παραμονή του στον Παιδικό Σταθμό να είναι πιο ευχάριστη, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η προσωπικότητά του, οι ξεχωριστές του ανάγκες, τα μοναδικά του ενδιαφέροντα και οι επιλογές του. Μέσα από την παραπάνω οπτική αναδεικνύεται ότι η θεμελιώδης έννοια του σεβασμού του μικρού παιδιού που αποτελεί την πρωταρχική βάση του παιδαγωγικού έργου φαίνεται να υφίσταται κλυδωνισμούς και να εγείρει κάποια ερωτηματικά ως προς την πραγματική του παρουσία στους χώρους της προσχολικής αγωγής.

Ένα ερώτημα που ανακύπτει είναι εάν αντί για προσαρμογή αναφερόμασταν στην υποδοχή του μικρού παιδιού στον Παιδικό Σταθμό με στόχο τη διαμόρφωση και προσαρμογή του χώρου και των συνθηκών ώστε να παρέχεται ένα δυναμικό περιβάλλον προσχολικής αγωγής προσαρμοσμένο και ανταποκρινόμενο στις πραγματικές ανάγκες του κάθε ξεχωριστού παιδιού, θα ωφελούσε περισσότερο το κάθε παιδί και την ανάπτυξή του; Μήπως στην περίπτωση αυτή θα μιλούσαμε για συνθήκες αγωγής που συνδέονται με ένα έργο πρόληψης;

Η εισαγωγή της έννοιας της υποδοχής σε αντικατάσταση της «προσαρμογής» θεωρείται περισσότερο από ποτέ επιβεβλημένη καθώς αντανακλά μια στάση σεβασμού και αναγνώρισης της μοναδικότητας του κάθε παιδιού που συμβάλλει στην υγιή ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη.

Ένας ακόμη προβληματισμός που ανακύπτει είναι ότι καθώς αναγνωρίζουμε ότι η είσοδος του παιδιού στο χώρο του παιδικού σταθμού είναι μια από τις σημαντικές μεταβάσεις στη ζωή του και η προσωπικότητα του κάθε παιδιού είναι μοναδική έχει νόημα να μιλάμε για συγκεκριμένους τρόπους προσαρμογής με αναφορά σε

συγκεκριμένα μοντέλα που περιλαμβάνουν προκαθορισμένες «τεχνικές» και χρόνους προσαρμογής; Ίσως θα ήταν χρήσιμη η επανεξέταση του τρόπου με τον οποίο υποδεχόμαστε το μικρό παιδί στους χώρους του παιδικού σταθμούς εξετάζοντας εάν αυτό ανταποκρίνεται στην έννοια του σεβασμού του υποκειμένου και της αναγνώρισης του ανθρώπινου όντος στα πρώτα βήματα της ζωής του.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

«Δομές υποδοχής του μικρού παιδιού στον κοινωνικό χώρο: Το Μεγάλο μας Σπίτι (Αθήνα) και το Πράσινο Σπίτι (Παρίσι) συνομιλούν». 2019 Αθήνα: Κουκκίδα.

Brazelton T.B., and Cramer B.G., (2009), *Η πρώτη πρώτη σχέση. Γονείς, βρέφη και το δράμα του πρώιμου δεσμού*. Αμπατζόγλου Γ και Παπαληγούρα – Ράλλη Ζ. (επιμ.). Αθήνα: Παπαζήση.

Dethiville, L., Νικολοπούλου, Ε., (2014), *Συνομιλώντας για τον D.w. Winnicott και την κλινική του*. Αθήνα: Γαβρηλίδης.

Dolto F., (1993). *Μεγαλώστε σωστά το παιδί σας: Από τη γέννηση του μέχρι την εφηβεία. Τόμος 1*. (Α. Σίνη και Δ. Τσαρμακλή, μεταφρ.) Αθήνα: Γιαλλελή. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1977)

Dolto F., (1999) *Η Ασυνείδητη εικόνα του σώματος*.

Dolto, F., (1993). *Μεγαλώστε σωστά το παιδί σας. Από τη γέννηση μέχρι την εφηβεία (Τόμος 1^{ος})*. Δ. Τσαρμακλή (επιμ.). Αθήνα: Γιαλλελή.

Dolto, F., (2000). *Το Παιδί στην πόλη*. Αθήνα: Πατάκης

Feldman, R.S (2011). *Εξελικτική Ψυχολογία: Δια βίου ανάπτυξη*. Στο Η. Μπεζεβέγκης (επιμ.). Αθήνα: Gutenberg.

Lightfoot, C., Cole, M., Cole, S.R. (2009). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Ζ. Μπαμπλέκου (επιμ.). Αθήνα: Gutenberg

Βάμβουκας, Ι. Μ. (2010). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Βίννικοτ Ν. (1971). *Το παιδί το παιχνίδι και η πραγματικότητα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Βίννικοτ Ν. (1976). *Το παιδί η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Βοσνιάδου, Σ., Γεωργίου-Νίλσεν, Μ., DeCasper, A. J., Κατή, Δ., Κουγιουμτζάκης, Γ., Νασιακού, Μ., ... Χαρίτου-Φατούρου, Μ. (2001). *Πρόοδος στην Αναπτυξιακή Ψυχολογία των πρώτων χρόνων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Κανελλοπούλου, Α. (επιμ.). 2018. «*Η υποκειμενικότητα σε δοκιμασία στον σύγχρονο κοινωνικό δεσμό. Ερωτήματα της Ψυχανάλυσης*». Αθήνα: Πεδίο.

Κοκκινάκη, Θ., Αντωνάκης, Δ., Πατεράκη, Μ., Μαρκοδημητράκη, Μ., Πρατικάκη, Α., Βιταλάκη, Ε., Κουγιουμτζάκης, Γ., ... Χατζηνικολάου, Κ. (2019). *Το συν- της συγκίνησης. Ψυχολογία εμβρύων, βρεφών και νηπίων*. Γ. Κουγιουμτζάκης (επιμ.). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Κοσμά, Ε., *Πράσινα Σπίτια, από το αρχείο του Μεγάλου μας Σπιτιού*.

Κουγιουμτζάκης, Γ., Μαρκοδημητράκη, Μ., Κοκκινάκη, Θ., (2007). *Θέματα Ψυχοδυναμικής και Ψυχοκοινωνικής Παιδοψυχιατρικής. Αφιέρωμα στον καθηγητή Γιάννη Τσιαντή*. Αθήνα: Καστανιώτης

Λάγιου-Λιγνού, Ε., και άλλοι (2011). *Παρατηρώντας το βρέφος: Η μέθοδος της ψυχαναλυτικής παρατήρησης βρέφους*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Μοκό Ζ.,(1997). *Ψυχανάλυση και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Μπερτ Ρ. (1990). *Η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Παναγίδου, Δ., 2019 , *Από τα αρχεία του Μεγάλου Μας Σπιτιού*

Παπουλίδη, Α «Βασικές Προσεγγίσεις των μελετών Αλληλεπίδρασης», Πανεπιστημιακές σημειώσεις Κεφ: Πρώιμες αλληλεπιδράσεις, 2019

Ηλεκτρονικές πηγές

Μαγγόπουλος, Γ. (2014). Η μελέτη περίπτωσης ως ερευνητική στρατηγική στην αξιολόγηση προγραμμάτων: θεωρητικοί προβληματισμοί. Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, ΙΣΤ, (64), 73-93. <https://www.scribd.com/document/428391565/%CE%97-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CF%84%CF%89%CF%83%CE%B7%CF%82-%CF%89%CF%82-%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF>

Η Εποχή, 6/5/2019: "Για να πάρει το παιδί την κοινωνία με καλό μάτι". <http://epohi.gr/%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BD%CE%B1-%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%B5...>

Η Καθημερινή, 17/7/2016: "Το "Μεγάλο μας Σπίτι στην Αθήνα", <http://www.kathimerini.gr/867443/article/epikairothta/ellada/to-megalo-m...>

«Οδηγό Σύνταξης Μελετών Περιπτώσεων του Πανεπιστημίου Πειραιά» (2004), http://www.unipi.gr/faculty/jhassid/odigos_MP1.pdf

Μητράκος, Θ., (2018). Οικονομικές ανισότητες, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός: Η διεθνής εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας κατά την περίοδο της πρόσφατης κρίσης. Κοινωνική Πολιτική, (9), 1-24.

Γαλλική

Dolto, F. (2009). *Une psychanalyste dans la cité. L'aventure de la Maison Verte.*. Paris: Gallimard.

Olivier, D., (dir.). (2012). *De plus en plus de lieux d'accueil, de moins en moins de psychanalyse?*, Toulouse. Eres.

Αγγλική:

Dumas, S., 1997, 1999. <http://perso.respublica.fr/sdumas/maisonverte.htm>

Canu, A.(2009). “La Maison Verte: A place for words. Personal reflections on working with Françoise Dolto”, στο G. Hall, F. Hivernel and S. Morgan, *Theory and Practice in child analysis. An introduction to the works of F. Dolto*, εκδ. Karnac Books. σελ. 143-162.